

หนังสือชุดภาษาไทยของครูสภา

ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ ในประเทศไทย

079.59 ข129ก
2526

ชจร สุขพานิช

3 ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย

ห้องชจร
อ
079.59
ข129ก
2526

ของ ชจร สุขพานิช

**หนังสืออ้างอิง
ใช้เฉพาะในห้องสมุดเท่านั้น**

๑
๐๗๑ ๕๑
๗๑๘๙๓
๒๕๒๖

ขอมอบาให้
ห้องขจร สุขพานิช

ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์
ในประเทศไทย

ของ

ขจร สุขพานิช

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง 2,000 เล่ม

พ.ศ. 2526

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 พระโขนง กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921575.

29 ส.ค. 2527

ห้องขจร

องค์การคำของคุรุสภา
ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

จัดพิมพ์จำหน่าย

1664

ชุดที่ 16 ความรู้ทั่วไป

นางสาวสุทธิดำเนินการ อำพันวงศ์ บรรณาธิการ

ISBN 974-00-1796-7

๕ 110 ๕1๙

S 286๗66

ราคา 31.00 บาท

154444

ปณิธานของผู้เขียน

หนังสือนี้ให้ชื่อว่า ‘ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย’ ก็โดยคำนึงถึงความสำคัญของสื่อมวลชนหน่วยนี้ ซึ่งสร้างรากฐานมานานแต่รัชกาลที่ 3 ยุครัตนโกสินทร์ หนังสือพิมพ์ไทยฉบับแรกชื่อ “บางกอกกริโคเดอร์” ถือกำเนิดเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2387 แต่จำนวนพิมพ์อาจจะน้อยฉบับ และการเก็บรักษาคงจะไม่รัดกุม จึงยังหาตัวอย่างดูไม่ได้ในปัจจุบัน ครั้นถึงรัชกาลที่ 4 หนังสือ “บางกอกกริโคเดอร์” ชื่อเดียวกัน และบรรณาธิการคนเดียวกัน ก็จัดออกมาสู่ประชาชนอีก (พ.ศ. 2408) คราวนี้เรามีตัวอย่างหาดูได้ที่หอสมุดแห่งชาติ กำเนิดของหนังสือพิมพ์ไทยจึงเริ่มด้วยหนังสือชื่อ “บางกอกกริโคเดอร์” เรียกชื่อเป็นสองภาษาว่า “หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder” บรรณาธิการคือนายแพทย์ แดน บีช แบร์ดเลย์

การที่คนอเมริกัน มาให้กำเนิดหนังสือพิมพ์ไทยในประเทศไทย เป็นเรื่องที่น่าทึ่งแต่เราควรทราบเสียเลยว่า แม้แต่ “ตัวพิมพ์ภาษาไทย” หอสมุดอเมริกันอีก 2 ท่าน ก็เป็นผู้ให้กำเนิดด้วย หอสมุดคู่นั้นชื่อ แฮมมอนด์ ยัดสัน และช่างพิมพ์ ยอช เอช. เฮิร์ท

ดังท่านจะได้ทราบรายละเอียดในเรื่อง “กำเนิดแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทย” ในหนังสือนี้ การที่ตัวพิมพ์ภาษาไทยถือกำเนิดในเมืองอย่างกึ่ง ประเทศพม่าราว พ.ศ. 2360 คงจะเป็นสิ่งแปลกใหม่เป็นที่ทราบมาก่อน ผู้เขียนจึงถือโอกาสนี้ขอเสนอแต่ท่านที่เคารพทั้งหลายให้ทราบ เพื่อพิจารณาวินิจฉัยว่าจะเป็นจริงดังนี้หรือไม่ หลักฐานประกอบการเสนอครั้งนี้ ปรากฏอยู่ในหมายเหตุท้ายเรื่อง “กำเนิดแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทย” แล้ว

หนังสือพิมพ์ในประเทศไทย ถือกำเนิดในรัชกาลที่ 3 ยุครัตนโกสินทร์ ก็จริง แต่ตัวอย่างที่ยังมีปรากฏให้ตรวจสอบได้ เป็นหนังสือพิมพ์บางฉบับที่จัดออกในรัชกาลที่ 4 จำนวนหนังสือพิมพ์ที่จัดออกในรัชกาลที่ 4 มีรวมกัน 6 ฉบับ นายแพทย์ แดน บีช แบรดลีย์ เป็นบรรณาธิการหรือผู้พิมพ์โฆษณาเสีย 5 ฉบับ อีกฉบับหนึ่งศาสตราจารย์ เจ. เอช. แชนด์เลอร์ (J.H. Chandler) เป็นผู้พิมพ์โฆษณา การที่นายแพทย์ แดน บีช แบรดลีย์ มีส่วนจัดออกหนังสือพิมพ์ถึง 5 ฉบับ จากจำนวน 6 ฉบับในรัชกาลนั้น ก็ยังไม่เป็นที่ทราบกันแพร่หลายนัก ในส่วนความรู้ภาษาไทยของท่านผู้นี้ ผู้เขียนรู้สึกว่าคุณเป็นชาวต่างประเทศที่รู้ภาษาไทยขั้นใช้ได้ แต่ยังไม่ดีเท่าชาวต่างประเทศอีกผู้หนึ่งในสมัยเดียวกัน คือ ศาสตราจารย์ เอส. เจ. สมิธ (S.J. Smith) ดังท่านผู้อ่านจะพิจารณาด้วยตนเองได้จากหนังสือพิมพ์ของหมอสมิธที่จัดออกในรัชกาลที่ 5

การที่ประเทศไทยเรามีหนังสือพิมพ์ออกสู่ประชาชนในรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 โดยชาวต่างชาติเป็นผู้ดำเนินการก็คงเป็นปกติวิสัย เพราะชาวต่างชาติเจริญกว่าเราในทางวัฒนธรรม

แต่การที่มีหนังสือพิมพ์ไทยจัดออกในกรุงเทพมหานคร โดยชาวอเมริกันเป็นบรรณาธิการ เป็นสิ่งที่ควรคำนึงและจดจำอย่างยิ่ง คนไทยในยุคนั้นที่เริ่มขีดเขียนและส่งเรื่องมาตีพิมพ์ในหนังสือ “บางกอกกริโคเตอร์” คงจะมีน้อยคน ที่พอทราบได้ก็คือ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ และเมื่อท่านส่งหนังสือสวคมนต์ไปจ้างพิมพ์แต่ผู้พิมพ์ไม่ยอมรับพิมพ์ ท่านจึงคิดสร้างแท่นพิมพ์ขึ้นดำเนินการเสียเอง

ครั้นถึงรัชกาลที่ 5 หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทยจึงถือกำเนิด คือหนังสือพิมพ์ “ดุริยสภา” พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ เป็นองค์บรรณาธิการขณะนั้น พระองค์มีพระชนมายุเพียง 18 พรรษาเท่านั้น ผู้ร่วมงานกับพระองค์ท่าน มีเจ้านายรุ่นเดียวกันหลายพระองค์และขุนนางที่ร่วมใจกัน แต่เราไม่ทราบนาม หนังสือพิมพ์ “ดุริยสภา” (พ.ศ. 2417) จัดออกได้ปีเดียวก็เลิกกิจการ มีหนังสือพิมพ์ชื่อใหม่ออกรับช่วง คือหนังสือพิมพ์ “Court” (พ.ศ. 2418) แล้วต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “ข่าวราชการ” องค์บรรณาธิการคราวนี้คือ สมเด็จเจ้าฟ้าชาย ภาณุรังษีสว่างวงศ์ พระชนมายุเพียง 16 พรรษา ผู้ร่วมงานกับพระองค์ท่านคือเจ้าพี่เจ้าน้องอีก 10 องค์ ทรงพระชนม์ระหว่าง 14 ถึง 20 พรรษา ดังภาพและรายละเอียดมีประกอบอยู่ในหนังสือนี้แล้ว การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะทรงพระชนม์เพียง 21 พรรษา (พ.ศ. 2417) ทรงเริ่มปฏิบัติภารกิจปกครองของประเทศประดุจพลิกแผ่นดินเมื่อครั้งนั้น พระเจ้าน้องยาเธอทั้ง 11 พระองค์ ก็ทรงเริ่มฝึกงานเพื่อเป็นกำลังอย่างสำคัญต่อไปดัง

ผู้อ่านจะได้ทราบจากหนังสือพิมพ์ทั้ง 2 ฉบับ ในหนังสือนี้แล้ว

หนังสือพิมพ์ฉบับสุดท้ายที่นำมากล่าว ณ ที่นี้ คือหนังสือพิมพ์ชื่อ “จดหมายเหตุสยามไสมย” (พ.ศ. 2425 - 2429) หมอสมิธเป็นเจ้าของและบรรณาธิการ อันที่จริงหมอสมิธจัดออกหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษแต่ต้นรัชกาลที่ 5 สองฉบับ คือ ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2411 ฉบับหนึ่งเป็นรายสัปดาห์ Siam Weekly Advertiser มีอายุถึง 17 ปี จึงเลิกกิจการ อีกฉบับหนึ่งเป็นรายสามเดือนชื่อ Siam Repository ออกเพียง 6 ปี (ค.ศ. 1869-1874) ก็เลิกเช่นกัน หนังสือทั้ง 2 ฉบับนี้ออกเป็นภาษาอังกฤษ ผู้เขียนจึงไม่กล่าวถึงจะกล่าวแต่หนังสือพิมพ์ฉบับภาษาไทย ดังปรากฏในหนังสือนี้ ผู้อ่านจะพิจารณาได้ว่าหมอสมิธเขียนภาษาไทยเช่นคนไทยทีเดียว ทั้งนี้คงเป็นเพราะในขณะนั้น (พ.ศ. 2425) ท่านเข้ามามีภูมิสำเนาอยู่ในกรุงเทพพระมหานครร่วม 50 ปีแล้ว บทนำของท่านในชื่อ “วิพากษ์ทุกข” เป็นเรื่องแสดงภาวะความเป็นอยู่ของราษฎรไทยในสมัยนั้น มีความสำคัญและสำนวนน่าอ่านทีเดียว

ในการเสนอหนังสือ ‘ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ ในประเทศไทย’ มาเป็นส่วนช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงบุญमानพพาณิชย์ (อรุณ บุญमानพ) ครั้งนี้ บริษัท ไทยพาณิชย์การจำกัด เป็นผู้รับออกค่าใช้จ่ายในการพิมพ์และการทำบล็อกหมดทั้งสิ้น ผู้เขียนเพียงแต่ใช้เวลาไม่นานนักมาจัดทำ โดยรวมเรื่องที่เคยเขียนและตีพิมพ์แล้วมาปรับปรุงให้รัดกุมยิ่งขึ้น ผู้เขียนรู้จักและคุ้นเคยกับหลวงบุญमानพ เริ่มแต่ พ.ศ. 2484 ขณะที่เข้ารับราชการในกระทรวงเดียวกับท่าน แต่ก่อนหน้านั้นก็เคยได้รับ

(5)

ความบันเทิงใจจากบทประพันธ์ของท่าน เช่น “อติรุป” เป็นต้น
คุณหลวงบุญยमानพ ท่านเป็นกวี เป็นผู้สร้างสิ่งงดงามจากตัวหนังสือ
หนังสือร้อยแก้วและร้อยกรองของท่านคงจะนำความปรีดาผาสุก
มาสู่ผู้อ่านต่อไปอีกนาน ในวาระนี้ ผู้เขียนขอแสดงความปรารถนา
ให้วิญญานของท่านอันก่อแต่สิ่งงดงามในโลกแห่งอักษรไปสู่สุคติ
ในสัมปรายภพด้วยเทอญ.

10 เข็มอากาศ ซอย 3. พระนคร

ขจร สุขพานิช

12 พฤศจิกายน 2508

สารบัญ

	หน้า
กำเนิดแท่นพิมพ์ ตัวพิมพ์ภาษาไทย	1
หนังสือพิมพ์ “บางกอกคาเลNDAR” ของหมอแบร์ดเลย์ พ.ศ. 2402 - 2415	40
“ครูไฉนท” หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทย พ.ศ. 2417 - 2418	68
หนังสือ “คอต - ขาวราชการ” พ.ศ. 2418 - 2419	96
“จดหมายเหตุ สยามไสมย” ของหมอสมิท พ.ศ. 2425 2429	138

กำเนิดแท่นพิมพ์ ตัวพิมพ์ภาษาไทย

หนังสือพิมพ์จะอุบัติขึ้นได้ก็ต้องมีแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์พร้อมอยู่แล้ว แต่แท่นพิมพ์และตัวพิมพ์เป็นเรื่องของชาวต่างชาติ นำเข้ามาในรัชกาลที่ 3 แห่งยุครัตนโกสินทร์ นี่เป็นความเชื่อถือของคนส่วนมาก แต่ก็ยังมีความเห็นปลีกย่อย ซึ่งควรนำมากล่าวเสียด้วยเพื่อให้เรื่องราวบริบูรณ์ คือความเห็นที่ว่า การพิมพ์หนังสือมีครั้งแรกในประเทศไทยในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรี การกล่าวเช่นนี้สำคัญที่ท่านใช้คำว่า “การพิมพ์หนังสือ” ท่านมิได้กล่าวถึง “ตัวพิมพ์” ซึ่งเป็นของเกิดขึ้นทีหลัง แต่อย่างไรก็ดีเราควรมาพิจารณาความเชื่อถือนี้ให้กระจ่างแจ้งเสียก่อนจากหลักฐานที่มีอยู่

การอุบัติของแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทยมีผู้กล่าวไว้เป็น 3 ประการ ประการแรกว่าชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ทำการพิมพ์

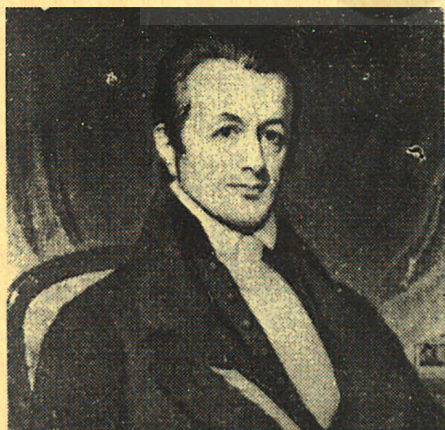
หนังสือก่อนผู้อื่นในประเทศไทย และท่านได้นำบล็อกภาพหน้าปกของหนังสือครั้งนั้นมาลงไว้ให้ด้วย (หนังสือดรฺนศึกษาเล่ม 5 ของโรงเรียนอัสสัมชัญเรื่อง “การพิมพ์หนังสือในประเทศไทย” ผู้กล่าวคือ ฟ. ฮีแลร์) ท่านจึงยืนยันว่าการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย เริ่มขึ้นแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรี และศักราชที่ท่านอ้างถึง คือ ค.ศ. 1796 การที่ท่านอ้างศักราช ค.ศ. 1796 ว่าเป็นรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน ฯ นี้ผิดแน่ เพราะรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ เริ่มแต่ ค.ศ. 1782 แล้ว แต่นี้เป็นข้อผิดไม่สำคัญนัก ความสำคัญอยู่ที่ว่า ถ้าการพิมพ์หนังสือเริ่มมีแล้วแต่ ค.ศ. 1796 การพิมพ์ดังว่าเขาใช้ตัวพิมพ์ดังปัจจุบันเรียงข้อความหรือเขาใช้การแกะเป็นตัวหนังสือจากบล็อกไม้ ใช้พิมพ์เป็นหน้า ๆ บล็อกละหน้าไม่ใช่เรียงเป็นข้อความจากตัวพิมพ์เป็นตัว ๆ ผู้เขียนได้พิจารณาคำกล่าวนี้นานหลายปีแล้ว มีความเห็นว่าในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ค.ศ. 1796) คงมีการพิมพ์หนังสือในประเทศไทยแล้วในเขตวัดวังตากูชดัง ฟ. ฮีแลร์ กล่าว แต่เป็นการพิมพ์เผยแพร่ในวงแคบและใช้วิธีแกะเป็นตัวพิมพ์จากบล็อกไม้หรือที่เรียกว่า Xylo-graph ยังไม่มีแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ใช้ในรัชกาลนั้น ดังนั้นคำกล่าวของ ฟ. ฮีแลร์ [1] จึงสมจริงเพียงเท่าที่กล่าวมานี้เท่านั้น

คำกล่าวประการที่ 2 ว่าชาวอังกฤษคือ ร.อ.โลว์ [2] (Captain Low) ผู้เรียนรู้ภาษาไทยทั้งในการพูดการเขียนแต่รัชกาลที่ 2 ได้แต่งตั้งาราวैयाกรณไทยขึ้นเล่มหนึ่งเพื่อให้ชาวอังกฤษใช้ร่ำเรียนภาษาไทย และยังได้สั่งให้หล่อคำภาษาไทยเป็นตัวพิมพ์ที่

นครกัลกัตตา (และพิมพ์ตำราไวยากรณ์เล่มนั้น) ต่อมาท่านได้นำแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ไทยนั้นมายังเมืองสิงคโปร์ ซึ่งในที่สุดพวกนักบวชอเมริกันได้ซื้อแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์นั้นนำมาเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ใน ค.ศ. 1836 คำกล่าวอ้างว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวในที่ประชุมสโมสรวโรตารี บริติชคลับ เมื่อ ค.ศ. 1925 แต่ท่านมิได้แสดงหลักฐานไว้ให้แต่ประการใด จึงต่อมาก็ไม่ที่ปีศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ ได้ยืนยันความเห็นนี้ และได้ชี้ให้เห็นถึงหลักฐานคือ ตำราไวยากรณ์ภาษาไทย ของ ร.อ.โลว์ ซึ่งมีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติเล่มหนึ่ง (คำกล่าวของ ยอช เซเดส์ ปรากฏในหนังสือ “ตำนานอักษรไทย”)

ตำราไวยากรณ์ภาษาไทยของ ร.อ.โลว์ [3] ปัจจุบันยังปรากฏอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ใครผู้สนใจไปขอดูได้ เป็นหนังสือปกแข็งขนาดใหญ่กว่า 8 หน้ายกเล็กน้อย แบ่งข้อความออกเป็น 3 ภาค ภาคแรกหลังคำอุทิศเป็นคำนำจากหน้า 4 ถึงหน้า 20 ภาค 2 เป็นหลักไวยากรณ์ไทยหน้า 1 ถึง 72 และภาค 3 เป็นภาคผนวกหน้า 83 - 88 หนังสือเล่มนี้ (ซึ่งคงเป็นหนังสือไทยฉบับแรกที่ตีพิมพ์ขึ้นเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน) จึงมีจำนวนหน้าทั้งหมด 102 หน้าด้วยกันแต่จำนวนหน้าดังกล่าวเป็นข้อความภาษาอังกฤษเสียส่วนใหญ่มากว่า 80 เปอร์เซ็นต์ ส่วนภาษาไทยซึ่งใช้ตัวพิมพ์เรียงไว้ปรากฏมีเป็นส่วนน้อย (ในท้ายคำนำ ร.อ.โลว์ ระบุว่าต้นร่างหนังสือเล่มนี้ท่านเขียนเสร็จและส่งให้ Asiatic Society of Calcutta แต่ ค.ศ. 1822 แต่เพิ่งจะมาตีพิมพ์ เมื่อ ค.ศ. 1828)

แต่เราจะใช้ตำราไวยากรณ์เล่มนี้ เป็นหลักฐานว่า “ร.อ. โลว์ สั่งให้ห่ล่อคำภาษาไทยเป็นตัวพิมพ์” กระนั้น หรือ ? เพราะในหน้าแรกของหนังสือนี้ ปรากฏข้อความตอนล่างสุดว่า “Calcutta Printed at the Baptist Mission Press.....1828” คือตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ของคณะแพร่ศาสนาแบบติสต์ นครกัลกัตตา....ค.ศ. 1828 จากหลักฐานเท่าที่เห็น เราเพียงแต่ทำความเข้าใจได้ว่าตำราไวยากรณ์เล่มนี้ ร.อ.โลว์ เป็นผู้แต่งจริงแต่ผู้พิมพ์คือโรงพิมพ์ของคณะแพร่ศาสนาแบบติสต์ อีกประการหนึ่งข้อความที่ว่า “ท่าน (ร.อ.โลว์) ได้นำแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ไทยนั้นมายังเมืองสิงคโปร์” ก็ไม่ปรากฏหลักฐาน การที่แท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทยจากนครกัลกัตตา (ซึ่งเป็นของคณะแบบติสต์ไม่ใช่ของรัฐบาลอังกฤษ) จะมาสู่เมืองสิงคโปร์ได้อย่างไร หลักฐานยังขาดตอนอยู่ ส่วนเหตุการณ์ต่อมาคือพวกหมอสอนศาสนาอเมริกันมาซื้อแท่นพิมพ์ และตัวพิมพ์เหล่านี้นำเข้ามากกรุงเทพ ฯ เราพอเชื่อถือได้จากเรื่องราวที่จะได้กล่าวต่อไป

ศาสนาจารย์ เอ.ยัดสัน มิชชัน
นารีอเมริกัน ประจำประเทศ
พม่า

แหม่มแอนน์ ยัดสัน ผู้ร่วมกับ
ช่างพิมพ์เฮิร์ทก็อกกาเน็ดตัว-
พิมพ์ภาษาไทย

คำกล่าวประการที่ 3 ว่าหญิงอเมริกันชื่อนาง Ann Hazeltine Judson [4] ได้เรียนรู้ภาษาไทย (จากเชลยไทยในประเทศพม่า) มาประมาณปีครึ่ง และด้วยความช่วยเหลือแนะนำของครูภาษาไทย นางได้แปลพระคัมภีร์จากภาษาพม่าเป็นภาษาไทย และได้ส่งคำแปลนี้ไปตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์เมือง Serampore (นครกัลกัตตา) เมื่อ ค.ศ. 1819 ผู้กล่าวคือแหม่ม G.B. McFarland

คำกล่าวเช่นนี้มิได้อ้างเรื่องตัวพิมพ์ภาษาไทยว่า ชาวอเมริกันเป็นผู้ทำขึ้น ผู้อ้าง อ้างแต่เพียงว่านาง Judson เป็นผู้แต่งหนังสือภาษาไทย และส่งไปตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์นครกัลกัตตา แต่ ค.ศ. 1819 คือก่อนตำราไวยากรณ์ไทยของ ร.อ. โสวั 9 ปี

ในการสืบสวนหาต้นตอของตัวพิมพ์ภาษาไทยซึ่งมีผู้อ้างไว้ต่างกันเช่นนี้ เราพอจะสรุปความสำคัญเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้คือ

1. คนฝรั่ง (จะเป็นฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกัน) เรียนรู้ภาษาไทย และแต่งหนังสือไทยมาแล้ว มีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่เช่นนาง Judson และ ร.อ.โลว์ ในรัชกาลที่ 2 สังฆราชการ์โนต์ (Garnault) ในรัชกาลที่ 1 และแม้แต่ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ก็มี คือ สังฆราช Metellopolis โดยให้ชื่อเรื่องว่า The Bishop's-Arguments เป็นการโต้ทางธรรม ระหว่างสังฆราชฝรั่งเศสและพระสังฆราชไทย (จาก Catalogue หมายเลข 261 ในหอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส) แต่เมื่อท่านเหล่านี้เขียนขึ้นแล้วก็ปรากฏเป็นฉบับตัวเขียน หรืออย่างตึกก็เป็นการแกะเป็นตัวหนังสืออย่างทำเป็นบล็อก ยังไม่ปรากฏเป็นตัวพิมพ์ดังปัจจุบันสักฉบับเดียว การหล่อเป็นตัวพิมพ์ประกอบด้วยแท่นและหมึกพิมพ์อันเป็นอุปกรณ์สมัยใหม่ของการพิมพ์หนังสือเป็นเทคนิคอีกเรื่องหนึ่งซึ่งจำต้องเรียนรู้ฝึกฝนเป็นพิเศษในวิทยาการสมัยใหม่

2. โรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์เมืองเซรัมโปร์ นครกัลกัตตา ซึ่งทั้งนางยัดสันและ ร.อ.โลว์ ส่งหนังสือไปตีพิมพ์เป็นเล่มจะต้องมีความสำคัญเป็นอันมากเพราะตัวพิมพ์ภาษาไทยที่นี้ ต่อมา มีผู้ซื้อหรือมีการส่งไปเมืองสิงคโปร์จึงได้มีผู้นำเข้ามายังกรุงเทพมหานคร ฯ ถ้าเราทราบรายละเอียดเกี่ยวกับโรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์ นครกัลกัตตาบ้าง เราก็จะได้ความกระจ่างยิ่งขึ้น

เท่าที่ผู้เขียนกล่าวมานี้เป็น ความเชื่อและความเข้าใจของผู้เขียนหลายปีมาแล้วว่า ตามหลักฐานเท่าที่ได้ตรวจสอบโรงพิมพ์

ของคณะสอนศาสนาแบบโปรเตสแตนต์ที่ก่อตั้งเป็นกุญแจที่จะไขความให้กระจ่างในเรื่องตัวพิมพ์ภาษาไทยและจะต้องเกี่ยวโยงกับหมอสอนศาสนาอเมริกันชื่อ Reverend Adoniram และนาง Anne หรือ Nancy Judson ซึ่งเข้าไปทำการสอนศาสนาในประเทศพม่าในรัชกาลที่ 2 จึงเมื่อ พ.ศ. 2502 เมื่อผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าไปพำนักยังเมืองย่างกุ้งอยู่ชั่วระยะหนึ่ง จึงได้ถือโอกาสไปสืบเรื่องราวจากคณะโปรเตสแตนต์ในเมืองนั้น และได้ซื้อหนังสือติดมือมาเล่มหนึ่งเป็นชีวประวัติของหมอสอนศาสนาผู้นี้ชื่อ *To the Golden Shore* ^[5] ตีพิมพ์ที่สหรัฐ ค.ศ. 1956 ข้อความเกี่ยวกับนาง Anne Judson ผู้เรียนรู้และแต่งหนังสือภาษาไทยขึ้นในครั้งนั้น (พ.ศ. 2360) จึงกระจ่างขึ้นและข้อความที่สำคัญยิ่งคือเกี่ยวกับหมอสอนศาสนาอีกผู้หนึ่งซึ่งเป็นช่างพิมพ์คือ George H. Hough ผู้ซึ่งหล่อตัวพิมพ์ภาษาไทยพร้อมทั้งเรียงและตีพิมพ์เป็นหนังสือไทยขึ้น ณ โรงพิมพ์ของคณะโปรเตสแตนต์เมืองย่างกุ้ง กิจกรรมของนาง Judson และกิจกรรมของนาย Hough เกี่ยวพันกันและต้องอาศัยซึ่งกันและกันคือคนหนึ่งเป็นผู้เขียนหนังสือไทยอีกคนหนึ่งเป็นผู้หล่อและตีพิมพ์หนังสือไทย กิจกรรมของท่านทั้งสองจึงควรนำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ให้ละเอียดสักหน่อย

นายและนางยัดสันเข้าไปพำนักอยู่ ณ เมืองย่างกุ้งประเทศพม่าเมื่อ ค.ศ. 1813 จึงเป็นหญิงชาวอเมริกันคนแรกที่เข้าไปประกอบกิจกรรมทางศาสนา ณ ประเทศนั้น เมื่อเข้าไปพำนักอยู่ ณ เมืองย่างกุ้งได้ไม่กี่วัน หมอและนางยัดสันก็เริ่มเรียนภาษาพม่า ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน ขณะนั้นยังเป็นรัชกาลพระเจ้าปะดุงหรือ Bodawpaya

ครองเมืองหลวงอยู่ ณ กรุงอังวะ ส่วนที่เมืองย่างกุ้งมีเทศาหรือผู้สำเร็จราชการปกครองต่างพระเนตรพระกรรณ “หมอ” ยึดสันเห็นว่าภาษาพม่าใช้ภาษาบาลีเป็นรากฐานมากอยู่จึงเริ่มเรียนภาษาบาลีควบไปด้วย ส่วนนางยัดสันถนัดภาษาพุดและพุดพม่าได้รวดเร็วดีกว่าสามีของนาง ในไม่ช้านางก็เปิดโรงเรียนขึ้น ณ บ้านพักสอนเด็กหญิงพม่าให้รู้จักอ่านเขียน สองสามีภรรยาต่างก็ช่วยกันแปลพระคัมภีร์เป็นภาษาพม่าจึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องพิมพ์คำสอนออกแจกจ่าย ขณะนั้นทางสำนักงานใหญ่คณะแบปติสต์ที่สหรัฐรับผู้สมัครใหม่เข้ามาผู้หนึ่งชื่อ George H. Hough มีความรู้พิเศษเป็น Printer คือ ช่างพิมพ์ คณะจึงส่งช่างพิมพ์ Hough ให้มาทำงานสมทบที่เมืองย่างกุ้ง Hough และภรรยามาถึงเมืองย่างกุ้งใน ค.ศ. 1816 พร้อมทั้งแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาอังกฤษ หมอยัดสันจึงเขียนแบบภาษาพม่าให้หล่อเป็นตัวพิมพ์ และนางยัดสันก็เขียนภาษาไทยให้ Hough หล่อด้วยเช่นกัน ตัวพิมพ์ภาษาพม่าและภาษาไทยจึงถือกำเนิดไล่เลี่ยกัน ณ เมืองย่างกุ้งในครั้งนั้น

เกี่ยวกับนางยัดสันจะเรียนรู้ภาษาไทย นางได้บันทึกไว้ว่า “ในยามว่างนางได้ใช้เวลาเรียนภาษาไทย และได้ใช้เวลาเช่นนี้มาปีกว่าแล้ว นางจึงแปลคำสอนของสามีและพระคัมภีร์แมทธิวเป็นภาษาไทย เพื่อความบันเทิงใจของนางเองนางได้แปลหนังสือไทยเรื่องหนึ่งเป็นภาษาอังกฤษคือเรื่องการทำเนิดในปางก่อนของพระ (พุทธเจ้า) ในศาสนาของไทยในชาติของซางมหิมา” (เข้าใจว่าคือชาดกเรื่องพระฉัตร์ทนต์) หนังสือเล่มนี้ กล่าวข้อความเกี่ยวกับการเรียนภาษาไทยและการแต่งหนังสือไทยของนางเพียงเท่านี้จะ

เป็นเพราะผู้แต่ง (คือ Courtney Anderson) จะไม่เล็งเห็นความสำคัญของเรื่องนี้กระมังแต่นางยัดสันเองเคยเขียนชีวประวัติของนางและของสามีไว้อีก 2 เล่ม ตีพิมพ์แต่ ค.ศ. 1823 คือเรื่อง An Account of the American Baptist Mission to the Burman Empire..., London 1823. และเรื่อง A Particular Relation of the American Baptist Mission of the Burman Empire, Washington 1823. (หนังสือทั้ง 2 เล่มนี้ผู้เขียนยังไม่มีโอกาสได้ตรวจดูเพราะหาไม่ได้ในเมืองไทย นักศึกษาผู้ใดที่สนใจและมีโอกาสควรขอตรวจดูได้ที่ British Museum กรุงลอนดอน และที่ Congress Library กรุงวอชิงตัน)

การที่นางยัดสันจะเรียนรู้ภาษาไทยในประเทศพม่าและยังพิมพ์หนังสือไทยออกแจกจ่ายด้วยใน ค.ศ. 1819 เป็นเรื่องที่ยังขาดตอน ความไม่กระจ่าง ว่านางจะแจกหนังสือไทยให้ใครในประเทศพม่า หนังสือชีวประวัติของหมอยัดสัน (เล่มที่กล่าวถึง) ไม่ให้ความกระจ่างแก่เราเลย ส่วนเรื่องราวที่หม่อม G.B. McFarland เขียนไว้ก็กล่าวแต่เพียงว่าในเมืองย่างกุ้งเวลานั้นมีเชลยไทยเป็นจำนวนมากอยู่กันเป็นหมู่บ้าน เชลยไทยเหล่านี้เราพอคาดภาพเดิมความให้กระจ่างได้ว่าคงเป็นเชลยไทยที่ถูกกวาดต้อนไป เมื่อห้าสิบปีก่อน ตอนกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ทัพพม่า ในแผ่นดินพระที่นั่งสุริยamarinทร์ (ค.ศ. 1767) เชลยที่ถูกกวาดต้อนไปครั้งนั้นในหนังสือ “ไทยรบพม่า” [6] ระบุว่ามีย่านรวบรวมสามหมื่นคน เชลยจำนวนมากนี้เข้าใจว่าทางกรุงอังวะคงกวาดต้อนไปไว้หลายหัวเมืองให้แยกกันอยู่ทำนองเดียวกับที่ไทยกวาดต้อนเชลยจากเชียงแสนในรัชกาลที่ 1

ไปไว้หลายหัวเมืองเช่นเดียวกัน เฉพาะพวกที่ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองย่างกุ้งคงมีจำนวนเป็นร้อยเป็นพัน แต่เมื่อกาลเวลาล่วงมาตั้ง 50 ปี เชลยรุ่นนั้นคงล้มหายตายจากไป คนไทยส่วนใหญ่ที่แหลมยัดสันพบปะคงเป็นรุ่นลูกหลานจำนวนจะเท่าไรเราไม่มีทางทราบ แต่ก็พอเดาได้ว่าคงเป็นจำนวนพัน ลูกหลานเชลยพวกนี้เองที่แหลมยัดสันได้ทำการวิสาสะ นางจึงเริ่มเรียนภาษาไทยคิดพิมพ์หนังสือไทยออกแจกจ่ายจนเป็นมูลเหตุให้แท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทยอุบัติขึ้นใน ค.ศ. 1819 นั้น

เกี่ยวกับเรื่องเชลยไทยในประเทศพม่า ผู้เขียนพบเอกสารภาษาไทยอยู่เรื่องหนึ่งต้นฉบับเป็นสมุดข่อยจำนวน 5 เล่ม สมุดไทย (เล่ม 1-2-4 อยู่ใน British Museum และเล่ม 3 และ 5 อยู่ในห้องสมุดของ Royal Asiatic Society กรุงลอนดอน) เป็นกลอนสวดเรื่องสังข์ศิลป์ชัย [7] เชลยไทยที่เมืองหงสาวดีชื่อ “ตากงยายมุน” เป็นผู้ “สร้าง” ใน ค.ศ. 1801.....ปีที่ตากง “สร้าง” เรื่องสังข์ศิลป์ชัยขึ้นแสดงว่า พวกเชลยไทยได้ไปตั้งรกรากอยู่ที่นั่นราว 30 ปี แล้วถัดมาอีก 20 ปีจึงถึงสมัยแหลมยัดสันและเป็นสมัยพวกลูกหลานของ “ตากงยายมุน” และเชลยอื่น ๆ ด้วย (เรื่องสังข์ศิลป์ชัยของตากงยายมุนปัจจุบันอยู่ในหอสมุดแห่งชาติยังไม่ได้ตีพิมพ์ และตามความเห็นของมหาหริต เรื่องฤทธิ์ เป็นฉบับที่สมบูรณ์กว่าฉบับที่เรามีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ)

ส่วนช่างพิมพ์ Hough เมื่อได้เข้าไปพำนักในเมืองย่างกุ้งเมื่อ ค.ศ. 1816 นั้นก็ได้เป็นกำลังสำคัญในการพิมพ์หนังสือภาษาพม่า และภาษาไทย แต่ต่อมาใน ค.ศ. 1819 ประมาณเดือนพฤศจิกายน

เนื่องจากทางกรุงอังวะผลิตแผ่นดิน เป็นพระเจ้า Bagyidaw (จักกายแมง) สถานการณ์ตอนหัวเลี้ยวหัวต่อชักคืบขัน ช่างพิมพ์ Hough และครอบครัว จึงตัดสินใจกลับกรุงกัลกัตตา [8] และได้นำแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาต่าง ๆ ไปด้วย (คือมีตัวพิมพ์ภาษากะเหรี่ยงและภาษามอญด้วย) Hough อยู่ที่เมืองย่างกุ้งครั้งแรกราว 3 ปี ต่อมาใน ค.ศ. 1822 Hough และครอบครัวก็พากันกลับมาย่างกุ้งอีก [9] แต่ครั้งนี้แท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ท่านจะนำมาด้วยหรือไม่ไม่กล่าวชัด ช่างพิมพ์ Hough อยู่ในเมืองย่างกุ้งครั้งที่สองนี้จน ค.ศ. 1824 จึงเมื่อเกิดสงครามในปีนั้นระหว่างอังกฤษกับพม่า เขาถูกคุมขังและเกือบจะถูกประหารอยู่แล้ว พอตีอังกฤษตีได้เมืองย่างกุ้ง Hough ถึงมีชีวิตรอดและรีบพาครอบครัวกลับกรุงกัลกัตตา ประจำทำงานอยู่ ณ โรงพิมพ์นั้นอีกนาน เมื่อ Rev. Judson ผ่านมาเมืองกัลกัตตาตอนปลายชีวิตใน ค.ศ. 1849 Hough ได้ลาออกจากคณะแบปติสต์และเข้าทำงานในราชการอังกฤษมีหน้าที่ดูแลโรงเรียนในปกครองของรัฐบาล และมีโอกาสได้ต้อนรับ Rev. Judson ในครั้งนั้นตามควร ส่วนนาง Anne Judson ถึงแก่กรรมเสียก่อนที่เมือง Amherst ค.ศ. 1926 เมื่อเสร็จศึกอังกฤษ-พม่า ครั้งที่ 1 ผลงานของท่านทั้งสองนี้ได้วางรากฐานตัวพิมพ์ภาษาไทยและการพิมพ์หนังสือไทยขึ้น ที่ โรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์ แต่ พ.ศ. 2360 ณ เมืองย่างกุ้งและนครกัลกัตตา

มาถึงตอนนี้ผู้เขียนขอทำคำชี้แจงเรื่องคณะของพวกมิชชันนารีในนิกายของศาสนาโปรเตสแตนต์เสียด้วย เพราะเรื่องคณะเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับสิทธิในตัวพิมพ์ภาษาไทยทั้งที่นครกัลกัตตา

ที่เมืองสิงคโปร์และกรุงเทพฯ เมื่อหมอยัดสันและภรรยาเดินทางมาจากสหรัฐ เมื่อ ค.ศ. 1812 ท่านมีสังกัดอยู่ในนิกาย American Board of Commissioners for Foreign Missions หรือจะเรียกแต่โดยย่อว่านิกาย A.B.C.F.M. แต่เมื่อท่านเดินทางมาถึงนครกัลกัตตา ท่านเกิดเลื่อมใสในเหตุผลของนิกายแบปติสต์ ท่านและภรรยาจึงแสดงตัวเข้านับถือและขอสังกัดอยู่ในคณะแบปติสต์ เมื่อท่านเดินทางเข้ามาพำนัก ณ เมืองย่างกุ้งกิจกรรมทางศาสนาของท่านจึงอยู่ในสังกัดของคณะแบปติสต์ และด้วยเหตุนี้ทางสหรัฐจึงเกิดการก่อตั้งสำนักงานของคณะแบปติสต์ขึ้นใน ค.ศ. 1814 และในปีนั้น ทางสำนักงานใหญ่จึงรับช่างพิมพ์ George H. Hough เข้าสังกัดในคณะและส่งมาสมทบในกิจการเผยแพร่ศาสนา ณ เมืองย่างกุ้ง งานก่อตั้งโรงพิมพ์และการหล่อตัวพิมพ์ในภาษา พม่า ไทย กะเหรี่ยง มอญ ฯลฯ จึงก่อรูปขึ้นโดยสองครอบครัวนี้ในคณะแบปติสต์เป็นกำลังสำคัญ ซึ่งในที่สุดจึงมีกรากมันคง ณ เมืองเซรัมโปร์ นครกัลกัตตา หลักฐานที่หาได้มีเช่นนี้ ดังนั้นข้ออ้างที่ว่า “ร.อ.โลว์.....ได้สั่งให้หล่อคำภาษาไทยเป็นตัวพิมพ์ที่นครกัลกัตตา.....” จึงขัดกัน

ในการสืบสาวเรื่องราวต่อมาว่าตัวพิมพ์ภาษาไทยของโรงพิมพ์คณะแบปติสต์ นครกัลกัตตาจะถูกส่งมายังเมืองสิงคโปร์อย่างไรเมื่อใด เราหาหลักฐานได้บ้าง แต่ไม่สมบูรณ์นัก คือเมืองสิงคโปร์เมื่อรัฐบาลอังกฤษสถาปนาเป็นเมืองใหม่ขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1821 มีพวกมิชชันนารีคณะ London Missionary Society สองท่านคือ Robert Burn [10] และ Thomson ประกอบกิจกรรมเผยแพร่

ศาสนาคริสต์อยู่เฉพาะ Robert Burn ท่านเป็นผู้ใฝ่ใจศึกษาภาษาต่าง ๆ ทางภาคนี้รวมทั้งภาษาไทยด้วย จึงได้สั่งซื้อ “ตัวพิมพ์ภาษาไทย” ร่วมกับ Thomson จากโรงพิมพ์คณะเบบติสต์ นครกัลกัตตา มาก่อตั้งโรงพิมพ์ภาษาต่าง ๆ ขึ้นที่เมืองสิงคโปร์ เมื่อ Robert Burn ถึงแก่กรรมตอนปลาย ค.ศ. 1832 โรงพิมพ์นี้จึงขายแท่นพิมพ์ และ “ตัวพิมพ์ภาษาไทย” ให้แก่พวกมิชชันนารีนิกาย A.B.C.F.M. เมื่อหมอบเรียดเสย์มาถึงเมืองสิงคโปร์ใน ค.ศ. 1935 คณะ A.B.C.F.M. จึงได้มอบแท่นพิมพ์และ “ตัวพิมพ์ภาษาไทย” ดังกล่าวให้แก่หมอบเรียดเสย์ หมอบเรียดเสย์จึงนำเข้ามากรุงเทพฯ นี่เป็นเรื่องราวแสดงว่า ตัวพิมพ์ภาษาไทยที่นครกัลกัตตา ถูกส่งมายังเมืองสิงคโปร์ได้อย่างไร และหมอบเรียดเสย์ซึ่งอยู่ในนิกาย A.B.C.F.M. นำเข้ามากรุงเทพฯ ๖ อย่างไร

ในหนังสือ Thailand Yearbook ของสำนักนายกรัฐมนตรีน ในหน้า 409 ภาค The mass media ยังมีการกล่าวถึงร้อยเอกโลว์ เป็นผู้ประดิษฐ์ตัวพิมพ์ภาษาไทยและ Reverend Robinson เป็นผู้ซื้อตัวพิมพ์นี้จากร้อยเอกโลว์ที่เมืองสิงคโปร์และนำมาใช้ตีพิมพ์หนังสือไทยเป็นครั้งแรกในกรุงเทพฯ ๖ โดยเรียกว่า “โรงพิมพ์ Robinson” ผู้เขียนไม่ทราบที่ท่านผู้ใดเป็นผู้เขียนข้อความเช่นนี้ แต่อย่างไรก็ดี ใครที่เขียนข้อความดังนี้ ไม่ได้ตรวจสอบหลักฐานให้ต้องแท้เสียก่อน เห็นหนังสือบางเล่ม (เช่น ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12) และการตีความหมายของผู้เขียนบางคน (เช่น ผู้แต่งหนังสือเรื่อง ‘สิ่งแรกในประเทศไทย’) ก็ลงความเห็นคล้อยตามโดยไม่ทดสอบไปถึงแก่น เรื่องตัวพิมพ์ภาษาไทยเป็นเรื่องสลับ

ซับซ้อน กว่าที่จะรู้ถึงแก่นจำเป็นต้องสงบจิตใจตรวจสอบหาหลักฐานอย่างใจเย็น ถึงจะเสียเวลามากหน่อยแต่เราก็ควรพยายามเพื่อให้ได้ความจริง และให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ก่อการก่อดินสธารณะประโยชน์อันยิ่งใหญ่

อันที่จริงเมื่อถึงเรื่องราวของหมอ แบร์ดเลย์ ในปี ค.ศ. 1835 เป็นต้นมา เรามีหนังสือที่ใช้เป็นหลักฐานได้แน่นอนรัดกุม คือ Journal หรือสมุดบันทึกเรื่องราวของหมอแบร์ดเลย์เอง หมอแบร์ดเลย์จดบันทึกเรื่องราวไว้ตลอดระยะเวลา 43 ปี คือตั้งแต่ปี ค.ศ. 1830 - 1873 เป็นสมุดบันทึกจำนวน 25 เล่ม มีข้อความประมาณ 12,500 หน้า (เป็นสมบัติของหอสมุด Oberlin College สหรัฐ) บันทึกประจำวันนี้ปัจจุบันศาสตราจารย์ วิลเลียม แบร์ดเลย์ เหลนของหมอแบร์ดเลย์นำเข้ามากรุงเทพฯ แล้วในรูปไมโครฟิล์มสักวันหนึ่งเราคงมีโอกาสดูตรวจสอบเหตุการณ์ จากสมุดบันทึกประจำวันชุดนี้ แต่ในระหว่างนี้บุตรชายผู้หนึ่งของหมอแบร์ดเลย์ และสหายของตระกูลแบร์ดเลย์ชื่อ Reverend G.H. Feltus [¹¹] ร่วมกันใช้เวลา ตรวจเอกสารและย่อเรื่องลงมาเพียง 1 เล่มสมุด และตีพิมพ์เผยแพร่ในวงแคบในสหรัฐตั้งแต่ ค.ศ. 1936 มีจำนวนหน้าเพียง 305 หน้า แต่จากไดอารีย่อเล่มนี้เราก็พอขมวดเรื่องราวเกี่ยวกับแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทยได้ดังนี้

ค.ศ. 1834 6 ธันวาคม เราขึ้นบกที่ Amherst ก่อนพระอาทิตย์ตกหนึ่งชั่วโมงหลังจากออกเดินทาง (จาก Boston) 157 วัน.. ผู้นำของเราคือแฮมม์ Wade ได้นำเราไปยังหลุมศพของนาง (แอนน์) ยัดสันและบุตรสาวมาเรีย

14 ธันวาคม - (บนเรือ Cashmere) ดร.ยัดสันพาเด็กชาย George Boardman มาขึ้นเรือเพื่อให้เดินทางต่อไปสหรัฐ

ค.ศ. 1835 12 มกราคม - เราชนของขึ้นบกที่เมืองสิงคโปร์
 เข้าวันนี้ (ท่านจะพักอยู่ที่สิงคโปร์ 6 เดือน)

30 มกราคม - ฉันเริ่มเรียนภาษาไทยครูชื่อสมิ ครูอยู่สิงคโปร์มานานแล้ว และพูดภาษาอังกฤษพอใช้ได้ ภรรยาของฉันและนางดีน (Dean) ก็ร่วมเรียนด้วย मिच्छन्नारी J.T. Jones สังกัดนิกายแบปติสต์ประจำกรุงเทพ ฯ ก็แวะเยี่ยมพวกเรา ท่านเดินทางมาสิงคโปร์เพื่อควบคุมการพิมพ์คำสอน (ศาสนา) ภาษาไทยและส่วนหนึ่งของพระคัมภีร์ ท่านจะอยู่สิงคโปร์และโดยสารเรือเข้ากรุงเทพ ฯ พร้อมพวกเราในเดือนพฤษภาคมหรือมิถุนายน (ฉันสังกัดคณะ A.B.C.F.M. ก็เพื่อจะแพร่ศาสนาในหมู่คนจีน)

20 เมษายน - मिच्छन्नारी Jacob Tomlin แวะมาเยี่ยมพวกเรา ท่านเดินทางมาจากมะละกามาถึงวันนี้

9 กรกฎาคม - บนเรือ Futtleharry ฉันและภรรยามาขึ้นเรือแต่ 1 โมงเช้า मिच्छन्नारी Dean และบุตรน้อยก็อยู่บนเรือแล้ว กลาสีคลีโบเรือและถอนสมอตอน 8 นาฬิกา

18 กรกฎาคม - เรือแล่นเข้ากรุงเทพ ฯ ตอนสามทุ่ม मिच्छन्नารีดีนจะพักอยู่กับมิच्छन्नารี Jones ฉันและภรรยาจะพักอยู่กับมิच्छन्नารี Johnson (ที่วัดเกาะ)

7 สิงหาคม - เริ่มเปิดสถานที่จ่ายยารักษาโรค เปิดโอกาสให้คนป่วยมารับการรักษาได้ตลอดวัน

12 สิงหาคม - รักษาโรคเกือบตลอดเวลา คนป่วยโดย

มากเป็นคนจีน เจ้าฟ้าเสด็จมาแวะเยี่ยมตอนเย็น

15 สิงหาคม - เวลา 11 โมงเช้า ฉันและเด็กจอห์นไปเยี่ยมค่านับหม่อมฟ้าน้อยเป็นการตอบแทน

25 สิงหาคม - เจ้าฟ้าเสด็จมาทรงเยี่ยมเพื่อยืมหนังสือในวิชาคลอตบุตรของ Magriet

3 กันยายน - เจ้าของที่ (ที่วัดเกาะ ชื่อนายกลั่น) ซึ่งมิชชันนารี Robinson เป็นผู้ติดต่อเช่าที่ดิน และพวกเราได้อยู่อาศัยได้มาแจ้งว่าพวกเราจะอยู่ที่นี่ไม่ได้ จนกว่าจะได้ฉันทะจาก (เจ้าพระยา) พระคลัง (ต่อจากนี้พวกมิชชันนารี ก็ต้องย้ายสถานที่อยู่อาศัยไปเข้าบ้านอยู่ชั่วคราวจากพ่อค้า Hunter ที่กุฎจีนทางฝั่งธนบุรี จนได้ที่อยู่ถาวรจนตลอดรัชกาลที่ 3 โดยขอเช่าจากเจ้าพระยาพระคลังในวันที่ 12 กรกฎาคม ค.ศ. 1836)

1836 - 22 ตุลาคม - ได้ตกลงกับมิชชันนารี - Robinson ที่จะใช้เวลาทั้งวันพิมพ์คำสอนเกี่ยวกับพระบัญญัติพร้อมด้วยคำชี้แจงและเพลงประกอบ จึงปิดสถานจ่ายยารักษาโรค และไปหา Robinson แต่ Robinson แจ้งว่ายังไม่พร้อมที่จะพิมพ์ด้วยตัวพิมพ์ที่เรียงไว้ หลุดทะลักออกมาสับสนกันไปหมด มิชชันนารีโรบินสันยังขาดความชำนาญจึงทำการเรียงพิมพ์ไม่รัดกุม เราอยากได้ช่างพิมพ์แท้ ๆ สักคนหนึ่งมาทำงานนี้

26 ตุลาคม - มิชชันนารี Robinson เริ่มตีพิมพ์คำสอนเมื่อวานนี้ (ที่ตรอกกัปตันบุช [12] ด้วยความช่วยเหลือของช่างพิมพ์ Davenport [13] ฉันคาดคะเนไว้ว่าการพิมพ์หนังสือ ครั้งนี้คงก่อให้เกิดความตื่นเต้นสนใจเป็นอันมาก แต่ที่ไหนได้ไม่มีใคร

ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย
 ขึ้นต้นอะไรเลย [14] (นี่คงเป็นมูลเหตุให้มีผู้ตีความหมายว่า
 โรบินสันเป็นเจ้าของโรงพิมพ์)

วลว วลว วลว

การนำข้อความในสมุดบันทึกประจำวันของหมอแบร์ดเลีย
 มาเรียงให้เป็นลำดับดังนี้ ก็เพื่อจะได้ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับแท่น
 พิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทยว่าพวกมิชชันนารีได้นำจากสิงคโปร์
 เข้ามาใช้พิมพ์ในกรุงเทพ ฯ อย่างไร แต่ข้อความที่ได้ข้างกระถ่อน
 กระแท่นขาดตอนเป็นห้วง ๆ ไม่ติดต่อกันดังหม่อม G.B. McFarland
 เขียนให้ไว้ว่า “เมื่อคณะ A.B.C.F.M. ชื้อแท่นและตัวพิมพ์ภาษาไทย
 จากคณะ London Missionary Society ที่เมืองสิงคโปร์แล้ว ครั้น
 หมอแบร์ดเลียจะเดินทางเข้ามายังกรุงเทพ ฯ คณะ A.B.C.F.M.
 จึงได้มอบให้หมอแบร์ดเลียนำมาใช้ตีพิมพ์ในกรุงเทพ ฯ แต่ค.ศ.
 1835” หมอแบร์ดเลียสังกัดอยู่ในนิกาย A.B.C.F.M. การได้รับ
 มอบแท่นและตัวพิมพ์ดังกล่าวจากมิชชันนารีคณะเดียวกัน จึงฟังได้
 ส่วนมิชชันนารี Robinson ผู้ตีพิมพ์หนังสือไทยเป็นครั้งแรก (ใน
 วันที่ 26 ตุลาคม ค.ศ. 1836) และมิชชันนารี Johnson ผู้ซึ่งหมอ
 แบร์ดเลียได้อยู่อาศัยร่วมด้วย ที่วัดเกาะก็สังกัดอยู่ในคณะ A.B.C.F.M.
 ด้วยเช่นกัน ท่านทั้งสองนี้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ก่อนหมอแบร์ดเลีย
 1 ปี แต่หมอแบร์ดเลียเป็นนายแพทย์ทำงาน จ่ายยา และรักษาโรค
 มีชื่อเสียงคนนับถือทั่วไปตลอดทั้งเจ้านาย ขุนนาง และราษฎรสามัญ
 การเจรจาขอเช่าที่จากเจ้าพระยาพระคลัง หมอแบร์ดเลียทำได้ดี
 กว่าผู้อื่นในคณะเดียวกัน แต่โรงพิมพ์ที่ตั้งขึ้นที่ตรอกกัปตันบุชนั้น
 เป็นสมบัติของคณะ A.B.C.F.M. มิใช่สมบัติส่วนตัวของใคร

อย่างไรก็ดีหมอบรัดเลย์มีบทบาทอยู่ในกรุงเทพ ฯ ต่อมาอีกกว่า 30 ปี ส่วน Robinson นั้นต่อมาอีก 10 ปี (ค.ศ. 1845) ก็กลับสหรัฐ และถึงแก่กรรมในระหว่างเดินทางกลับบ้าน ท่านไม่มีบทบาทอันใดนอกจากเป็นผู้เรียงและพิมพ์หนังสือไทย ใน ค.ศ. 1836 ในขณะที่ยังไม่มีช่างพิมพ์ การที่จะขนานนามโรงพิมพ์ของคณะ A.B.C.F.M. ว่าเป็น “โรงพิมพ์ Robinson” จึงทำให้เรื่องยุ่งยากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ดี แท่นพิมพ์นี้พร้อมทั้งแท่นพิมพ์ที่ได้เพิ่มเข้ามาที่หลังรวมทั้งสังหาริมทรัพย์อื่น ๆ เมื่อหมอบรัดเลย์ขอแยกออกจากสังกัดในคณะ A.B.C.F.M. เมื่อ ค.ศ. 1850 ท่านได้รวบรวมเงินซื้อจากคณะ A.B.C.F.M. มาเป็นสิทธิของท่าน และสังกัดอยู่ในคณะใหม่ขึ้นในวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 1850 โดยให้ชื่อว่า คณะ American Missionary Association (หรือ A.M.A.) ดำเนินกิจกรรมต่อไป ณ ที่เช่าใหม่ในรัชกาลที่ 4 ข้างพระราชวังหลังปากคลอง บางหลวง มีการออกหนังสือพิมพ์ Bangkok Recorder และ Bangkok Calendar ยังเป็นองค์พยานอยู่ หากอ่านได้จนปัจจุบัน

เท่าที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องราวการอุปถัมภ์แท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทย ที่เมืองย่างกุ้งในประเทศพม่า เมื่อ ค.ศ. 1816 โดยนางแอนน์ ยัดสันและช่างพิมพ์ Hough เป็นผู้ร่วมกันก่อกำเนิด แล้วจึงย้ายไปติดตั้งถาวรที่โรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์ เมืองเซรัม-โปร นครกัลกัตตา ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1826 หนังสือไทยเล่มแรกที่มีการตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1819 (ตามคำกล่าวของแฮมม G.B. McFarland) เรายังหาไม่ได้ เข้าใจว่าคงตีพิมพ์ที่เมืองย่างกุ้ง ก่อนที่จะนำแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ย้ายไปไว้ที่นครกัลกัตตา และที่นคร

กัลกัตตานั่น แทนพิมพ์นี้ได้ตีพิมพ์ตำราไวยากรณ์ของ ร.อ.โลว์ เมื่อ ค.ศ. 1828 ส่วนการที่ตัวพิมพ์ภาษาไทยจะมาสู่นครสิงคโปร์ได้อย่างไร เราก็ต้องอาศัยเรื่องราวที่แฮมม McFarland เขียนไว้คือ Reverend Robert Burn และ Thomson ซื้อมาจากคณะแบปติสต์ นครกัลกัตตา และตั้งโรงพิมพ์ที่เมืองสิงคโปร์ รับพิมพ์หนังสือไทยอยู่หลายปี จนคณะ A.B.C.F.M. ซื้อมาจากคณะ London Missionary Society และมอบให้หมอแบร็ดเสย์นำมาใช้ในกรุงเทพ ฯ เมื่อ ค.ศ. 1835 จึงเริ่มใช้ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในกรุงเทพ ฯ ในบริเวณที่พักของคณะแบปติสต์ตรอกกับต้นบุข ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1836

เรื่องราวแทนพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทยเท่าที่กล่าวมาตามหลักฐานที่อ้าง ดูช่างยอกย้อนสลับซับซ้อนเหลือหลายแต่เรื่องวิวัฒนาการของตัวพิมพ์ภาษาไทย ก็เหมือนกับเรื่องวิวัฒนาการในสิ่งอื่น ๆ ต้องประกอบด้วยบุคคลหลายคน ในกาลเวลาอันเหมาะสมช่วยกันคิดทำและรับช่วงส่งต่อ ๆ กันมาประการแรกต้องประกอบด้วยศรัทธาความปรารถนาดี เป็นกำลังใจผลักดันให้เพียรเรียนเพียรคิด (คือแฮมมัยด์สันเมื่อ ค.ศ. 1816) และต้องประกอบด้วยความรู้สมัยใหม่อันเป็นเทคนิค คือ วิชาหล่อโลหะ ให้เป็นตัวพิมพ์ใช้พิมพ์หนังสือขึ้นมาได้ (คือช่างพิมพ์ Hough เมื่อ ค.ศ. 1817) ถ้าขาดคนใดคนหนึ่ง ตัวพิมพ์ภาษาไทยก็จะถือกำเนิดขึ้นมาไม่ได้ ครั้นแล้วเหตุการณ์ทางการเมืองก็เข้ารับช่วง นำแทนและตัวพิมพ์ภาษาไทยนั้นจากเมืองย่างกุ้งไปติดตั้งที่โรงพิมพ์นครกัลกัตตา ได้ตีพิมพ์ไวยากรณ์ของ ร.อ.โลว์ ที่นั่น (ค.ศ. 1828) ครั้นแล้วจึง

ได้ย้ายมาติดตั้งรับจ้างพิมพ์ที่เมืองสิงคโปร์ ก็ด้วยความศรัทธาและความสนใจของคนอื่นในทางเผยแพร่ศาสนา คือ Reverend Robert Burn (ที่สิงคโปร์) และ John T. Jones (ที่กรุงเทพฯ) เป็นผู้เชื่อมโยง คือ ท่านผู้หนึ่งสนใจในภาษาไทย จึงซื้อตัวพิมพ์มา ส่วนอีกท่านหนึ่งเรียนรู้ภาษาไทย และปรารถนาจะพิมพ์หนังสือออกแจกจ่าย จึงไปว่าจ้างพิมพ์ หมอแบร์ดเลย์คงได้ทราบเรื่องตัวพิมพ์ไทยที่เมืองสิงคโปร์ จึงได้ขอให้คณะ A.B.C.F.M. ซึ่งท่านสังกัดอยู่ซื้อเอาไว้เป็นสมบัติ แล้วจึงนำมาติดตั้งใช้ที่กรุงเทพฯ (ค.ศ. 1835) การอุปถัมภ์ของแท่นพิมพ์ และตัวพิมพ์ภาษาไทยจึงเกิดขึ้นตามหลักฐานที่อ้างมานี้

เท่าที่คัดเรื่องมาจากสมุดบันทึกประจำวันของหมอแบร์ดเลย์มาแสดงไว้ แต่ 6 ธันวาคม ค.ศ. 1834 ขณะที่ท่านขึ้นเยี่ยมคำนับหลุมศพของหม่อมยัดสันจนถึง 26 ตุลาคม ค.ศ. 1836 เมื่อมีการพิมพ์ขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย เรายังไม่พบเรื่องราวที่ว่าหมอแบร์ดเลย์รับแท่นพิมพ์ (และตัวพิมพ์) ดังว่ามาจากสิงคโปร์ เรื่องของแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทยไม่ค่อยปรากฏในสมุดบันทึกของท่าน จะเป็นเพราะท่านสนใจในเรื่องราวของศาสนามากกว่าสิ่งอื่น (หรือจะเป็นเพราะว่า Feltus ผู้ยืมสมุดบันทึกไม่เห็นความสำคัญของเรื่องนี้ก็เป็นได้) แต่อย่างไรก็ดีในสมุดบันทึกนี้ใน ค.ศ. 1850 คือ 15 ปี นับแต่วันที่ท่านเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในพระนคร ปรากฏข้อความเกี่ยวกับแท่นพิมพ์ (และตัวพิมพ์) เดิมไว้ดังนี้ : -

1850 - 16 สิงหาคม พระองค์มฤต [15] ทรงเริ่มพิมพ์หนังสือตามคำสอนในพุทธศาสนาแล้ว ท่านทรงพิมพ์จากแท่นเดิม

ซึ่งข้าพเจ้านำมาจากเมืองสิงคโปร์เมื่อ ค.ศ. 1835 พระองค์ท่านแสดงความปรารถนาไว้ว่า ใครจะขอซื้อแท่นพิมพ์นี้ไปจากข้าพเจ้า [16]

นี่เองที่เราตรวจพบหลักฐานว่า หมอแบร์ดเลย์เป็นผู้นำแท่นและตัวพิมพ์ของแฮมมอนด์สันและ Hough เข้ามาใช้ในกรุงเทพฯ แต่ ค.ศ. 1835 การจะสืบเรื่องราวตามหลักฐานเอกสารเช่นนี้เป็นเรื่องเหน็ดเหนื่อยจำต้องใช้เวลาและความพยายามมาก แต่เมื่อได้ความจริงดังนี้ การจะปิดชุกเอาไว้ก็จะไม่เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาในการไต่หาความจริงและความเป็นธรรม นักศึกษาผู้ใดที่ไปตรวจดูตำราไวยากรณ์ไทยฉบับ ร.อ.โลว์ และ เห็นข้อความว่า หนังสือเล่มนั้นตีพิมพ์จากโรงพิมพ์คณะแบปติสต์ นครกัลกัตตา เมื่อ ค.ศ. 1828 ก็จะทำให้เกิดความสงสัยอยู่ร่ำไปว่า ร.อ.โลว์ เป็นผู้แต่งตำราไวยากรณ์ไทยเล่มนั้นและเป็นผู้ “สั่งให้หล่อคำภาษาไทยเป็นตัวพิมพ์ที่นครกัลกัตตา” ด้วย หรือจะเป็นเพียงผู้แต่งตำราไวยากรณ์ไทยเล่มนั้น ส่วนตัวพิมพ์รวมทั้งแท่นพิมพ์และโรงพิมพ์เป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหากซึ่งมีความสลับซับซ้อนยุ่งเหยิงกว่าที่มองเห็นเป็นอันมาก

ในการสืบสวนหาหลักฐานการอุปติของแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ไทยนี้ ผู้เขียนได้อ้างถึงพระนามและนามของนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ในเมืองไทยหลายแห่ง เช่นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร ป. ป. และศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ ท่านเหล่านี้ใคร ๆ ที่ เป็นนักศึกษาย่อมจะรู้จักดี โดยเฉพาะในผลงานของท่านแต่นามของแฮมมอนด์สัน G.B. McFarland ซึ่งผู้เขียนต้องฟังอาศัยผลงานเป็นส่วนสำคัญยังเป็นที่รู้จักกันและยกย่องนับถือแต่ในวงแคบ

คือเฉพาะวงนักศึกษาอย่างแท้จริงเท่านั้น แฮมม G.B. McFarland เขียนหนังสือเล่มสุดท้ายเสร็จ แต่ ค.ศ. 1952 นางก็ถึงแก่กรรม ก่อนหนังสือนั้นจะได้ตีพิมพ์ แฮมม McFarland ผู้นี้ชื่อเดิม Bertha Blount เข้ามาทำงานในประเทศไทยแต่ ค.ศ. 1908 ในตำแหน่ง อาจารย์โรงเรียนวังหลัง และใน ค.ศ. 1925 เธอทำการสมรสกับ นายแพทย์แมคฟาแลนด์ (คือ พระอจวิยาคม) และได้ร่วมทุกข์ ร่วมสุขกับสามีของเธอจนวาระสุดท้ายของนายแพทย์ผู้หนึ่งที่โรงพยาบาล จุฬาลงกรณ์ เมื่อ ค.ศ. 1941 ต่อจากนั้นแฮมมได้รับแลกเปลี่ยน เชลยกลับสหรัฐช่วยเหลือราชการตลอดสงคราม และจัดการใน กองมรดกและเขียนหนังสือยกย่องสดุดีตระกูลของพระอจวิยาคม จนถึงวาระที่สุุดแห่งชีวิตของนาง

แฮมม Bertha Blount [17] ผู้นี้หาประวัติได้ยาก ทราบ แต่ว่าแฮมมเข้ามาทำงานในโรงเรียนสตรีวังหลัง แต่ ค.ศ. 1908 เคยดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่หลายครั้ง และเมื่อโรงเรียนสตรีวังหลัง ย้ายไปเปิดในสถานที่ใหม่ และเปลี่ยนชื่อเป็น “วัฒนาวิทยาลัย” แฮมมผู้นี้ยังคงเป็นอาจารย์อยู่ที่นั่นจนนางกระทำการสมรสกับ ดร.แมคฟาแลนด์ เมื่อ ค.ศ. 1926 ก็ยังคงช่วยเหลือกิจการของ โรงเรียนอยู่ ครั้นถึง ค.ศ. 1928 เมื่อคริสต์จักรสาขาโปรเตสแตนต์ จะทำการฉลองรอบร้อยปีในประเทศไทย คุณพระอจวิยาคม ได้รับแต่งตั้งให้เป็นบรรณาธิการใหญ่จัดทำหนังสืออนุสรณ์ แฮมม ผู้นี้จึงมีโอกาสดงฝีมือในการประพันธ์เป็นครั้งแรกโดยรับเขียน 5 บทแรก [18] ของหนังสืออนุสรณ์นี้ (ซึ่งมีอยู่ 31 บทด้วยกัน) ต่อมาในระหว่างสงครามแฮมมได้เขียนหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งคือ Our

Garden Was So Fair, Philadelphia 1943 และจบด้วยหนังสือเล่มที่สองคือชีวประวัติของพระอาจารย์ทศ (ในหนังสือเล่มหลังนี้แหล่่มยังมีความเห็นว่าตัวพิมพ์ไทยมีการหล่อในอินเดียและถูกนำมาสิงคโปร)

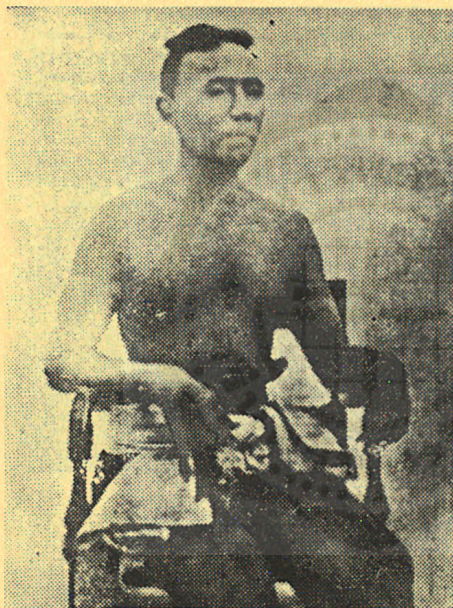
ในสายตาของผู้ศึกษาในยุคนี้ การที่แหล่่มเป็นผู้เขียนหนังสือ 5 บทกับอีก 2 เล่มดูจะเป็นกิจกรรมไม่มากนัก แต่แหล่่มเลือกเขียนเรื่องราวตั้งแต่พวกโปรเตสแตนต์เข้ามาทำการเผยแพรศาสนาในรัชกาลที่ 3 ตั้งรกรากเป็นหลักฐานในรัชกาลที่ 4 และแผ่ขยายไปหัวเมืองต่าง ๆ ในรัชกาลที่ 5 จบจบจนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 หลักฐานเอกสารเก่า ๆ แหล่่ม (และสามี) เก็บสะสมไว้มาก บางเล่มหายากเหลือเกินเช่น Bangkok Calendar ครบชุดและสมุดบันทึกรวมทั้งจดหมายของ Rev. Caswell, Rev. S.J. McFarland และของสามีของนาง ผลงานของนาง (ถึงแม้จะน้อยเล่ม) อันเป็นเรื่องราววิวัฒนาการของบ้านเมือง (เริ่มแต่ ค.ศ. 1828 มาจนถึงวาระสุดท้ายคือ ค.ศ. 1951) แหล่่มได้กล่าวไว้ตามหลักฐานและประสบการณ์ตลอดระยะเวลากว่า 120 ปี ผู้เขียนจึงขอยกย่องว่าแหล่่มผู้นี้เป็นผู้รู้เรื่องเมืองไทยดีคนหนึ่ง ในการสืบสาวหาหลักฐานการอุปติของแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทย แหล่่มได้เขียนไว้แต่ ค.ศ. 1928 แล้ว ถึงแม้กิจกรรมของช่างพิมพ์คือ George H. Hough ผู้หล่อตัวพิมพ์ไทยขึ้นตามเทคนิคสมัยใหม่ที่เมืองย่างกุ้ง แหล่่มจะไม่ได้กล่าวไว้ แต่หลักฐานอื่น ๆ แหล่่มก็ได้ระบุไว้ให้ผู้เขียนได้ติดตามตรวจสอบ จึงควรกล่าวได้ว่าผู้เขียนได้อาศัยผลงานของแหล่่มผู้นี้ ในการสืบสาวหาความจริงของเรื่องตัว

พิมพ์ไทยมาแสดงไว้เป็นส่วนสำคัญ

กิจกรรมของช่างพิมพ์ George H. Hough [19] เป็นกิจกรรมของช่างพิมพ์ธรรมดางานของท่านในการหล่อตัวพิมพ์ภาษาพม่า ไทย กะเหรี่ยงและภาษามอญก็มีความสัมพันธ์กับสหภาพพม่าและประเทศไทยเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับชาวโลก ชื่อเสียงของท่านจึงเกือบจะเลือนลงหายไป แม้แต่ตัวพิมพ์ภาษาพม่า ก็มีผู้อ้างว่าบาทหลวงอิตาเลียนคิดสร้างขึ้นก่อนหน้านั้น และใช้ตีพิมพ์หนังสือพม่าในกรุงโรม กิจกรรมของเข่าห์เกี่ยวกับภาษาพม่า จึงมีคู่แข่งและด้อยความสำคัญไปจนกว่าจะมีการทดสอบ แต่ความสำคัญนั้นอยู่ที่ว่า ตัวพิมพ์ภาษาพม่าของเข่าห์เริ่มในประเทศพม่าคือที่เมืองย่างกุ้ง และมีการใช้ตัวพิมพ์นั้นต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน ส่วนกิจกรรมของเข่าห์เกี่ยวกับตัวพิมพ์ อักษรไทย เป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับคนไทย คือพอสืบได้ว่าต่อเนื่องกันไม่ขาดสายจนปัจจุบัน เมื่อถือกำเนิดที่เมืองย่างกุ้งก็ย้ายไปนครกัลกัตตา แล้วถูกส่งมาเมืองสิงคโปร์ แล้วจึงมีผู้นำมาติดตั้งที่โรงพิมพ์ของคณะอเมริกันบอร์ด (A.B.C.F.M.) เมื่อ ค.ศ. 1838 ที่ข้างวัดประยูรวงศ์ ต่อมาในรัชกาลที่ 4 หมอแบร์ดเลย์จึงซื้อกิจการโรงพิมพ์ของคณะมาติดตั้งที่บ้านของท่านที่ปากคลองบางหลวง ดำเนินกิจการพิมพ์มาจนตัวท่านวายชนม์ และหม่อมดำเนินการต่อมาจนถึงแก่กรรมเมื่อ ค.ศ. 1893 จึงเลิกกิจการพิมพ์แต่ครั้งนั้น ส่วนแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ชุดแรกที่เขาห์หล่อขึ้น และใช้ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1817 ที่เมืองย่างกุ้ง จะเข้าไปสู่พระบรมมหาราชวังเป็นส่วนประกอบของโรงพิมพ์หลวง (กรมอักษรพิมพ์การ) เมื่อต้นรัชกาลที่ 4 หรือไม่ เราหาหลักฐาน

สมบูรณ์ยังไม่ได้ เราทราบแต่เพียงว่าพระองค์เจ้าอมฤตย์ (หรือ กรมหมื่นภูมิจิตรราชหฤทัย กำกับกรมอักษรพิมพ์การในรัชกาลที่ 4) ทรงขอซื้อจากหมอแบร์ดเลย์ แต่จะมีการซื้อขายกันจริงหรือไม่ ทรงซื้อแล้วพระองค์ท่านนำเข้าเป็นส่วนประกอบโรงพิมพ์หลวงหรือไม่ และในปัจจุบันแท่นพิมพ์เดิมประกอบด้วยตัวพิมพ์ชุดแรก จะยังคงอยู่หรือสูญสลายไปตามกาลเวลาหรืออย่างไร เราไม่มีทางทราบ วันเวลาก็ได้ผ่านไปนานพอควรนับแต่ ค.ศ. 1817 ปีกำเนิดตัวพิมพ์ภาษาไทย จนถึง ค.ศ. 1850 ปีที่พระองค์เจ้าอมฤตย์ทรงใช้ตัวพิมพ์ชุดนั้นตีพิมพ์คำสอนในพระพุทธศาสนา แต่เมื่อเข้ารัชกาลที่ 4 หนังสือพิมพ์ภาษาไทยจึงอุบัติขึ้น ยังมีตัวอย่างให้เราตรวจอ่านดูได้ (คือ ‘บางกอกรีคอเดอร์’ ฉบับภาษาไทยมีในหอสมุดแห่งชาติ) ครั้นถึงต้นรัชกาลที่ 5 หนังสือพิมพ์ของคนไทยจึงถือกำเนิดติดตามมา (คือ ‘ดุริยชาต’ และ ‘คอตข่าวราชการ’) เป็นแบบฉบับของหนังสือพิมพ์ไทยอื่น ๆ มาจนทุกวันนี้ และก็เป็นสื่อมวลชนสิ่งแรกที่วางรากฐานให้ประชาชนชาวไทยตื่นตัวใคร่แสวงหาความรู้ และข่าวคราว ประดับสติปัญญายิ่งกว่าแต่ก่อนด้วยสื่อมวลชนนี้เป็นอุปกรณ์เพียงไม่กี่ชิ้นคนไทยเราก็สามารถลืมตา อ้าปากได้เหมือนชนชาติที่เจริญอื่น ๆ ทั้งหลาย แสวงหาสิ่งดีงามเข้ามาเพิ่มพูนชีวิตของเราและบุตรหลานได้ด้วยความสะดวกสบาย ทั้งนั้นทั้งนี้ก็เพราะกิจกรรมของ George H. Hough เป็นมูลฐาน กิจกรรมนั้นจึงควรได้รับการสดุดีสรรเสริญและบันทึกไว้ให้ทราบโดยทั่วกัน ถึงแม้เราจะหาภาพของท่านมาดูไม่ได้ เรายังจดจำกิจกรรมนั้นได้ด้วยความระลึกคุณว่าเป็นกิจกรรมที่ตัวท่านร่วม

ด้วยหม่อมแอนน์ ยึดสัน ได้ประกอบขึ้นในประเทศพม่า เมื่อ พ.ศ.
2360 คือรวม 150 [20] ปีมาแล้ว.

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศ-
รังสรรค์ “หม่อมฟ้าน้อย” ของ
หมอบรัดเลย์

พระองค์เจ้าอมฤตย์ (กรมหมื่น
ภูมิตีราชนครพิสัย) ทรงกำกับ
“โรงพิมพ์หลวง” ในรัชกาล
ที่ 4

หมายเหตุท้ายเรื่อง

1. ฟ. ฮีแลร์ หรือ เจษฎาจารย์ ฮีแลร์ ครูโรงเรียน
อัสสัมชัญในคณะเซนต์ เคเบรียล เข้ามาเมืองไทยใน ค.ศ. 1901
พร้อมกับอธิการมาร์ติน เดอ ตูร์ ท่านเล่าเรียนภาษาไทยแตกฉาน
จนแต่งตำราเรียนภาษาไทยชุด ‘ดรณศึกษา’ ใช้ในโรงเรียนนั้นแต่
ค.ศ. 1921 สำหรับเรื่อง ‘การพิมพ์หนังสือในประเทศสยาม’
อยู่ในหนังสือ ‘ดรณศึกษา’ ตอนปลาย ปัจจุบันเรียกว่า เล่ม 5

ท่านอ้างหนังสือชื่อ “คำสอนคฤศตัง พิมพ์ขึ้นในวัด ชันตากูรช ณ บางกอก ค.ศ. 1796” ท่านนำภาพนักบุญ หลุยส์ เดอ คงชา มาลงให้ไว้ แต่ภาพตัวพิมพ์ภาษาไทยท่านมิได้นำมาให้อีกด้วย จึงเป็นหลักฐานไม่สมบูรณ์ ข้อความต่อจากนั้นท่านเขียนว่า ‘สังฆราชยวง บิล คัว ได้ย้ายโรงพิมพ์จากวัดชันตากูรชมาตั้งขึ้นที่วัด อัสสัมชัญ’ หรืออีกนัยหนึ่ง มีการย้ายโรงพิมพ์จากวัดชันตากูรช มาตั้งที่วัดอัสสัมชัญในรัชกาลที่ 3 และในปลายรัชกาลที่ 3 นั้น หนังสือพิมพ์ ‘บางกอกคาเลนดาร์’ ของหมอจันทเล ระบุไว้ว่า โรงพิมพ์ของคณะมิชชัน คาโกลิก โบสถ์อัสสัมชัญ ยังไม่มีตัวพิมพ์ ภาษาไทยใช้ เวลาจะพิมพ์ภาษาไทย ต้องใช้ตัวโรมันมาเรียงให้ออก เสียงเป็นภาษาไทย หนังสือ ‘บางกอกคาเลนดาร์’ ของ หมอจันทเล (Chandler) คุ้ได้จากหนังสือ ‘Siam Repository’ ฉบับ ค.ศ. 1869 หน้า 323 ของหมอสมิธ (สยามสมาคมมีหนังสือ ‘Siam Repository’ ครบชุด คือประจำปี 1869 - 1874) ข้ออ้างของ ฟ.ฮีแลร์จึงฟัง ไม่ได้บริบูรณ์)

2. ข้ออ้างที่ว่า ร.อ.โลว์เป็นผู้สั่งหล่อคำภาษาไทยเป็น ตัวพิมพ์ที่นครกัลกัตตา เป็นพระมติของสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ ทรงเสนอในปาฐกถา ทรงกล่าว ณ ที่ประชุม โรตารี United Club ถนนสุรวงศ์ เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม ค.ศ. 1925 และปาฐกถา นี้ ได้นำมาตีพิมพ์ไว้ในวารสารสยามสมาคม เมื่อ ค.ศ. 1926 (JSS-xx-Pt. 2, 1926-p. 95)

3. ร.อ.โลว์ Captain James Low, A Grammar of the Thai or Siamese Language, Printed at the Baptist Mission Press,

Calcutta 1828 ภาพหน้าแรก และภาพแสดงตัวพิมพ์ภาษาไทย
หนึ่งหน้าปรากฏอยู่ในเรื่องนี้แล้ว

4. ข้ออ้างที่ว่า แฮมม แอนน์ ยัดสัน เป็นผู้สั่งพิมพ์
คำสอนศาสนาคริสต์ เป็นภาษาไทยแต่ ค.ศ. 1819 (คือก่อนตำรา
ไวยากรณ์ไทย ของ ร.อ. โสวั 9 ปี) ศาสตราจารย์ Henry J. Hillyard
เขียนไว้แต่ ค.ศ. 1908 ในหนังสือ Twentieth Century Impress-
ions of Siam (London 1908) ภาค The Protestant Church,
หน้า 216 หนังสือดังกล่าวหายาก และข้อความไปซุกอยู่กลางเล่มจึง
ไม่สะดวกตาผู้อ่านที่คนนัก จึงเมื่อ ค.ศ. 1928 เมื่อหมอยอช แมค
ฟาร์แลนด์ จัดพิมพ์หนังสือ Historical Sketch of Protestant
Missions in Siam 1828 - 1928 ออกมาข้อความในหน้าแรกระบุ
ไว้ว่า แฮมม แอนน์ ยัดสัน แปลคำสอนศาสนาคริสต์เป็นภาษาไทย
และส่งไปตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์ที่เมือง เซรัมโบร์
(นครกัลกัตตา) เมื่อ ค.ศ. 1819 ข้อความบทนี้ (และต่อไปอีก
4 บท) แฮมม G.B. McFarland เป็นผู้เขียน ข้าพเจ้าจึงยกให้เป็น
คำกล่าวของแฮมมผู้นี้ แต่ความสำคัญเกี่ยวกับการหล่อตัวพิมพ์
เป็นภาษาไทย และมีการก่อตั้งโรงพิมพ์ที่เมืองย่างกุ้ง (ก่อนจะย้าย
ไปนครกัลกัตตา) อันเป็นกิจกรรมของช่างพิมพ์ George H. Hough
ยังไม่มีผู้ใดนำมาเผยแพร่ในประเทศไทย ข้าพเจ้าจึงถือโอกาส
นำมาตีพิมพ์ให้ปรากฏในหนังสือพิมพ์ “พิมพ์ไทย” ประจำวันที่
8 - 14 ตุลาคม พ.ศ. 2508

5. Courtney Anderson : To The Golden Shore, The
Life of Adoniram Judson, Boston 1956. p. 231 หนังสือเล่มนี้

เล่าเรื่องหมอสอนศาสนาอียิปต์และภรรยา เข้าไปทำการแพร่ศาสนาคริสต์ ณ ประเทศพม่า แต่ ค.ศ. 1813 จนถึง ค.ศ. 1850 ปีที่หมอสอนมรณภาพ ชีวิตของท่านผู้นี้ตื่นตื่นน่าน่าอ่าน มีการถูกคุมขังที่กรุงอังวะ 17 เดือน ในข้อหา “จารกรรม” ในระหว่างสงครามอังกฤษรบพม่าครั้งที่ 1 และต่อจากนั้นท่านมาประจำอยู่ในเขตอังกฤษทางพม่าได้ กิจกรรมของแหม่มแอนน์อียิปต์และช่างพิมพ์เฮาท์เป็นส่วนประกอบของเรื่อง หนังสือนี้จึงไม่ให้รายละเอียดมากนัก เราจึงควรติดตามอ่านจากหนังสือที่แหม่มประพันธ์ขึ้นเอง และตีพิมพ์ที่กรุงลอนดอนและกรุงวอชิงตัน ใน ค.ศ. 1823 ชื่อ An account of the American Baptist Mission to the Burman Empire, London 1823 และ A Particular Relation of the American Baptist Mission to the Burman Empire, Washington 1823

6. สมเด็จพระยาจ่างราชานุภาพ : เรื่องไทยรบพม่า-สงครามครั้งที่ 24 คราวเสียกรุง สำนักพิมพ์คลังวิทยา พ.ศ. 2505 หน้า 371-373 จำนวนเฉลยศักราชสามหมื่นคนที่ระบุไว้นี้ พระองค์ท่านมิได้ทรงให้หลักฐานที่มา จึงเข้าใจว่าเป็นการสันนิษฐาน

7. สังข์ศิลป์ชัย ต้นฉบับเป็นสมุดข่อย 5 เล่ม เป็นสมบัติของหอสมุดในประเทศไทย ผู้เขียนได้ขอให้ถ่ายไมโครฟิล์มมาแต่ พ.ศ. 2502 ปัจจุบันกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้ให้พิมพ์ดีดและตรวจทานไว้แล้ว ยังไม่มีใครขอไปตีพิมพ์ ตามต้นฉบับเดิม ผู้สร้างคือ ตาคงยายมูน เฉลยไทยที่เมืองหงสา (วดี) ‘สร้าง’ ไว้แต่ ค.ศ. 1801

8. To The Golden Shore, หน้า 217 “The Houghs Finally departed for Calcutta the first of November (1819) taking the press & types with them.....” คือเฮาท์และครอบครัวเดินทางกลับกัลกัตตา โดยนำแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ (ภาษาต่าง ๆ) ไปด้วย ตัวพิมพ์ภาษาต่าง ๆ คือตัวพิมพ์ภาษาพม่า ไทย กะเหรี่ยง และ มอญ

9. To the Golden Shore, หน้า 275 “Jan 20, 1822 Hough & his family disembarked at the Rangoon landing. Hough knew the language pretty well now and still could print faster than Adoniram could translate--” ฟังดูคล้าย ๆ กับว่า เฮาท์นำตัวพิมพ์กลับมาอย่างกึ่งด้วยใน ค.ศ. 1822 อนึ่ง ร.อ.โลว์เขียนไว้ (ในท้ายคำนำ) ว่า “ใน ค.ศ. 1822 ท่านได้ส่งมอบต้นฉบับตำราไวยากรณ์ไทยแก่เจ้าหน้าที่นครกัลกัตตาแล้ว” แต่ที่หนังสือนี้ยังไม่มีกรตีพิมพ์ จน ค.ศ. 1828 อาจเป็นเพราะเฮาท์นำตัวพิมพ์ภาษาไทยติดตัวมาจนครอย่างกึ่ง จน ค.ศ. 1826 จึงได้นำกลับไปนครกัลกัตตากระมัง

10. Historical Sketch-- หน้า 8 เกี่ยวกับมิชชันนารีอังกฤษที่เมืองสิงคโปร์ คือ Burn และ Thomson ชื่อตัวพิมพ์ภาษาไทยและตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่เมืองสิงคโปร์ ข้อความยังกระท่อนกระแท่นอยู่มาก เมื่อ Burn ถึงแก่กรรมภาพ และ Thomson ทางคณะลอนดอนมิชชันนารีปลดออกมีปรากฏอยู่ในเรื่องของ Robinson : Protestant Missions in Siam Written in 1841. (ตีพิมพ์ไว้ใน Bangkok Calendar ของหมอแบร์คเลย์ ประจำปี ค.ศ. 1866

A GRAMMAR

OF

THE THAI,

OR

SIAMSE LANGUAGE.

BY

CAPT JAMES LOW,

OF THE H. E. I. C. MILITARY SERVICE.

Chiang see tean yang ro p.hiāā
Nukprāt yang ro p.hiāā.

Siamse Adage.

Calcutta:

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS.

SOLD BY HENRIE THAKUR AND CO. (CALCUTTA, AND HENRIE PAND'RI), ALLEN, AND CO. LONDON.

1828.

ภาพหน้าปกตำราไวยากรณ์ ของ ร.อ.โลว์ ซึ่งระบุว่ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์
นครกัลกัตตา พ.ศ. 2371

และ มีในท้ายเล่ม Historical Sketch--- หน้า 334-343)

11. Abstract of the Journal of Reverend Dan Beach Bradley, Edited by Rev. Dan F. Bradley and George H. Feltus, Cleveland, Ohio, 1936 หนังสือนี้มีในหอสมุด Neilson Hayes ถนนสุรวงศ์ และที่ห้องสมุดเอกชนอีก 1 แห่ง

ก่อนที่หมอแบร์ดเลย์จะเข้ามากรุงเทพฯ ท่านได้แวะคำนับหลุมศพหม่อม แอนน์ ยัดสัน และได้พบปะศาสตราจารย์ ยัดสัน ที่เมือง Amherst และได้วิสาสะกับ Jacob Tomlin มิชชันนารีคนแรก (ร่วมกับ Gutzlaff) ในประเทศไทยที่เมืองสิงคโปร์ด้วย

12. ตรอกกัปตันบุช สถานที่ตั้งของคณะแบปติสต์ ซึ่งมีศาสนาจารย์ John Taylor Jones เป็นผู้อาวุโส ณ สถานที่นี้เป็นที่ตั้งโรงพิมพ์แห่งแรกในประเทศไทย คือโรงพิมพ์ของคณะอเมริกันบอร์ด (หมอแบร์ดเลย์) และโรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์ (หมอจันทเล) เฉพาะโรงพิมพ์ของคณะอเมริกันบอร์ด อาศัยสถานที่ตั้งอยู่ที่นี่ตั้งแต่กรกฎาคม 1835 ไปจนถึง ค.ศ. 1838 จึงได้ย้ายไปตั้ง ณ ที่เข้างวัดประยูรวงศ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค)

13. ช่างพิมพ์ Davenport สังกัดคณะแบปติสต์ เป็นผู้ช่วยเหลือศาสนาจารย์ Robinson คณะอเมริกันบอร์ด พิมพ์คำสอนศาสนาคริสต์เป็นภาษาไทย เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม ค.ศ. 1836 ที่ตรอกกัปตันบุช ในเวลานั้น ตัวพิมพ์ภาษาไทยมีแต่ตัวพิมพ์ชุดแรก ซึ่งเขาห์หล่อขึ้นที่เมืองย่างกุ้ง และเป็นสมบัติของคณะอเมริกันบอร์ดในกรุงเทพฯ ต่อมา หมอแบร์ดเลย์ ได้หล่อตัวพิมพ์ภาษาไทยชุดใหม่ขึ้นที่เข้างวัดประยูรวงศ์ใน ค.ศ. 1841 ท่านพยายาม

ปลูกปล้าอยู่ 4 เดือน จนเมื่อได้ช่างพิมพ์ ชื่อ วิลเลียม เข้ามาช่วยจากสิงคโปร์ ท่านจึงทำได้สำเร็จในเดือนมกราคม ค.ศ. 1842 ตัวพิมพ์ภาษาไทยชุดใหม่นี้ ท่านได้นำไปถวายเจ้าฟ้ามงกุฎที่วัดบวรนิเวศ 1 ชุด (พร้อมด้วยตัวพิมพ์ภาษาอังกฤษหนึ่งชุด)

14. Abstract of the Journal for Oct. 26, 1836.

Brother Robinson commenced printing a small tract yesterday with the aid of Brother Davenport. I had expected that the operation of the press would create some excitement but none appears.

15. ราชสกุลวงศ์ (ตีพิมพ์ครั้งที่ 7-พ.ศ. 2507) พระองค์เจ้าชายอมฤตย์ ประสูติในรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2369 ในรัชกาลที่ 4 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นภูมิจิตรราชหฤทัย โปรดให้ทรงกำกับกรมอักษรพิมพการ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2413 เจ้าจอมมารดาแก้ว (ธิดาเจ้าพระยาศรีธรรมราชราช บุนนาค ต้นสกุลบุญรัตพันธุ์) เป็นพระมารดา

16. Abstract of the Journal...for August 16, 1850

Phra Ong Amorit has really commenced printing a tract setting forth the claims of Buddhism.....He has obtained from us the old printing press which I brought with me from Singapore in 1835. He proposes to purchase it.

17. Historical Sketch.....Chapter VI by Edna S.

Cole on the Wang Lang School for Girls, p.83. And also Mrs. G.McFarland : The Life of George Bradley McFarland,

New York 1958. Appendix on Irene Bradley.

18. Historical Sketch... 5 บทแรกของหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้คือ

The Pathfinders, pp. 1-9

The Work of the ABCFM and the AMA, pp. 10-26

The Work of the American Baptist Board, pp. 27-34

The Work of the Presbyterian Board of Foreign Missions

The Poinner Period, pp. 35-50.

Expansion, pp. 51-70.

วิวัฒนาการของประเทศไทย ในทางด้านการแพทย์ การศึกษา และทางด้านการพิมพ์มีการจัดตั้งโรงพิมพ์ หล่อตัวพิมพ์ ออกหนังสือพิมพ์ และรับพิมพ์กฎหมาย วรรณคดี และประวัติศาสตร์ไทยออกเผยแพร่ มีระบุไว้ในข้อความ 5 บทแรกของแฮมม G.B. McFarland ผู้นี้

19. กิจกรรมของช่างพิมพ์ เรายังไม่มีใครในประเทศไทยนำมากล่าวสุดขีดไว้ให้ปรากฏ จะเป็นเพราะท่านเป็นเพียงช่างพิมพ์กระมัง แต่ชื่อของแฮมม แอนน์ ยัดสันมีผู้ระบุไว้นานมาแล้ว คือ Reverend Henry J. Hillyard แต่ ค.ศ. 1908 ในปัญหาการก่อตั้งโรงพิมพ์และดำเนินการพิมพ์ ถ้าปราศจากช่างผู้หล่อตัวพิมพ์เสียแล้ว ตัวพิมพ์จะเกิดขึ้นไม่ได้ และการพิมพ์ก็จะปรากฏขึ้นมาไม่ได้

เช่นกัน หนังสือพิมพ์ฉบับแรกที่ตีพิมพ์ขึ้นโดยโรงพิมพ์ของคณะ
แบบติสต์เมืองย่างกุ้ง คือ 'คำสอนในศาสนาคริสต์ ค.ศ. 1819'
(เสียดายที่หาต้นฉบับมาแสดงไม่ได้) และโรงพิมพ์นี้ดำเนินกิจกรรม
สืบต่อจากเฮาห์เรื่อยมา ดังปรากฏในประวัติการพิมพ์โดยย่อของ
โรงพิมพ์นี้จากหนังสือของ F.D. Phinney : The American Baptist
Mission Press, Rangoon (A.B.M. Press, 1901. 48 pp)

ส่วนคำกล่าวที่ว่า บาทหลวงอิตาเลียนเป็นผู้ให้หล่อตัวพิมพ์
ภาษาพม่าขึ้นที่กรุงโรมก่อน ยัดสัน และเฮาห์ปรากฏในวารสาร
สมาคมการค้าขายของประเทศพม่า (Journal of Burma Research
Society) V. XLV, Pt. 2, Dec. 1962 ผู้เขียนคือ Vivian Ba ใน
ชื่อเรื่อง The First Burmese types. ผู้เขียนเล่าว่า สังฆราช Per-
coto คณะ Bernabites ประจำอยู่ประเทศพม่า ได้ส่งตัวอักษร
พม่าคัดบรรจงไปกรุงโรมเพื่อหล่อเป็นตัวพิมพ์ ใน ค.ศ. 1774
ทางกรุงโรมก็จัดการให้ตามประสงค์ และตีพิมพ์ คำสอนในศาสนา-
คริสต์ ขึ้นที่กรุงโรมใน ค.ศ. 1776 แล้วจึงส่งแท่นและตัวพิมพ์
มายังประเทศพม่า คณะบาทหลวงอิตาเลียนที่เป็นผู้นำ ถึงเมือง
ย่างกุ้งด้วยความขลุกขลักบ้าง แต่เรื่องแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ไม่ได้
กล่าวถึงอีก จะมีการมอบให้สังฆราช Percoto หรือไม่ แล้วใช้
ดำเนินกิจการสืบต่อมาอย่างไรไม่ได้บอกไว้เลย

ส่วนที่เกี่ยวกับตัวพิมพ์ภาษาไทยชุดที่ เฮาห์ หล่อขึ้น
ได้ใช้ตีพิมพ์ตำราไวยากรณ์ของ ร.อ.โลว์ (ค.ศ. 1828) และตีพิมพ์
คำประกาศของรัฐบาลสยาม เรื่องห้ามนำฝิ่นเข้ามาในพระราช
อาณาจักรเมื่อ ค.ศ. 1839 แล้วจะเข้าไปสมทบโรงพิมพ์หลวงใน

พระบรมมหาราชวังหรืออย่างไรไม่ยืนยัน แต่มีตัวพิมพ์ชุดใหม่ซึ่ง
 หมอแบร์ดเลย์หล่อขึ้นสำเร็จเมื่อ ค.ศ. 1842 นำขึ้นทูลเกล้าถวาย
 เจ้าฟ้ามงกุฎ ๖ ณ วัดบวรนิเวศ พร้อมด้วยตัวพิมพ์ภาษาอังกฤษ
 1 ชุด นี่คงเป็นต้นเค้าให้เกิดโรงพิมพ์ที่วัดบวรนิเวศในรัชกาลที่ 3
 และหมอจันทเลระบุไว้ใน ‘บางกอกคาเลन्दาร์’ ค.ศ. 1847 ว่า
 ‘โรงพิมพ์ของเจ้าฟ้าใหญ่ มีแท่นพิมพ์ 1 แท่น ตัวพิมพ์ไทย 1 ชุด
 ตัวพิมพ์อังกฤษ 2 ชุด และตัวพิมพ์ภาษาบาลี 2 ชุด โรงพิมพ์นี้
 คงเป็นต้นเค้าของโรงพิมพ์หลวง กรมอักษรพิมพ์การ ในรัชกาลที่ 4

20. Hillyard และแฮมมัมแมคฟาร์แลนด์ กล่าวว่า การ
 พิมพ์หนังสือไทยเริ่มแต่ ค.ศ. 1819 ที่นครกัลกัตตา แต่ในหนังสือ
 ประวัติของหมอฮัดสัน To the Golden Shore (หน้า 197) ระบุว่า
 “By early 1817 Hough--went to work on Nancy’s (Siamese)
 catechism---” คือการพิมพ์หนังสือไทยเริ่มแต่ ค.ศ. 1817 ที่
 นครย่างกุ้งแล้ว เมื่อนับถึงปัจจุบันก็ได้ 148 ปี นี่คงเป็นการ ‘ยุติ
 การค้นหากำเนิดตัวพิมพ์ภาษาไทยตามมาตรการสมัยใหม่’ ได้แล้ว
 ตามคำของผู้ใฝ่ใจในเรื่องนี้ คือ คุณชวาลา สุขุมลันนท์ □

(ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ‘พิมพ์ไทย’ โดยปราศจากหมายเหตุท้ายเรื่อง
 ประจำวันที่ 8 ถึง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2508)

หนังสือพิมพ์ “บางกอกกาเลन्दาร์”

ของหมอแบร์ดเลย์

พ.ศ. 2402 – 2415

“21 มกราคม ค.ศ. 1859 - เริ่มนำหนังสือ “บางกอกกาเลन्दาร์” [1] ออกส่งสมาชิกเป็นหนังสือ (พิมพ์) ฉบับแรกในประเทศไทย ฉันทพากเพียรจัดทำหนังสือนี้ให้คู่ควรแก่ราคาซึ่งสูงพอสมควร”

จากสมุดบันทึกประจำวันของหมอแบร์ดเลย์

หนังสือพิมพ์ และการพิมพ์หนังสือแทนการเขียนหรือจารเป็นผลเนื่องมาจากกิจกรรมของนักบวชฝรั่ง พระภิกษุสงฆ์ของไทยเราเป็นเพียงผู้มีส่วนในการประดิษฐ์และรักษาตัวหนังสือไทยมิให้สูญด้วยการขีดเขียนทางธรรมและประวัติดิพยทธศาสนา เฉพาะ

การหนังสือพิมพ์คือ Newspaper ซึ่งขายข่าวสารการเมือง วาจา เป็นกิจกรรมของนักบวชอเมริกัน และการพิมพ์หนังสือด้วยตัวพิมพ์ แทนการเขียนหรือจาร ปรากฏในรัชกาลที่ 3 ในชั้นแรกเป็นการพิมพ์ คำสอนทางคริสต์ศาสนานำออกแจกจ่ายแก่ผู้มาขอยาหรือรักษาโรค ตามวิทยาศาสตร์การแพทย์แผนใหม่ ใครเจ็บป่วยมาขอรักษา ก็ได้ รับแจกคำสอนทางศาสนาพระยะโฮวาห์ด้วย ต่อมาทางราชการ จึงมาว่าจ้างให้พิมพ์ประกาศกฎหมายเรื่องฝิ่น ห้ามมิให้สูบ ซื้อขาย หรือนำเข้ามาในพระราชอาณาจักร ต่อจากนั้นเมื่อนักบวชอเมริกัน รู้ภาษาไทยดีพอ จึงจัดออกหนังสือพิมพ์ เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม (พ.ศ. 2387) อันเป็นวันชาติอเมริกัน ด้วยถือเป็นนิมิตแสดงความ พิจารณาดีของชาวอเมริกันในการนำประสพการณ์ และวิทยาการ สมัยใหม่มาสู่ประเทศไทย

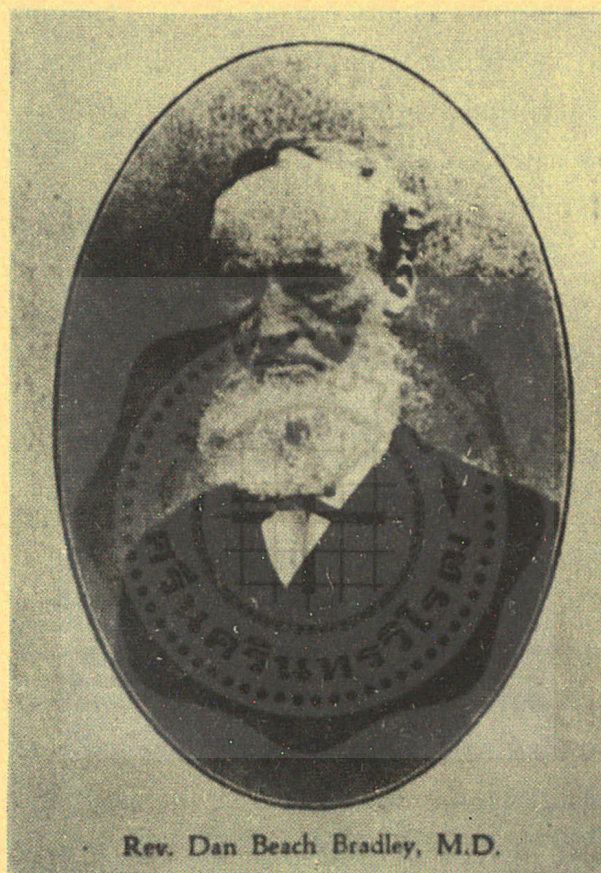
ตัวพิมพ์ไทยชุดแรก ซึ่งเป็นต้นเค้าของการพิมพ์หนังสือ ในบ้านเมืองของเราทุกวันนี้ ทำขึ้นในประเทศพม่า เมื่อราว พ.ศ. 2360 โดยหม่อมผู้สอนศาสนาคณะ Baptist ในประเทศพม่าชื่อ แอนน์ ยัดสัน เป็นผู้สั่งทำและช่างพิมพ์ชาวอเมริกันชื่อ เฮาท์* เป็นผู้หล่อตัวพิมพ์ ตัวพิมพ์เอกสารทางศาสนาคริสต์นิกายออกเผยแพร่ ในหมู่คนไทยในประเทศพม่า ต่อมาตัวพิมพ์ชุดนี้ได้ถูกนำไป ประเทศอินเดียแล้วถูกส่งมายังเมืองสิงคโปร์ ใช้ตัวพิมพ์เอกสาร ทางศาสนาสำหรับประเทศไทย เมื่อหมอบรัดเลย์ซึ่งเป็นหมอ

* เรื่องของหม่อม แอนน์ ยัดสันและช่างพิมพ์เฮาท์ ปรากฏในเรื่อง “กำเนิดแท่นพิมพ์ และตัวพิมพ์ภาษาไทย” ใน เล่มนี้แล้ว

สอนศาสนาในคณะอเมริกันบอร์ตจะเดินทางเข้ามายังกรุงเทพ ฯ จึงเป็นผู้นำแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ไทยชุดแรก ดังกล่าวเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ด้วยเมื่อ พ.ศ. 2378 การพิมพ์หนังสือภาษาไทยและการพิมพ์หนังสือภาษาพม่า กะเหรี่ยง และมอญ จึงอุบัติขึ้นคราวเดียวกันโดยหมอสอนศาสนาชาวอเมริกันคณะแบปติสต์เป็นผู้จัดทำขึ้นในเมืองย่างกุ้งในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนี้เป็นหลักฐานแสดงวิวัฒนาการของการพิมพ์หนังสือ ว่าถึงแม้จะอุบัติในทวีปยุโรป แต่ก็มิได้แผ่เข้ามายังประเทศไทยโดยตรง แต่กลับอ้อมจากยุโรปไปสหรัฐอเมริกา ก่อน แล้วจึง (ผ่านพม่า อินเดีย และสิงคโปร์) เข้ามายังประเทศไทยในภายหลัง

แท่นพิมพ์แท่นแรกนี้เป็นสมบัติของคณะอเมริกันบอร์ตในกรุงเทพ ฯ เป็นเวลาหลายปี ต่อมาในปลายรัชกาลที่ 3 หมอแบร์ดเลย์ได้ขายให้แก่ พระองค์เจ้าอมฤตย์ ซึ่งในรัชกาลที่ 4 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นภูมิจิตรราชนฤทัยโปรดให้ทรงกำกับกรมอักษรพิมพ์การในพระบรมมหาราชวัง ร่องรอยของแท่นพิมพ์แท่นแรกนี้ จะยังคงทิ้งซากไว้ในพระบรมมหาราชวัง หรืออย่างไรสืบยังไม่ได้ความ

เมื่อหมอแบร์ดเลย์ประจำคณะอเมริกันบอร์ตนำแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ไทยชุดแรกเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ใน ค.ศ. 1835 แล้ว ต่อมาอีกปีหนึ่ง คณะแบปติสต์ก็นำแท่นพิมพ์หลายแท่นเข้ามาใช้ในพระนคร แต่คงจะมีแต่ตัวพิมพ์ภาษาฝรั่ง ส่วนตัวพิมพ์ภาษาไทยและภาษาจีนคงยังไม่มีใช้ คณะแบปติสต์ประกอบด้วยศาสนาจารย์จอห์น เทเลอร์ โจนส์ เป็นผู้อาวุโส ต่อมาอีกหลายปี จึงมีชาว

นายแพทย์ แดน บีช แบรดลีย์ บรรณาธิการคนแรก และราชาหนังสือพิมพ์
ในรัชกาลที่ 4

อเมริกันอีกผู้หนึ่งมาร่วมคณะด้วย ชื่อ เจ. เอช. ชันด์เลอร์ (หมอจันทเล) มีความรู้เป็นช่างพิมพ์ด้วย จึงได้เกิดตัวพิมพ์ภาษาไทยและภาษาจีนใช้ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์นี้แต่ ค.ศ. 1847 การพิมพ์หนังสือจึงมีรกรากแน่นแฟ้น และเป็นที่นิยมกันในประเทศสยามแต่ครั้งนั้น แต่การออกหนังสือพิมพ์จำหน่ายในรัชกาลที่ 3 เริ่มด้วยหนังสือชื่ออะไรบ้าง ?

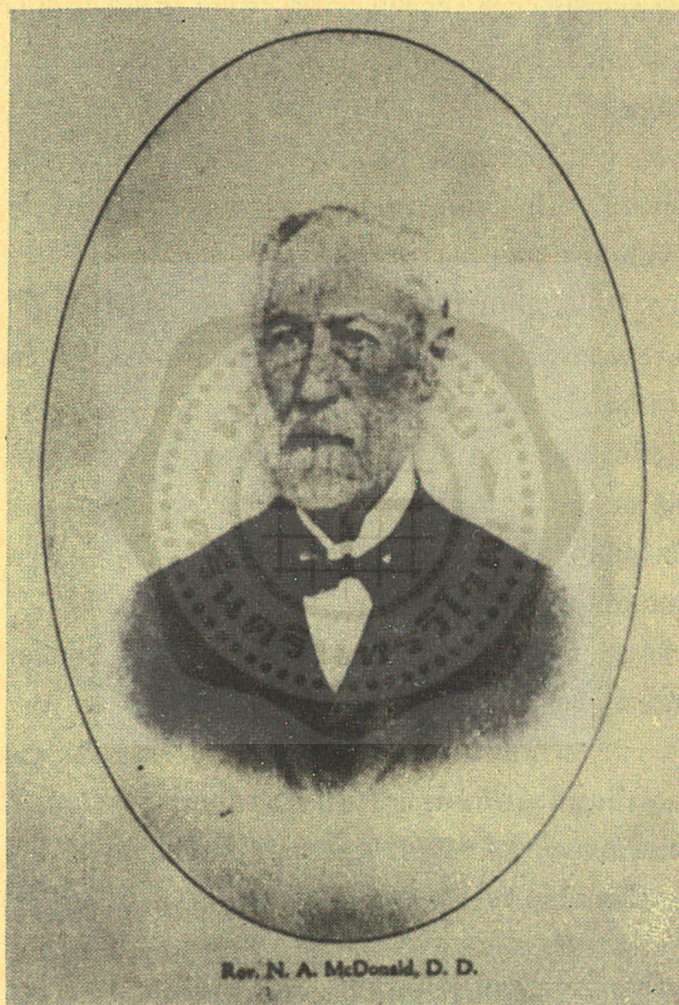
หนังสือพิมพ์ภาษาไทย ชื่อ “บางกอกกรีคอดอร์” [2] หมอแบร์ดเลย์ในคณะอเมริกันบอร์ດจัดออกเป็นรายปักษ์ ฉบับแรกกำหนดออกวันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ. 1844 และฉบับสุดท้ายในราวเดือนกันยายน ค.ศ. 1845 ก็ล้มเลิก จึงมีอายุเพียง 15 เดือน

อีกฉบับหนึ่ง แต่รายละเอียดหาได้ยาก คือหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษชื่อ “บางกอกคาเลนดาร์” ของคณะแบปติสต์ จะเป็นหนังสือรายปีหรือรายอะไร ยังหารายละเอียดไม่ได้ เห็นแต่ข้อความซึ่งหนังสือพิมพ์ของหมอสมิธชื่อ Siam Repository ค.ศ. 1869 นำมาลงไว้ให้ว่า เมื่อ ค.ศ. 1847 ถึง ค.ศ. 1850 รวม 4 ปี คณะแบปติสต์โดย เจ. เอช. ชันด์เลอร์เป็นบรรณาธิการ จัดออกหนังสือ “บางกอกคาเลนดาร์” และนำเรื่องราวเป็นคำโฆษณา มาลงไว้ให้คือ เรื่องสำนักพิมพ์ 4 แห่งในพระนคร ในเวลานั้น ดำเนินการอยู่ คือ โรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์ โรงพิมพ์ของคณะอเมริกันบอร์ດ โรงพิมพ์ของเจ้าฟ้ามงกุฎฯ และโรงพิมพ์ของคณะมิชชัน คาทอลิก โบสถ์อัสสัมชัญ สำหรับโรงพิมพ์ที่ระบุดังกล่าว ยังไม่มีตัวพิมพ์ภาษาไทยใช้เวลาจะเรียงพิมพ์ภาษาไทยและภาษาญวน ก็ใช้ตัวโรมันเรียงให้ออกเสียงเป็นภาษาไทยและภาษาญวน

ส่วน 3 โรงพิมพ์แรก มีทั้งตัวพิมพ์ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีพิเศษคือโรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์ มีตัวพิมพ์ภาษาจีน และโรงพิมพ์เจ้าฟ้ามงกุฏ ๖ มีตัวพิมพ์ภาษาบาลีเป็นพิเศษด้วย

เมื่อหนังสือพิมพ์ของหมอสมิธในต้นรัชกาลที่ 5 ระบุชื่อ “บางกอกคาเลนดาร์” ว่าเป็นชื่อหนังสือพิมพ์ของหมอจันทเล มีมาแล้วแต่รัชกาลที่ 3 และหนังสือพิมพ์ “บางกอกกริโคเดอร์” ฉบับรัชกาลที่ 4 ระบุว่าชื่อ “บางกอกกริโคเดอร์” หมอแบร์ดเลยเองเคยจัดออกในรัชกาลที่ 3 หนังสือพิมพ์ทั้ง 2 ชื่อนี้จึงมีซ้ำกันใน 2 รัชกาล จะต่างกันแต่ว่าในรัชกาลที่ 4 หมอแบร์ดเลยเป็นเจ้าของหรือบรรณาธิการเสียเองทั้ง 2 ฉบับ หนังสือพิมพ์ “บางกอกคาเลนดาร์” ท่านจัดออกเป็นภาษาอังกฤษ เป็นหนังสือรายปี ส่วน “บางกอกกริโคเดอร์” ภาควาษาไทย ท่านเป็นบรรณาธิการเอง ส่วนภาควาษาอังกฤษ ศาสตราจารย์ N.A. McDonald แห่งคณะเปรสไบที่เรียนเป็นบรรณาธิการ จัดออกเป็นรายปักษ์ทั้งสองภาษา

หนังสือพิมพ์ “บางกอกกริโคเดอร์” ฉบับรัชกาลที่ 4 ทั้งภาควาษาไทยและภาควาษาอังกฤษมีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ฉบับภาษาอังกฤษออกมาก่อน เมื่อวันที่ 16 มกราคม ค.ศ. 1865 ส่วนฉบับภาษาไทย ต่อมาจนถึงวันที่ 29 เมษายนปีเดียวกัน ท่านจึงได้จัดออกมาจำหน่าย แต่ทั้งภาควาษาไทยและภาษาอังกฤษกิจการต้องล้มเลิกไปเพราะคดีโอบาเรต์ คือ กงสุลฝรั่งเศส ชื่อ ม.โอบาเรต์ฟ้องต่อศาลว่า หมอแบร์ดเลยลงข้อความหมิ่นประมาทท่าน เรียกค่าเสียหาย 1,500 เหรียญอเมริกัน ศาลตัดสินให้จำเลยแพ้

ศาสตราจารย์ เอ็น. เอ. แมคโดนัลด์ บรรณาธิการ "Bangkok Recorder" ภาษาอังกฤษ

ต้องเสียค่าปรับ 100 เหรียญอเมริกัน* หมอแบร์ดเลยจึงเลิกออกหนังสือทั้งสองภาษาราวเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1867 ฉบับภาษาอังกฤษจึงมีอายุราว 2 ปี ส่วนภาคภาษาไทยมีอายุเพียง 21 เดือน

เท่าที่กล่าวมานี้ ดูเป็นเรื่องออกจะสับสนสักหน่อยว่าในตอนแรก ๆ ที่มีหนังสือพิมพ์ออกมาจำหน่าย ทำไมท่านจึงใช้ชื่อซ้ำกันในสองรัชกาล และบรรดาผู้เกี่ยวข้องตั้งแต่เจ้าของและบรรณาธิการ ก็เป็นมิชชันนารีคือ นักบวชอเมริกันทั้งนั้น อย่างไรก็ดี เราพอจะขมวดความเพื่อจดจำไว้แต่เพียงว่า หมอแบร์ดเลยแห่งคณะอเมริกันบอร์ด และหมอจันทเลแห่งคณะแบปติสต์ เป็นผู้จัดออกหนังสือพิมพ์แต่รัชกาลที่ 3 เมื่อขึ้นรัชกาลที่ 4 หมอจันทเลเลยหายเงียบไป (เพราะโรงพิมพ์ถูกไฟไหม้) มีแต่หมอแบร์ดเลยยืนหยัดจัดออกหนังสือพิมพ์ “บางกอกกรีคอดอร์” ทั้ง 2 ภาษาและยังออกหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษชื่อ “บางกอกคาเลนดาร์” ซึ่งจะมีอายุยาวนานตลอดอายุขัยของท่าน เรื่องของ “บางกอกคาเลนดาร์” ของหมอแบร์ดเลยจึงเป็นเรื่องที่จะได้กล่าวต่อไป

หนังสือพิมพ์ “บางกอกคาเลนดาร์” (Bangkok Calendar) เป็นหนังสือพิมพ์รายปี ฉบับแรกออกประจำ ค.ศ. 1859 ส่วนฉบับสุดท้ายออกประจำ ค.ศ. 1872 คือเป็นเวลา 14 ปีติดต่อกัน เมื่อหมอแบร์ดเลยออกหนังสือ บางกอกคาเลนดาร์ ประจำ

* รายละเอียดเรื่องหมอแบร์ดเลยถูกฟ้อง ปรากฏในเรื่อง ‘หมอบรัดเล และมิชชันนารีอเมริกัน’ ในหนังสือ ‘ชุมนุมจุฬา’ ตุลาคม พ.ศ. 2495 และใน ‘เอกสารประกอบความรู้สังคมศึกษา’ ของกรมวิสามัญศึกษา พ.ศ. 2508

กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ต้นสกุล “สนธิวงศ์”

ค.ศ. 1872 แล้ว ในปีถัดมาท่านก็ถึงแก่กรรม หนังสือชุดนี้จึงยุติลงพร้อมกับชีวิตของท่าน

ในหนังสือรายปีฉบับนี้ มีคำแจ้งความเกี่ยวกับโรงพิมพ์ของท่านว่า “สำนักพิมพ์ของสมาคมนักบวชอเมริกัน ตั้งอยู่ใกล้วังกรมหลวงวงศาธิราชที่ปากคลองบางหลวง รับพิมพ์หนังสือและใบปลิวต่าง ๆ ทั้งภาษายุโรปและภาษาไทย การพิมพ์รวดเร็ว เรียบร้อย

ราคาย่อมเยาที่สุด ทั้งรับจัดทำปกหนังสือและจำหน่ายแบบเรียน ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ตำรากฎหมายไทย ไวยากรณ์ไทย รวมทั้งแบบฟอร์มต่าง ๆ ฯลฯ ผู้ดำเนินงานสำนักพิมพ์นี้ขอเรียนให้ท่านทั้งหลายทราบว่ารายได้ทั้งหลายทั้งปวงของสำนักงานนี้จะนำมาใช้เลี้ยงครอบครัวและกิจการในศาสนา เพราะบัดนี้ไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากต่างประเทศแต่อย่างใด จึงขอท่านทั้งหลายได้ช่วยให้ความอุปการะรับเป็นสมาชิกและอุดหนุนการทำงานของสำนักพิมพ์นี้ด้วย ฯลฯ”

นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่า โรงพิมพ์นี้เป็นโรงพิมพ์ที่เข้าเกณฑ์ในการดำเนินกิจการพิมพ์เช่นปัจจุบัน คือต้องแสวงหารายได้จากตลาดเพื่อดำเนินกิจการ ไม่ใช่เป็นเรื่องภายในเขตวัดหรือเรื่องในรั้วในวังดังโรงพิมพ์อื่น ๆ ในเวลานั้น

หมอแบร์ดเลย์บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ “บางกอกกาเลนดาร์” เป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงข่าวสารการบ้านเมืองแต่ผู้เดียว ประวัติของท่านโดยย่อ ๆ ก็คือท่านเป็นชาวเมือง Marcellus ในรัฐนิวยอร์กสหรัฐอเมริกา ถือกำเนิดในปลายรัชกาลที่ 1 (ค.ศ. 1804) ได้ศึกษาทางวิทยาศาสตร์การแพทย์และเข้าถือบวชเป็นผู้สอนศาสนาคริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์ เมื่อเวลาท่านจะเลือกวิถีชีวิตออกประจำอยู่ในประเทศไทยนั้น ท่านได้ทราบข่าวและเลื่อมใสศรัทธาในกิจกรรมของหมอสอนศาสนาอีกผู้หนึ่งชื่อ Judson ผู้เข้าไปแพร่ศาสนาคริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์ที่ประเทศพม่า หมอแบร์ดเลย์จึงได้ตัดสินใจเดินทางมาสู่ประเทศไทย ก่อนหน้าที่ท่านจะออกหนังสือพิมพ์บางกอกกาเลนดาร์นี้ ท่านได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้ 24

ปีแล้ว นับได้ว่าท่านรู้จักเมืองไทยทั้งรู้ภาษาไทยและคุ้นเคยกับบรรดาผู้หลักผู้ใหญ่ในกรุงเทพ ฯ อย่างดีพอสมควร

ในการประมวลข่าวสังคมในกรุงเทพ ฯ ประจำ ค.ศ. 1862 (อันเป็นปีประสูติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลาจุฬาลงกรณ์ พระเจ้าลูกเธอองค์ที่ 58.....พระองค์เจ้าหญิงสว่างวัฒนาประสูติ 10 กันยายน เป็นพระเจ้าลูกเธอองค์ที่ 61” ในปีดังกล่าวสมเด็จพระเจ้าลูกเธอองค์แรกคือ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ทรงพระชนม์ได้ 40 พรรษา และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลาจุฬาลงกรณ์ พระเจ้าลูกเธอองค์ที่ 9 ทรงพระชนม์ได้ 10 พรรษา ประสูติเมื่อวันที่ 21 กันยายน ค.ศ. 1853 ฯลฯ” จากข้อความที่คัดมาลงเพียงเล็กน้อยนี้ จะเห็นได้ว่าหนังสือบางกอกคาเลNDAR จะให้ความรู้เรื่องเก่าแก่เราได้หลายอย่างและก็เป็นความรู้ที่สำคัญมากด้วย

ในเรื่องของการต่างประเทศ ข่าวสังคมประจำ ค.ศ. 1862 ระบุสถานกงสุลของต่างชาติซึ่งเข้ามามีสำนักงานในกรุงเทพ พระมหานครแล้วรวม 9 ประเทศด้วยกัน กล่าวคือ สถานกงสุลโปรตุเกส สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส เดนมาร์ก Hanseatic สวีเดนและนอร์เวย์ ฮอลันดา และสถานกงสุล Prussian นับได้ว่าใน ค.ศ. 1862 นั้น ประเทศไทยได้คบค้าสมาคมกับประเทศในยุโรปถึง 9 ประเทศ ได้เรียนรู้และสมาคมจากชาติที่เจริญกว่า เป็นการสร้างรากฐานแห่งความเจริญให้ยุคใหม่ในบ้านเมืองของเราแล้ว สำหรับผู้ที่สนใจอยากจะทราบว่ามีใครและชาติใดเป็นผู้แทนหรือ

กงสุลต่างประเทศคนแรกในกรุงเทพมหานคร ความข้อนี้หนังสือ “บางกอกคาเลNDAR” จัดระดับสถานกงสุลผู้อาวุโสไว้ดังนี้ คือ 1. สถานกงสุลโปรตุเกส เริ่มเข้ามาตั้งสถานกงสุลแต่รัชกาลที่ 2 ใน ค.ศ. 1820 2. สถานกงสุลที่รองอาวุโสลงมา คือ สหรัฐอเมริกา เมื่อ 29 พฤษภาคม ค.ศ. 1856 และ 3. สถานกงสุลอังกฤษเมื่อ 11 มิถุนายน ค.ศ. 1856 ส่วนกงสุลฝรั่งเศสนั้นท่านจัดไว้เป็นอันดับ 4. คือเมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1856 สำหรับสถานกงสุลโปรตุเกสที่ว่าเข้ามาอยู่ในกรุงเทพมหานคร ฯ แต่แผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านั่นข้อเท็จจริงก็เป็นเช่นนั้นแต่สงสัยว่ารัฐบาลไทยในครั้งนั้นจะรับนับถือท่านเป็นตัวแทนประเทศของท่านแค่นั้นเพียงใด ? กล่าวคือท่านอยู่นอกเหนือกฎหมายไทยหรือไม่ ? อันที่จริงเราก็คงทราบกันดีแล้วว่าประเทศโปรตุเกสมีการคบค้าและส่งผลเมืองของตนเข้ามาอยู่ในประเทศไทยมานานนับแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยาแล้วในสมัยนั้นโลกของเรายังอยู่ในยุคกลาง ความรู้ความเจริญของโลกก็ยังอยู่ในยุคกลาง การที่สถานกงสุลมาเปิดขึ้นในยุครัตนโกสินทร์จึงไม่นับต่อเนื่องในเรื่องสิทธิของโปรตุเกส ซึ่งเคยได้รับมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานี กงสุลคนแรกของประเทศสมัยใหม่ในยุคใหม่ จึงน่าจะได้แก่กงสุลของสหรัฐอเมริกาคือหมอสอนศาสนาชื่อมัททูน (Mattoon) ผู้เข้ารับหน้าที่กงสุลต่างประเทศคนแรกเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม ค.ศ. 1856 ก่อนหน้ากงสุลอังกฤษจะเข้ามาประจำตำแหน่งเพียง 12 วัน (กงสุลอังกฤษคนแรกชื่อ Hillier เข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้ไม่กี่เดือนก็ถึงแก่กรรมด้วยโรคบิด)

อาจมีนักศึกษาสงสัยว่า ประเทศอังกฤษส่ง เซอร์จอห์น เบาริง เข้ามาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี ๖ ก่อนสหรัฐอเมริกา ถึง 1 ปี เหตุใดสหรัฐ ๖ จึงมีตัวกงสุลผู้แทนประเทศก่อนอังกฤษ ความข้อนี้มีข้อเท็จจริงแสดงเป็นหลักฐานไว้ว่า ประเทศอังกฤษ ส่งทูตเข้ามาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีเมื่อ ค.ศ. 1855 ให้ การแลกเปลี่ยนสัตยาบันกันในปีถัดมา ขณะที่มีการแลกเปลี่ยนสัตยาบันกันดังกล่าวทูตสหรัฐอเมริกาคือ Townsend Harris เข้ามารอ อยู่ในกรุงเทพ ๖ เพื่อเจรจาสัญญาทางพระราชไมตรีอยู่แล้ว เมื่อ ฝ่ายอังกฤษแลกเปลี่ยนสัตยาบันกันเสร็จ และกำลังรอตัวกงสุล จะเดินทางเข้ามาจากเกาะฮ่องกง ทูตสหรัฐ ๖ ก็เข้ากระทำการ สนธิสัญญาทางพระราชไมตรี เมื่อมีการลงนามในสนธิสัญญากันแล้ว ก็แต่งตั้งหมอสอนศาสนาซึ่งอยู่ในกรุงเทพพระมหานครแล้วเป็น ตัวกงสุลทันที โดยไม่จำเป็นต้องรอการให้สัตยาบัน ที่ทำได้เช่นนี้ก็ เพราะอาศัยอำนาจของสัญญาฉบับก่อน ซึ่งทูตอเมริกันชื่อ Edmund Roberts ได้ทำไว้กับประเทศไทยเมื่อรัชกาลที่ 3 อำนาจดังกล่าวอยู่ใน มาตรา 10 ของสัญญานั้น ซึ่งระบุข้อความไว้ว่า “เมื่อใดประเทศ อื่น ๆ นอกจากโปรตุเกส ได้รับสิทธิแต่งตั้งผู้แทนประเทศของตน เข้ามาประจำอยู่ในประเทศไทย เมื่อนั้นสิทธิดังกล่าวสหรัฐอเมริกาก็จะ ได้รับด้วยเช่นเดียวกัน” นี่คือการตอบของสิทธิเท่าเทียมซึ่งใน ภาษาการทูตเรียกกันว่า most-favored nation treatment ด้วยเหตุนี้ กงสุลของสหรัฐ ๖ จึงนับได้ว่าเป็นกงสุลประเทศแรกที่เข้ามา ประจำอยู่ในประเทศไทย

เกี่ยวกับข่าวในวงเศรษฐกิจการค้าใน ค.ศ. 1862 หนังสือ

บางกอกคาเลนดาร์ลงแจ้งความองค์การ ห้างร้าน โรงเลื่อย โรงสี และอู่ต่อเรือ ซึ่งเปิดกิจการของตนในกรุงเทพมหานคร ฯ

ไว้ดังนี้ เจ้าทำคือ กัปตันยอน บุษ ผู้ตรวจสินค้าขาเข้า ขาออก คือ เย.ซี. แคมเบล นายตำรวจนครบาลตั้งสถานีอยู่ข้างคลองขุดใหม่ คือ Ames และผู้ช่วยชื่อ Bateman ห้างค้าขายห้างแรกชื่อห้าง PARKER & GOODALE ห้าง MASON ห้าง BORNEO “จำกัด” ห้าง SCHMIT ห้าง PICKENPACK ห้าง MARKWALD (ไทย เรียกว่ามากัว) ห้าง ODMAN ห้าง MALHERBE ส่วนอู่ต่อเรือ โรงเลื่อย โรงสี บริการลากจูงเรือสินค้า บริการไปรษณีย์ภัณฑ์ บริการนำร่องตลอดจนบ้านพักและโรงแรมก็เริ่มมีแล้วประปราย

ในส่วนพ่อค้าปลีกย่อยหรือพ่อค้าขายส่ง ก็มีแจ้งความระบุนามไว้ มีพ่อค้าแขกอยู่บ้าน (หลังคา) ขาว และบ้านหลังคาแดงทั้งสองฝั่งแม่น้ำ มีระบุชื่อพ่อค้าแขกประมาณ 20 ชื่อ ส่วนพ่อค้าจีนก็ตั้งร้านอยู่ทั้ง 2 ฝั่งแม่น้ำเช่นเดียวกัน มีชื่อเจ้าสัว นายอากร และจีน ธรรมดา ประมาณ 30 ชื่อ จะสังเกตได้ว่าในครั้งนั้นยังเรียกกันว่า เจ้าสัวนั้นเจ้าสัวนี้ มีเจ้าสัวบ้าน เจ้าสัวพุก เจ้าสัวเอี่ยม เป็นต้น ยังไม่ใช่คำว่าเจ้สัวกันในครั้งนั้น เกี่ยวกับนายห้างฝรั่ง บางท่านเป็น ทั้งนายห้าง และเป็นทั้งตัวกงสุล เช่นนาย Pickenpack มีห้างของตน ค้าขายสินค้าและเป็นตัวแทนบริษัทประกันภัยในเวลาเดียวกันท่าน ก็เป็นกงสุลให้แก่ประเทศฮอลันดา และรักษาการให้แก่ประเทศ อื่น ๆ เช่น สวีเดนและนอร์เวย์อีกด้วย

เกี่ยวกับชาวยุโรปและอเมริกาที่เข้ามาพำนักในกรุงเทพมหานคร ฯ ได้จำแนกท่านสังฆราชบาทหลวงไว้เป็นพิเศษ

เริ่มแต่ท่านสังฆราชปาเลอกัว และเจ้าอาวาสโบสถ์อัสสัมชัญ โบสถ์โรซารี โบสถ์ซังตากรัส โบสถ์เซนต์ฟรังซิส ท่านที่กล่าวนามมานี้อยู่ที่กรุงเทพฯ ส่วนเจ้าอาวาสอยู่วัดหัวเมือง ก็มีที่อยู่ยา คือโบสถ์เซนต์ยอแซฟที่แปดริ้ว คือโบสถ์เซนต์ปอล ที่บางช้าง โบสถ์พระมหาไถ่ ที่จันทบุรี โบสถ์คอนเซปชัน เป็นต้น สำหรับผู้สอนศาสนาคริสเตียนชาติอเมริกันก็ได้แบ่งแยกไว้ว่าท่านผู้ใดอยู่คณะไหน กล่าวคือหอมอสมิธ คณะแบปติสต์ หอมมัททูน คณะเปรสไบทีเรียน และหอมแบร์ดเลีย คณะอเมริกันบอร์ด เป็นต้น

นอกเหนือไปจากบรรดานายห้าง หอมสอนศาสนาบาทหลวงและท่านผู้เป็นกงสุลประจำอยู่ในกรุงเทพฯพระมหานคร ฯ ยังมีชาวยุโรปและชาวอเมริกันประจำอยู่ในประเทศไทยอีกรวมอยู่ด้วย พวกแรก นับได้รวม 150 ชื่อ มีอาซีฟเป็น พ่อค้า วิศวกร ผู้นำร่อง ล่าม สมุหบัญชี เสมียน กลาสี ผู้ฝึกทหาร แม้แต่่นายวงดนตรีก็มี ในบรรดาชาวต่างประเทศ 150 ชื่อนี้ ไม่ทราบว่าจะเข้ารับราชการอยู่ในรัฐบาลไทยสักกี่คนด้วยกัน แต่ที่พอเห็นได้ก็พวกนายท่า ผู้ตรวจสินค้าและผู้จัดหาทหารซึ่งคงเริ่มงานแล้วแต่รัชกาลนี้ แต่ยังไม่แพร่หลายกว้างขวางจนในรัชกาลต่อมาเกี่ยวกับเกร็ดความรู้และสารคดีต่าง ๆ หนังสือบางกอกกาเลนดาร์ได้นำกำหนดศุภฤกษ์คราส จันทรคราสพร้อมทั้งปรากฏการณ์ของดวงดาวนำลงให้ไว้ครบ 12 เดือนตลอดจนอุณหภูมิต่ำ อุณหภูมิสูง และอุณหภูมิเฉลี่ยประจำเดือนก็นำมาลงไว้ด้วย ส่วนมาตรการนับของไทยเราคือนับเวลา เช่น 60 วินาที เป็น 1 นาที 6 นาที เป็น 1 บาท 10 บาท เป็น 1 โมง หรือทุ่ม 12 โมง เป็น 1 วัน 12 ทุ่ม เป็นหนึ่งคืน เป็นต้น ส่วน

การเทียบศักราชจากจุลศักราชเป็นพุทธศักราชเป็นคริสต์ศักราช ก็ได้นำมาลงให้ไว้อย่างสำเร็จรูป รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเงินสลิ้ง แดกเป็นเงินเหรียญอเมริกัน และเงินเซ็นต์แลกกับเงินบาทก็ได้ ทำตารางเทียบให้ไว้เป็นแบบสำเร็จรูป พร้อมทั้งชี้แจงมาตราเงินของไทยจากไพเป็นเฟื้องเป็นสลิ้งเป็นบาทเป็นตำลึงเป็นซั๊ง เป็นหาบ และเป็นพาราให้ไว้ นอกจากนั้นท่านยังได้นำการวัดระยะ (จากนิวเป็นคืบ) มาตราการดวง (จากทะนานเป็นถัง) มาลงให้ไว้ด้วย

ความรู้เบ็ดเตล็ดอีกเรื่องหนึ่งซึ่งหนังสือบางกอกกาลเณดาร์ ได้นำลงให้ไว้ ก็คือความรู้ในเรื่องพระราชพงศาวดารไทย เฉพาะหลักฐานที่อ้างในการที่หมอบเรียดเลยใช้เรียบเรียงพระราชพงศาวดาร โดยสังเขป คือท่านอ้างพระอาลักษณ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอาลักษณ์ผู้นี้คือพระศรีสุนทรโวหาร ชื่อเดิมว่าฟัก เป็นผู้มอบข้อความนี้ให้หมอบเรียดเลย ซึ่งหมอบเรียดเลยเชื่อว่าเป็นพระราชประสงค์ของสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ อันที่จริงชาวต่างประเทศเช่นหมอบเรียดเลยจะมารอบรู้เรื่องพงศาวดารไทยอย่างแตกฉานก็เหลือวิสัยอยู่ดี ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้เขียนข้อความไว้ว่า “การจัดลำดับราชวงศ์ นามพระมหากษัตริย์ ศักราชปีครองราชย์และจำนวนปีที่ครองแผ่นดินเหล่านี้ พระอาลักษณ์เป็นผู้จัดส่งมาให้ โดยไม่ต้องสงสัยว่าเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ เพื่อให้ข้าพเจ้าแก้ไขสิ่งผิดพลาดซึ่งได้ตีพิมพ์ไปเมื่อ ค.ศ. 1860 ถ้าหากว่าองค์พระมหากษัตริย์ผู้ซึ่งทรงเพียบพร้อมไปด้วยความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชน

ชาติของพระองค์ ยังไม่ทรงสามารถจะสอนสิ่งที่เป็นจริงให้แก่เรา
จดหมายเหตุในหอหลวงหรือจากที่อื่น ๆ เล่มใดเล่าที่เราจะเชื่อถือ
ได้” ต่อจากนั้นหมอบเร็ดเลยก็ได้้นำข้อความซึ่งพระอาลักษณ์ส่ง
มาให้นั้นลงตีพิมพ์โดยได้เน้นชี้แจงไว้ว่าข้อความใดที่อยู่ในวงเล็บ
เป็นข้อความที่ท่านเติมให้เอง ไม่ใช่ข้อความของพระอาลักษณ์

พระราชพงศาวดารดังกล่าวได้จัดราชวงศ์ผู้ครองประเทศ
ไว้ 4 ราชวงศ์ คือ ราชวงศ์ที่ 1 เริ่มแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1
เมื่อจุลศักราช 712 ตรงกับ ค.ศ. 1350 ราชวงศ์นี้ครองประเทศ
จนถึงองค์ที่ 21 ทรงพระนามว่าเจ้าฟ้าศรีเสาวภาค แล้วจึงเป็น
ราชวงศ์ที่ 2 เริ่มด้วยพระเจ้าทรงธรรม ราชวงศ์นี้ครองอยู่เพียง
3 ชั่วรัชกาลก็เปลี่ยนเป็นราชวงศ์ที่ 3 เริ่มด้วยพระเจ้าปราสาททอง
เป็นองค์ที่ 25 จวบจนสิ้นราชวงศ์ในแผ่นดินพระเจ้าที่นั่งสุริยามรินทร์
เป็นองค์ที่ 34 สรุปรวมมีกษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา 34 องค์ เป็น
ระยะเวลา 417 ปี เฉลี่ยแล้วองค์หนึ่งครองราชย์ 12.3 ปี ครั้น
แล้วหมอบเร็ดเลยก็เพิ่มข้อความให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็น
องค์ที่ 35 สมเด็จพระบรมราชาพระพุทธรยอดฟ้าเป็นองค์ที่ 36 เป็น
กษัตริย์ราชวงศ์ที่ 4 ครองประเทศไทยมาจนพระบาทสมเด็จพระ
ปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเป็นองค์ที่ 39 นับแต่พระเจ้าตากมาจนถึง
รัชกาลที่ 4 หมอบเร็ดเลยชี้แจงว่าเป็นการเขียนของท่านเอง ไม่ใช่
ของพระศรีสุนทรโวหาร (פק)

นักศึกษาประวัติศาสตร์ไทยที่ได้ผ่านพงศาวดารฉบับ
พระราชหัตถเลขา คงจะได้ประโยชน์ในการเทียบเคียงทดสอบว่า
การจัดลำดับกษัตริย์ ราชวงศ์ และปีครองราชย์ของแต่ละองค์ จาก

พระราชพงศาวดารฉบับนั้นกับจากหนังสือบางกอกคาเลนดาร์ ส่วนใดเป็นพระราชมติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และส่วนใดเป็นพระมติของเจ้านายในชั้นหลัง

ในเรื่องสารคดีที่หมอแบร์ดเลย์ได้นำลงประจำฉบับ ค.ศ. 1862 มีเรื่องราวเกี่ยวกับวัดในพระพุทธศาสนา รวมทั้งการทอดกฐินเป็นงานประจำปี และการสอบเป็นเปรียญทุก 3 ปี ยังมีเรื่องสั้นเกี่ยวกับการคล้องช้างที่อยุธยา การตากอากาศที่อ่างหิน และบรรดาเมืองชายทะเลต่าง ๆ เช่น ที่เกาะสีชัง บางพระ กระบัง (ปัจจุบันเรียกแหลมฉบัง) ละมุง (ปัจจุบันเรียกว่า บางละมุง) ท่งพลอง ท่งไก่อเตี้ย เรื่องที่น่าอ่านน่าจะได้แก่เรื่องการไปพักพื้นที่อ่างหิน เขียนโดยเซอร์ รอเบิร์ต ซอมเบ็ก กงสุลใหญ่อังกฤษ

เกี่ยวกับ เซอร์ รอเบิร์ต ซอมเบ็ก ท่านผู้นั้นนับได้ว่าเป็นกงสุลอังกฤษที่แท้จริงคนแรกในประเทศไทย เพราะผู้ดำรงตำแหน่งก่อนท่านชื่อ Hillier เข้ามาอยู่ในพระนครไม่กี่เดือนก็ถึงแก่กรรมเสียแล้ว เซอร์ รอเบิร์ต ซอมเบ็กเป็นข้าราชการผู้มีบรรดาศักดิ์มีการศึกษาดีและเคยรับตำแหน่งสำคัญในรัฐบาลอังกฤษมาแล้วหลายแห่ง ตลอดระยะเวลา รวม 8 ปี ที่ท่านดำรงตำแหน่งกงสุลอังกฤษอยู่ในกรุงเทพฯ นั้น ท่านได้วางรากฐานการคบค้าสมาคมกับข้าราชการในรัฐบาลไทยอย่างสนิทสนมแน่นแฟ้น จึงควรนับได้ว่าประชาชนชาวไทยมีความนับถือไว้วางใจชาวอังกฤษ เพราะท่านเซอร์ รอเบิร์ต ซอมเบ็ก ผู้นี้เป็นผู้วางรากฐานให้ เมื่อท่านกลับสู่ประเทศอังกฤษและมีผู้อื่นมาดำเนินการแทน ท่านจึงได้มีเรื่องยุ่ง ๆ เกิดขึ้นในภายหลัง คณะราชทูตไทยชุดแรกที่เดินทางไปเฝ้า

สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย เป็นการกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษก็สำเร็จลุล่วงด้วยดีเพราะเซอร์รอบเปิด ขอมเบิกผู้มีส่วนสำคัญ

หนังสือ “บางกอกคาเลนดาร์” ได้บันทึกข่าวสังคม และเหตุการณ์สำคัญประจำ ค.ศ. 1862 ไว้มากมาย จะขอนำมากล่าวแต่เฉพาะเหตุการณ์บางเรื่องไว้ดังนี้

11 มีนาคม ค.ศ. 1862 - เรือรบฮอลันดาสองลำนำสนธิสัญญาเข้ามาแลกเปลี่ยนสัตยาบัน

15 มีนาคม - อหิวาตกโรคเกิดขึ้นประปรายในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะในหมู่คนพื้นเมือง แต่พวกฝรั่งไม่ค่อยติดโรคนี้

3 เมษายน - นางเลียวโนเวนส์ สุภาพสตรีชาวอังกฤษ เริ่มเข้าปฏิบัติงานในพระบรมมหาราชวัง ในตำแหน่งพี่เลี้ยงพระเจ้าลูกเธอทั้งหลาย

10 เมษายน - พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้า (เทพศิรินทราวาส)

เมษายน - เริ่มงานตำรวจนครบาลที่กรุงเทพฯ โดยมี ร้อยเอก Ames เป็นผู้บัญชาการ และนาย Bateman เป็นผู้ช่วย

12 พฤษภาคม - พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากเพชรบุรีโดยทางเรือไฟ ฯลฯ

25 พฤษภาคม - โบสถ์หลังใหม่ของคณะ Presbyterian เริ่มเปิดทำพิธีการในการประกอบศาสนกิจ

3 กรกฎาคม - พิธีฝังศพท่านสังฆราช ปาเลอกัว

9 กรกฎาคม - วันคล้ายวันประสูติกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ครบ 55 พรรษา

18 กันยายน - เงินตราแบบใหม่นำออกใช้แทนเบี้ย เงินตรา
นี้ทำขึ้นที่โรงกษาปณ์ไทย ด้วยเครื่องจักรสั่งซื้อมาจากประเทศอังกฤษ

18 ตุลาคม - วันเฉลิมพระชนม์พรรษาพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ 58 พรรษา

4 พฤศจิกายน - สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ ฯ กลับจาก
การประพาสจังหวัดลพบุรี

8 พฤศจิกายน - สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ ฯ โดยทาง
เรือกลไฟไปอ่างหิน

31 ธันวาคม - กรมหลวงวงศา ฯ ได้ทรงบัญชาให้เรา
ประกาศแก่มวลสมาชิกว่าพระองค์ทรงหายจากโรคประชวรแล้ว

ในภาคข่าวเกี่ยวกับการเกิดการตาย ประจำ ค.ศ. 1862
มีข่าวการถือกำเนิดดังนี้

17 พฤศจิกายน ค.ศ. 1862 - นาง Jemie (Jane) Mc-
Farland ภรรยาของ Rev. S.G. McFarland ให้กำเนิดแก่บุตรชาย*
ในภาคข่าวมรณกรรม

25 มิถุนายน ค.ศ. 1862 - ท่านสังฆราชปาเลอกัว มรณ-
ภาพวันนี้ ด้วยโรคเยื่อสมองอักเสบ ท่านสังฆราชผู้นี้เข้ามาอยู่ใน
เมืองไทย 32 ปี และเมื่อมรณภาพอายุได้ 58 ปี

ในกระบวนข่าวทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งหมอบแบร์ดเลย์บันทึก
ไว้ในหนังสือบางกอกกาลเณดาร์ ประจำ ค.ศ. 1862 มีข้อความ

* ท่านผู้นี้ชื่อ William McFarland เป็นบุตรคนโต ต่อมามีน้องชายชื่อ Edwin
และ George แก่กว่ากันคนละ 2 ปี George เกิดใน ค.ศ. 1866 ต่อมาเป็นพระ-
อาจวิทยาคม (จาก McFarland of Siam, New York 1958)

อยู่ตอนหนึ่ง เมื่อท่านให้รายพระนามและวันประสูติของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอว่า “จากรายพระนามข้างบนนี้เราจะสังเกตได้เองว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีโอรสจากพระราชมารดา 27 พระนาง.....พระราชมารดาเหล่านี้ทรงได้รับเงินเลี้ยงชีพจากรัฐบาลด้วยกันทุกองค์.....ส่วนพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่ 2 (พระปิ่นเกล้าฯ) ทรงมีโอรสจากพระราชมารดา 25 พระนาง.....ส่วนบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ต่างก็มีภรรยา 30 นางบ้าง 40 นางบ้าง บางทีก็ถึง 50 นาง เราขออ้อนวอนพระผู้เป็นเจ้าให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขเรื่องการมีภรรยามาก (โดยทรงมีพระชายาแต่พระองค์เดียว เพื่อเป็นแบบฉบับ) และด้วยการออกกฎหมายห้ามการมีภรรยามากโดยทั่วถึงกัน คุณธรรมความดีและความเจริญรุ่งเรืองของกรุงสยามจะแพร่ขยายออกไปไม่ได้จนกว่าการมีภรรยามากจะถือว่าเป็นความผิดทางอาญา”

นี่เป็นตัวอย่างของหนังสือพิมพ์ฉบับแรก ๆ ที่ออกในประเทศไทยเมื่อ 100 ปีก่อน ข่าวสารของยุคนั้นก็เป็นเรื่องที่เกินความจดจำของมนุษย์ ถ้าหากหนังสือบางกอกคาเลนดาร์มิได้บันทึกลงไว้เป็นหลักฐาน เรื่องราวของเซอร์รอบีต ซอมเบ็ก ก็ดี วันมรณภาพของท่านสังฆราชปาเลอแก้วก็ดี วันประสูติของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าดิศวรกุมารก็ดี แม้แต่วันเข้ารับงานเป็นพระพี่เลี้ยงพระเจ้าลูกเธอของหม่อมเลี้ยวโนเวนส์ก็ดี เรื่องราวเหล่านี้เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่เราก็มีทางทราบอย่างแน่นอนว่าเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นเมื่อวันไหนเดือนอะไรแน่ หนังสือบางกอกคาเลนดาร์ให้ความรู้แก่เราในเรื่องนี้ และยังได้ให้ความรู้เบ็ดเตล็ดปลีกย่อย

อีกมากมายในกิจกรรมอื่น ๆ ยากที่จะหาได้จากที่ใดอื่น ทั้งนี้ทั้งนี้
 จะเป็นการบันทึกกิจกรรมของนักหนังสือพิมพ์คนแรกในเมืองไทย
 คือหมอบรัดเลย์ นับจากท่านนำแท่นพิมพ์ไทยอันแรกเข้ามาจาก
 เมืองสิงคโปร์ ติดตั้งแท่นพิมพ์ที่วัดประยูรวงศ์และต่อมาที่คลอง
 บางหลวง และรับจ้างพิมพ์หนังสือต่าง ๆ ตลอดจนออกหนังสือ
 พิมพ์บางกอกรีคอร์เดอร์ และบางกอกคาเลนดาร์นี้ เรื่องราวราย
 ละเอียดเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ฉบับแรกนี้ ยังมีอีกมากมาย ณ ที่นี้
 ข้าพเจ้าขอกล่าวแต่เพียงส่วนปลีกย่อยที่เกี่ยวกับเรื่องราวประจำปี
 ค.ศ. 1862 เท่านั้น ท่านผู้สนใจโปรดติดตามรายละเอียดได้จาก
 หอสมุดแห่งชาติ ข้าพเจ้าขอกล่าวเพิ่มเติมอีกเล็กน้อยแต่เพียงว่า
 หนังสือบางกอกคาเลนดาร์ประจำปี ค.ศ. 1872 เป็นฉบับสุดท้าย
 และเป็นฉบับปีที่ 14 ของหนังสือพิมพ์นี้ เพราะในปีต่อมาหมอบ
 บรัดเลย์ก็ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน ค.ศ. 1873 ดัง
 ข้อความสุดท้ายปรากฏในสมุดบันทึกส่วนตัวของท่านว่า “8 พฤษภาคม
 ค.ศ. 1873 ข้าพเจ้าเดินทางไปพักพื้นที่อ่างหินด้วยเรือใบ เมื่อออก
 ปากอ่าวลมพัดเฉื่อยฉิวได้ประมาณ 1 ชั่วโมงแล้วเกิดพายุพัดเอา
 หางเสือเรือหัก เราจึงกลับเรือมุ่งเข้าหาปากน้ำถึงปากน้ำตอน 5
 ทุ่ม” เราไม่มีทางทราบว่หมอบรัดเลย์กลับเข้ากรุงเทพ ฯ หรือ
 เลยไปพักพื้นที่อ่างหินต่อไปหรือไม่ เพราะต่อไปอีกเดือนเศษท่าน
 ก็ถึงแก่กรรม ศพนั้นฝังไว้ที่ป่าช้าฝรั่งที่ยานนาวา

ในบรรดาผู้ปรากฏนามในหนังสือ “บางกอกคาเลนดาร์”
 ชื่อของแฮมมอนด์ เลียวโนเวนส์ ดูจะครึกโครมไปก้องโลกยิ่ง
 กว่าใคร แฮมมอนด์เริ่มรับราชการในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่

3 เมษายน ค.ศ. 1862 และหม่อมแบร์ดลีย์บันทึกไว้ในสมุดบันทึกประจำวันว่าหม่อมแอนนาและบุตรชายชื่อหลุยส์ ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปเมืองสิงคโปร์ เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม ค.ศ. 1867 เพราะฉะนั้นเราจึงทราบได้ว่าหม่อมแอนนาได้เข้ามาพำนักอยู่ในกรุงเทพพระมหานคร 5 ปีกับ 3 เดือนและเธอได้ปฏิบัติงานในฐานะพระพี่เลี้ยงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอหลายพระองค์ด้วยกันในระยะ 5 ปีนั้น เรื่องราวที่เธอเขียนในหนังสือ 2 เล่ม* จึงคงจะมีรากฐานความจริงอยู่บ้าง จากประสบการณ์ของเธอเอง แต่เราไม่ควรจะเชื่อว่าเธอเป็นผู้เปิดโรงเรียนเป็นคนแรกในพระบรมมหาราชวัง เพราะก่อนหน้านี้หม่อมแอนนามีสตรีอเมริกัน 3 นาง คือ หม่อมแบร์ดลีย์ หม่อมมัททูน และหม่อมโยนส์ ได้รับพระบรมราชโองการให้เข้าไปทำการสอนในวังหลวงแต่เริ่มรัชกาลที่ 4 แล้วคือแต่วันที่ 13 สิงหาคม ค.ศ. 1851 ก่อนหม่อมแอนนาจะเข้ามาปฏิบัติงานถึง 11 ปี ดังจะเห็นได้จากสมุดบันทึกประจำวันของ ดร.เฮาส์ ลงวันที่ 13 สิงหาคมว่า “.....ในหลวงทรงปรารภนาจะให้การสอนภาษาอังกฤษแก่พวกชาววังเริ่มต้นในวันนี้ เพราะไหรบออกเป็นวันฤกษ์ดี และให้ Mrs. Bradley ไปเวลา 9.00 น. สามี่จึงนำเธอไปส่งที่ประตูวัง.....งานชิ้นแรกของงานประเภทนี้ทำก่อนประเทศอินเดีย 5 - 6 ปี จำนวนนักเรียนในตอนแรกทวีขึ้นอย่างรวดเร็วมาก มีราว 25 - 30 คน แต่ภายหลังที่ความเห่อของใหม่หมดไป สตรีหลายคนไม่มาเรียน มี 2 - 3 คนที่สนใจ

* คือ An English Governess at the Siamese Court และ Siamese Harem Life.

ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย
พยายามเรียนจนถึงที่สุด.....” (จากเรื่องหมอแฮส ในรัชกาลที่ 4
หน้า 67 - 68 โดย ดร. เคนเน็ธ เวลส์)

กิจกรรมของหมอแบร์ดเลย์ นอกจากเป็นนักหนังสือพิมพ์จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต ท่านยังเป็นนายแพทย์ได้รับความนิยมนิยมน้อยอย่างแพร่หลาย ประวัติชีวิตของท่านยังมีได้มีผู้ใดเขียนขึ้นแต่ใคร ๆ ก็คงยอมรับโดยพร้อมหน้ากันว่า เฉพาะการพิมพ์หนังสือพิมพ์ในประเทศไทยนั้นท่านผู้นี้เป็นผู้วางรากฐานให้แก่เราทั้งหลาย ความเจริญของหนังสือพิมพ์ของเราทุกวันนี้ จึงวิวัฒนาการเนื่องมาจากรากฐานอันถูกแบบฉบับซึ่งท่านเป็นผู้วางไว้ให้ เพียงเฉพาะในแง่ที่แ่งเดียวเราก็ต้องยอมรับว่าประเทศไทยเป็นหนี้บุญคุณท่านในทางพัฒนาสติปัญญาความคิดเห็น โดยที่ท่านนำข่าวสารการเมืองของโลกและของราชสำนักออกสื่อสารให้เป็นที่รู้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ท่านจะเกิดในมลรัฐนิวเจอร์ซีย์ก็จริง แต่การศึกษาและประสบการณ์ที่ท่านได้รับจากสหรัฐอเมริกา ท่านได้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศไทยร่วม 40 ปี กิจกรรมและกระดุกของท่านได้ทิ้งไว้ในเมืองไทยเรา นี้จะเป็นการกล่าวเกินไปหรือไม่ว่า กิจกรรมและกระดุกของท่านผู้นี้ ได้ช่วยทัพบมให้ผืนแผ่นดินไทยและจิตใจของพวกเราเขยิบสูงขึ้นไม่น้อยทีเดียว

หมายเหตุท้ายเรื่อง

1. หนังสือ “บางกอกคาเลนดาร์” เคยมีแล้วในรัชกาลที่ 3 โรงพิมพ์คณะแบบดิสต์ภายใต้การอำนวยการของหมอจันทเล (Chandler) เป็นบรรณาธิการ หนังสือนี้เข้าใจว่าออกมาเพียง 4 ปี (1847 - 1850) แล้วก็เลิก ปัจจุบันเราหาต้นฉบับดูไม่ได้ มีแต่

excerpts คือบทคัดทอนเลือกคัดมาเสนอในหนังสือพิมพ์สมัยต่อมา คือหนังสือ “Siam Repository” ของหมอสมิธ เมื่อหมอบริตเลย์ จัดออกหนังสือชื่อเดียวกันนี้ในรัชกาลที่ 4 จึงจำต้องเรียกชื่อให้รัดกุมว่า “บางกอกคาเลนดาร์” ของหมอบริตเลย์

หนังสือ “บางกอกคาเลนดาร์” ของหมอบริตเลย์ เป็นหนังสือออกรายปี เป็นภาษาอังกฤษเริ่มเล่มแรกประจำ ค.ศ. 1859 จบด้วยเล่มสุดท้ายประจำ ค.ศ. 1872 หอสมุดแห่งชาติมีอยู่ไม่ครบ คือขาดไปสำหรับ ค.ศ. 1859, 1860, 1861, 1862, และ 1869 คือ มีเพียง 9 ปี

2. หนังสือ “บางกอกกรีคเอดอร์” ฉบับรัชกาลที่ 3 หมอบริตเลย์จัดพิมพ์เริ่มเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ. 1844 เวลานั้น ท่านหล่อตัวพิมพ์ไทยชุดใหม่สำเร็จ ท่านจึงใช้พิมพ์ด้วยตัวพิมพ์ไทยชุดใหม่นี้ (ส่วนประกาศเรื่องห้ามนำฝิ่นเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งท่านรับจากรัฐบาลไปตีพิมพ์ เมื่อ ค.ศ. 1839 ท่านยังมีแต่ตัวพิมพ์ไทยชุดเดิมของช่างพิมพ์เฮาห์ ท่านจึงตีพิมพ์ด้วยตัวพิมพ์ไทยชุดเดิมนั้น) หนังสือ “บางกอกกรีคเอดอร์” ออกมาได้จนราวเดือนกันยายน ค.ศ. 1845 (ราว 15 เดือน) ท่านก็เลิกกิจการ ทั้งนี้เพราะภรรยาของท่าน (ແหม່ມ ເອມີລີ) วายชนม์ ทั้งลูกเล็ก ๆ 3 คน ไข้ให้ท่านเลี้ยงบุตรชายชื่อ Cornelius และบุตรหญิงอีก 2 คน ท่านนำกลับสหรัฐแล้วจึงพากลับกรุงเทพฯ อีกใน ค.ศ. 1850 พร้อมด้วยภรรยาคนใหม่ (ແหม່ມ ມຣອຍຊ໌)

หนังสือพิมพ์ที่ออกในรัชกาลที่ 4 เจ้าของและบรรณาธิการ เป็นฝรั่งทั้งนั้นคือ

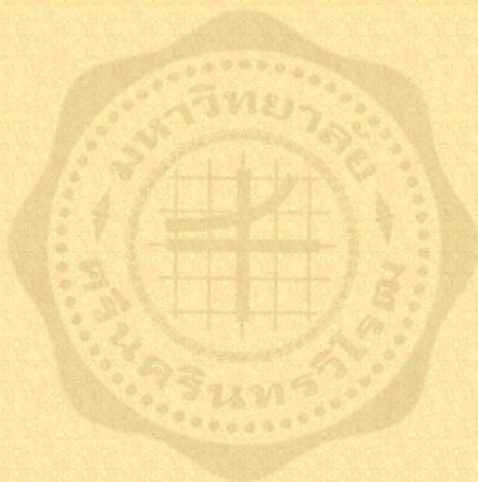
1. บางกอกคาเลนดาร์ เริ่มออก ค.ศ. 1859 บรรณาธิการ หมอแบร์ดเลย์ เจ้าของหมอแบร์ดเลย์
2. สยามไทมส์วิคลี่ เริ่มออก 28 กรกฎาคม 1864 บรรณาธิการ Ferguson เจ้าของหมอจันทเล
3. บางกอกรีคอร์ดส์ เริ่มออก 16 มกราคม 1865 บรรณาธิการ McDonald เจ้าของหมอแบร์ดเลย์
4. บางกอกรีคอร์ดส์ (ภาษาไทย) เริ่มออก 29 เมษายน 1865 บรรณาธิการ หมอแบร์ดเลย์ เจ้าของหมอแบร์ดเลย์
5. สยามมอเนเตอร์ เริ่มออก 22 พฤษภาคม 1867 บรรณาธิการ d'Encourt เจ้าของหมอแบร์ดเลย์
6. เดลีแอ็ดเวอร์ไทเซอร์ - บรรณาธิการ Graham เจ้าของหมอแบร์ดเลย์

การที่หมอแบร์ดเลย์เป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ 5 ฉบับ จากจำนวน 6 ฉบับเช่นนี้ ก็เพราะเมื่อต้นรัชกาลที่ 4 คณะอเมริกันมิชชันนารี ซึ่งเป็นเจ้าของโรงพิมพ์ (อันเป็นสมบัติของคณะอเมริกันบอร์โดในรัชกาลที่ 3) ไม่ส่งเงินมาอุดหนุนกิจการ หมอแบร์ดเลย์ จึงดำเนินการต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยหารายได้จากการให้เช่าที่และการรับพิมพ์งานจากห้างร้าน เมื่อโรงพิมพ์ของท่านออกหนังสือพิมพ์ ท่านจึงเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์นั้น ๆ ด้วย

ส่วนโรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์ ซึ่งหมอจันทเลเป็นผู้อำนวยการ ถูกไฟไหม้แต่ต้นรัชกาลที่ 4 กว่าจะจัดหาแท่นพิมพ์และอุปกรณ์ได้มาใหม่ก็กินเวลาหลายปี แล้วหมอจันทเลจึงจัดออกหนังสือพิมพ์ 'สยามไทมส์วิคลี่' มาได้ระยะหนึ่งก็ต้องเลิก แท่นพิมพ์

และอุปกรณ์ของโรงพิมพ์นี้ หมอแบร์ดเลยเป็นผู้ซื้อไปสมทบกับ
ของเดิมของท่านหมอแบร์ดเลยจึงเป็น ‘ราชา’ ในกิจการหนังสือพิมพ์
ในรัชกาลที่ 4

(ตีพิมพ์ครั้งแรก ในวารสาร ‘ศิลปากร’ แต่ได้แก้ไข
ปรับปรุง และทำหมายเหตุท้ายเรื่องให้รัดกุมยิ่งขึ้น)

“ดรุโณวาท”
หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทย
พ.ศ. 2417 – 2418

“หนังสือดรุโณวาทนี้ ได้ตีพิมพ์ในบ้านข้าพเจ้าที่สุพรรณ
เจริญกรุงใกล้ประตูใหญ่ วัดสระเกศ จะตีพิมพ์ออกเจ็ดวัน
ครั้งหนึ่ง ออกวันอังคารเสมอจนตลอดปี ปีหนึ่ง 52 ฉบับ
ราคา 8 บาท ถ้าส่งถึงบ้าน 10 บาท หกเดือนราคา 5 บาท
ส่งถึงบ้าน 6 บาท 2 สลึง สามเดือนราคา 3 บาท ส่งถึง
บ้าน 4 บาท ถ้าซื้อไปหนึ่งสองใบราคาใบละสลึงเพียง ถ้า
ผู้ใดจะซื้อหนังสือนี้ เชิญมาลงชื่อที่บ้านข้าพเจ้าเทอญ”
พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ (พ.ศ. 2417)

ประวัติความเป็นมาของกิจการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย
ไทย ควรจะนับหนังสือ “ดรุโณวาท” เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรก
ของคนไทยทีเดียว ที่ว่าเป็นฉบับแรกของคนไทยก็เพราะหนังสือ

พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ ต้นสกุล “เกษมสันต์” องค์บรรณาธิการ “ครุโณวาท”

พิมพ์ของคนอเมริกันมีมาก่อนหน้านั้นแล้ว คือหนังสือพิมพ์ราย
ปักษ์ภาษาไทยชื่อ “บางกอกรีคอเดอร์” ของคนอเมริกัน (หมอ
แบร์ดเลย์) เริ่มออกจำหน่ายในพระนครแต่ปลายรัชกาลที่ 3 (พ.ศ.
2387) และหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ภาษาอังกฤษชื่อ “สยามไทมส์”
ของฝรั่งอเมริกันอีกคนหนึ่งชื่อ Ferguson (โรงพิมพ์หมอจันทเล)
เริ่มออกจำหน่ายแต่ปลายรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2407) คนไทยเราได้
เรียนรู้วิชาการพิมพ์หนังสือ และการจัดออกหนังสือจากชาติที่เจริญ

กว่าพอสมควรแก่เวลา จึงจัดออกหนังสือพิมพ์ของตนเองขึ้นบ้าง หนังสือ “ตรุณวาท” จึงนับได้ว่าเป็นต้นเค้าความเป็นมาของกิจการหนังสือพิมพ์ของคนไทย พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ ใน พ.ศ. 2417 ทรงพระชนม์ได้ 18 พรรษา ทรงเป็นทั้งเจ้าของบรรณาธิการ และผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ส่วนคณะผู้จัดทำมีใครบ้าง เราทราบแต่นามปากกา จึงรู้แน่ไม่ได้ว่าเป็นใครบ้าง แต่เชื่อกันว่า เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) คงเป็นนักเขียนประจำอยู่ผู้หนึ่ง ในเวลานั้นท่านได้เป็นพระยาภาสกรวงศ์ราชานิติ มีตำแหน่งในราชการเป็นราชเลขาณูการ จางวางมหาดเล็กและผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กอีกด้วย ท่านจึงอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้ชิดเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อายุของท่านเมื่อ พ.ศ. 2417 ก็ได้เพียง 25 ปี แต่ก็มีวิญญูสูง กว่าเจ้านายและขุนนางรุ่นหนุ่มในชั้นรัชกาลที่ 5 และดูท่านจะเป็นหัวรุนแรงในกลุ่มก๊าวหน้าแห่งยุคนั้น กิจกรรมของหนังสือ “ตรุณวาท” จึงเป็นกระจุกฉายให้เห็นโฉมความคิดเห็นของกลุ่มก๊าวหน้าอันมีพระยาภาสกรวงศ์ พระยาแต่้วย 25 เป็นผู้แสดงการณ์ พวกเราคนรุ่นหลังยังโชคดียังยิ่ง ที่หอสมุดแห่งชาติรักษาดั้งฉบับหนังสือ “ตรุณวาท” ไว้ให้ได้อ่านได้ศึกษา มิฉะนั้นเหตุการณ์ในแผ่นดินใน พ.ศ. 2417 ก็จะเลื่อนลงหายไปจากความทรงจำ

ในแจ้งความแสดงวัตถุประสงค์ของหนังสือ “ตรุณวาท” ฉบับแรก ท่านผู้ทรงจัดออกหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ทรงชี้แจงว่า “--หนังสือราชกิจจานุเบกษา ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานพิมพ์ในโรงพิมพ์ในพระบรมราชวัง แล้วจำหน่ายไป

ก่อนแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยและคนต่าง ๆ นั้น เป็นคุณประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก แต่ราชกิจจานุเบกษาคำนี้ แปลว่า เฟ่งดูตามราชการใหญ่ผู้น้อย ก็ซึ่งจะเอาเรื่องนอกราชการคือ ชาวต่างประเทศ และชาวบอกราคาสินค้า แลการเลหลัง เป็นต้น มาลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาของหลวงนั้นหาสมควรไม่ เพราะจะผิดจากคำแปลของกิจจานุเบกษานั้นไป ข้าพเจ้าจึงพร้อมใจกับพระองค์เจ้าพี พระองค์เจ้าน้อง และข้าราชการที่ได้หารือกัน คิดทำหนังสือพิมพ์ขึ้นอีกอย่างหนึ่งให้ชื่อว่า “ดุริยสภา” แปลว่า คำสอนของคนเด็กหนุ่มให้เป็นฉบับอนุโลมตามราชกิจจานุเบกษาขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง ”

“หนังสือ ‘ดุริยสภา’ ฉบับแรกพิมพ์ออกจำหน่ายเมื่อวันอังคารเดือน 8 แรมเก้าค่ำปีจอฉศก (จุลศักราช) 1236 (7 กรกฎาคม พ.ศ. 2417) ส่วนหนังสือราชกิจจานุเบกษา มีประกาศจัดออกเป็นทางราชการในปีเดียวกัน แต่ทว่าจะแก่เดือนกว่าสัก 2 เดือน เจ้านายชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้ทรงกำกับคือกรมหมื่นอักษรสาส์นโสภณ พระเจ้าลูกเธอ ในรัชกาลที่ 3 และมีขุนนางอีก 3 ท่านเป็นเจ้าหน้าที่ผู้เขียนเรื่อง (คือพระยาศรีสุนทรโวหาร พระสารสาสน์พลขันธ์ และหลวงสารประเสริฐ) ในประกาศทางราชการจัดออกหนังสือราชกิจจานุเบกษานั้น ก็ได้ท้าวความถึงหนังสือราชกิจจานุเบกษาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกมาในแผ่นดินก่อน (พ.ศ. 2401) แต่ทว่าเป็นหนังสือออกไม่มีกำหนด และเมื่อออกครั้งหนึ่งคราวหนึ่งก็แจกจ่ายไปตามบรรดาเจ้านายและขุนนาง ในการจัดออกหนังสือราชการราชกิจจา-

นุเบกษา ให้จัดออกเดือนละ 4 ครั้ง ทุกเดือนไป และก็ไม่ได้แจกจ่ายเหมือนครั้งก่อน แต่คิดราคาค่ารับปีละ 8 บาท ค่าส่งถึงบ้านอีก 2 บาท พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ คงจะทรงรู้เห็นในกิจการหนังสือราชกิจจานุเบกษาอยู่ด้วยพระองค์หนึ่ง จึงได้ทรงปรึกษาพระองค์เจ้าพี่พระองค์เจ้าน้อง คิดทำหนังสือทางราชการ และหนังสือนอกเหนือทางราชการขึ้น หนังสือทั้งสองฉบับนี้จึงอุบัติขึ้นในปีเดียวกัน อันเป็นปีที่ 6 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการแจ้งความแสดงวัตถุประสงค์ของหนังสือ “ดุริยนิเวศ” องค์บรรณาธิการยังได้ทรงแจกแจงต่อไปว่า “ ในหนังสือดุริยนิเวศนี้ จะมีเรื่องความเกี่ยวข้องอยู่ในราชการบ้าง ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า Political ความนอกราชการ คือข่าวต่างประเทศ Foreign news แลบอกราคาสินค้าแลการเลหลัง คือ Advertisements แลหนังสือสุภาษิตเครื่องสอนใจคือ Proverbs แลตำราการแสดงแบบแผนวิชาต่าง ๆ คือ Sciences and Fine Arts แลหนังสือบทกลอนกาพย์โคลงพาคยฉันท์ คือ Poetry and Drama ของโบราณบ้าง ของใหม่บ้าง และเรื่องนิยายนิทานเก่าใหม่ คือ Fable ที่เป็นคติทางชักจูงปัญญาของคนให้ฉลาดขึ้น แลจดหมายเหตุการเล็กน้อย คือ general news เป็นข่าวในกรุง ข่าวนอกกรุง ลงพิมพ์ในโรงพิมพ์ข้าพเจ้า ”

พิจารณาดูวัตถุประสงค์จะลงเรื่องราวใน “ดุริยนิเวศ” ดังกล่าวข้างต้นเหล่านี้จะเห็นได้ว่าหนังสือพิมพ์ฉบับแรกนี้ ก็ไม่ผิดไปจากหนังสือต่อ ๆ มาในมาตรฐานปัจจุบันเลย อนึ่งเมื่อองค์

บรรณาธิการและที่ปรึกษาทั้งปวงทรงเตรียมการจัดออกหนังสือพิมพ์นี้ พระองค์ท่านได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลปรึกษาองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงทรงพระราชกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต แล้วทรงอุดหนุนให้ทำหนังสือเรื่องนี้ให้สำเร็จ จะได้เป็นคุณแก่แผ่นดินต่อไป”

เมื่อได้ทรงแสดงวัตถุประสงค์ และแถลงการณ์ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ทำหนังสือเรียบร้อยแล้ว องค์บรรณาธิการก็ทรงประกาศว่า “ถ้าผู้ใดมีเรื่องความเป็นข่าวคราวต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องระดับปัญญาแก่คนทั้งหลาย ซึ่งเรียกตามภาษาอังกฤษว่า article นั้นขอจงได้ส่งมาช่วยทำนุบำรุงในการพิมพ์ข้าพเจ้าด้วย” ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระชนม์ได้ 21 พรรษา กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงพระชนม์ได้ 36 พรรษา สมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงพระชนม์ได้ 65 พรรษา ส่วนองค์บรรณาธิการทรงพระชนม์เพียง 18 พรรษา พระองค์เจ้าพี่พระองค์เจ้าน้อง ก็ทรงพระชนม์ตั้งแต่ 19 พรรษาลงมาด้วยกันทุกพระองค์

หนังสือดรุณาทนฉบับแรกลงข่าวราชการไว้ว่า ณ วันอาทิตย์เดือนแปด แรมเจ็ดค่ำเวลาบ่าย 3 โมงเศษ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จมาเฝ้าฯ ในพระบรมมหาราชวัง เวลาบ่าย 4 โมงเศษเสด็จกลับฯ แต่จะมาทูลกิจราชการสิ่งใดข้าพเจ้าหาทราบไม่

ข่าวราชการข่าวที่ 2 นั้น ณ วันเสาร์เดือนแปดขึ้นสิบสี่ค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารคเสด็จฯ ไปบางปะอิน (ทรงเขียนว่าบางป่าอินทร์) ทอดพระเนตรการทำพระที่นั่งใหม่ ประทับแรมอยู่ที่วัง 2 ราตรี ณ วันจันทร์ เดือน 8 แรมค่ำหนึ่ง เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระบรมมหาราชวัง

เกี่ยวกับข่าวต่างประเทศ หนังสือดรุณาทรงพระนามเจ้าแผ่นดินและผู้ปกครองประเทศในทวีปยุโรปในเวลานั้น เริ่มด้วยประเทศออสเตรีย--สมเด็จพระเจ้าฟรานซิส โยเซฟที่ 1...ได้ผ่านพิภพแทนพระปิตุราชาธิราชซึ่งได้ออกจากราชสมบัติเดือนดีเซมเบอร์ วันที่สอง คริสต์ศักราช 1848 พระชนมายุได้ 44 เป็นปีที่ยี่สิบเจ็ดในพระราชสมบัติ ประเทศบาเวเรีย สมเด็จพระเจ้าลูตวิกที่ 2 ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา ณ วันที่ 10 เดือนมกราคม คริสต์ศักราช 1864 พระชนมายุได้ 29 เป็นปีที่ 11 ในราชสมบัติประเทศเบลเยียม สมเด็จพระลีโอโปลด์ ที่ 2--ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา วันที่ 10 เดือนดีเซมเบอร์ คริสต์ศักราช 1865 พระชนมายุได้ 39 เป็นปีที่สิบในราชสมบัติ ประเทศเดนมาร์ก สมเด็จพระเจ้าคริสเตียนที่เก้า...ได้ผ่านพิภพเปลี่ยนพระวงศ์ใหม่ วันที่ 15 เดือนเม คริสต์ศักราช 1863 พระชนมายุได้ 56 เป็นปีที่ 12 ในราชสมบัติ ประเทศอังกฤษ สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียที่ 1... ได้ผ่านพิภพแทนพระบรมปิตุราชาธิราช ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงศ์ต่อไป วันที่ 28 เดือนยูน คริสต์ศักราช 1838 พระชนมายุได้ 55 เป็นปีที่ 37 ในราชสมบัติ ประเทศเยอรมันนี สมเด็จพระเจ้าวิลเลียมที่ 1 ได้ผ่านพิภพกรุงปรัสเซีย

แทนพระบรมเชษฐาธิราช ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงศ์ วันที่ 2 เดือนแจนยัวร์ คริสต์ศักราช 1861 พระชนมายุได้ 77 เป็นปีที่ 14 ในราชสมบัติประเทศกรีก สมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 1 ได้ผ่านพิภพโดยราษฎรยอมพร้อมใจกันเชิญเป็นพระราชบุตรที่ 2 ของสมเด็จพระเจ้าคิงบรมราชาของเดนมาร์ก วันที่ 4 เดือนยูน คริสต์ศักราช 1863... ประสูตวันที่ 19 เดือนเฟบรูอารี คริสต์ศักราช 1817 พระชนมายุได้ 57 เป็นปีที่ 26 ในราชสมบัติ ประเทศอิตาลี สมเด็จพระเจ้าอิตโตริโออีแมนูแอลที่ 2.....ได้ผ่านพิภพกรุงชาติเนียโดยพระราชบิดาออกจากราชสมบัติ วันที่ 23 เดือนมาร์ช คริสต์ศักราช 1847 แล้วได้รับตำแหน่งที่คิงบรมราชาของอาณาจักรอิตาลี โดยราษฎรยอมพร้อมใจกันเชิญ พระชนมายุได้ 54 เป็นปีที่ 26 ในราชสมบัติ ประเทศปอร์ตูกเกด สมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ 1... ได้ผ่านพิภพแทนพระเชษฐาธิราช ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงศ์ วันที่ 11 เดือนดีเซมเบอร์ คริสต์ศักราช 1861 พระชนมายุได้ 36 เป็นปีที่ 14 ในราชสมบัติ ประเทศรัสเซีย สมเด็จพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ที่ 2.....ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา วันที่ 2 เดือนมาร์ช คริสต์ศักราช 1855 พระชนมายุได้ 56 เป็นปีที่ 20 ในราชสมบัติ ประเทศฝรั่งเศส มาแซนมักมาฮอน ดุก ออฟ มักเคนดา...ได้รับตำแหน่งยศเปรสซิเด็นต์ วันที่ 24 เดือนเม คริสต์ศักราช 1873 อายุได้ 67 ปี ว่าราชการได้ 2 ปี

สำหรับทวีปเอเชีย หนังสือพิมพ์ดุริเยวาท ฉบับที่ 4 ลงพระนามพระเจ้าแผ่นดินในเวลานั้นว่า ประเทศสยาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระ-

จุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม เป็นพระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลที่ 5 ในพระบรมวงศ์ซึ่งได้ประดิษฐานและดำรงกรุงรัตนโกสินทร์มหินทราอยุธยา ณ ประเทศบางกอก เป็นบรมราชธานีมหานครใหญ่ทั้งสยามเหนือสยามใต้ และเป็นพระบรมราชาธิราชแก่ประเทศที่ใกล้เคียงคือลาวเฉียง ลาวกาว เมืองมลายูแลอื่น ๆ ๖๗ สมภพ ณ วันที่ 21 เดือนเชิพเทมเบอร์ คริสต์ศักราช 1852 พระบรมราชวงศานวงศ์ แลท่านเสนาบดี ข้าราชการทั้งปวง พร้อมกันไหวตถวายให้พระองค์ สืบราชอิสริยยศ แทนพระบรมชนกนาถ ณ วันที่ 1 เดือนอ็อกโตเบอร์ คริสต์ศักราช 1868 ได้พระบรมราชาภิเษก วันที่ 11 เดือนโนเว็มเบอร์ คริสต์ศักราช 1869 โดยริเยนซี ได้พระราชสมบัตินอกทรงฉนวน วันที่ 11 เดือนเชิพเทมเบอร์ คริสต์ศักราช 1873 ได้บรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 รับราชสมบัติเต็มอำนาจมีพระชนมายุบริบูรณ์เช่นภาษาอังกฤษเรียกว่า ลิแกลออฟเอจส์ วันที่ 16 เดือนโนเว็มเบอร์ คริสต์ศักราช 1873 พระชนมายุได้ 22 เป็นปีที่ 7 ในราชสมบัติ ประเทศพม่า สมเด็จพระเจ้าเมงดงเมง..... ประสูติในปีคริสต์ศักราช 1813 ได้ผ่านพิภพโดยเนรเทศพระบรมเชษฐาธิราชสมบัติ พระชนมายุได้ 61 ปี เป็นปีที่ 23 ในราชสมบัติ

ประเทศจีน สมเด็จพระเจ้ากองเจฮ่องเต้.... เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ 8 ของบรมวงศ์ตาดิง พวกตาดซึ่งได้ผลิตวงศ์เหม็งของพวกจีนในปีคริสต์ศักราช 1644 ประสูตวันที่ 27 เดือนแอปริล คริสต์ศักราช 1856 ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา วันที่ 22 เดือนออกัสต์ คริสต์ศักราช 1861 โดยริเยนซีได้รับอำนาจเต็ม มีพระ-

ชนมายุบริบูรณ์ ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่าลิแกลออฟเอดจ์ ไม่ต้องมีริเอนด์ ณ วันที่ 23 เดือนเฟบรูอารี คริสต์ศักราช 1873 พระชนมายุได้ 18 เป็นปีที่ 14 ในราชสมบัติ

ประเทศญี่ปุ่น สมเด็จพระเจ้าเมจิมิคาโด ราชาริราชของกรุงญี่ปุ่น ประสูติ ณ วันที่ 22 เซฟเตมเบอร์ คริสต์ศักราช 1852 ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา ในปีคริสตศักราช 1867 ได้ทรงเปลี่ยนสถิติฐานกฎหมายธรรมเนียมราชการแผ่นดินตามอย่างยุโรป เลิกอำนาจไต่คุณ ซึ่งเป็นเจ้าได้ว่าราชการแผ่นดิน แลเดอร์ไมสเจ้าประเทศราชซึ่งมีอำนาจเต็มในอาณาเขตของตนเสียหมด มีอำนาจแต่พระองค์เดียว ในปีคริสตศักราช 1869 พระชนมายุได้ 23 เป็นปีที่ 8 ในราชสมบัติ

ประเทศเปอร์เซีย สมเด็จพระเจ้านัสระเอ็ดดินชาฮินธาราชาริราชของกรุงเปอร์เซีย ประสูติวันที่ 4 เดือนเซฟเตมเบอร์ คริสต์ศักราช 1829 ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา วันที่ 10 เดือนเซฟเตมเบอร์ คริสต์ศักราช 1848 พระชนมายุได้ 45 เป็นปีที่ 27 ในราชสมบัติ

สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศต่าง ๆ ในทวีปอเมริกานั้น หนังสือดรฺโณวาทกล่าวแต่เพียงย่อ ๆ ว่า สหรัฐอเมริกา เมเนอราล ยูลิเสศ แกรนต์ เปรสซิเดนท์ หัวหน้าประธานาธิบดีของยูไนเตตสเตตส์ เกิดปีคริสตศักราช 1822 รับตำแหน่งยศที่เปรสซิเดนท์ คราวแรกวันที่ 3 เดือนนอเวมเบอร์ คริสต์ศักราช 1868 แล้วรับตำแหน่งยศที่เปรสซิเดนท์อีกเป็นคราวที่สองวันที่ 5 เดือนนอเวมเบอร์ คริสต์ศักราช 1872 ว่าราชการได้ 7 ปี

บราซิล สมเด็จพระเจ้าเปโตรที่ 2 เอ็มเปอเรอร์ ราชาธิราชของกรุงบราซิล ประสูต ณ วันที่ 2 ดีเซมเบอร์ คริสต์ศักราช 1831 โดยริเณซีได้รับอำนาจเต็ม มีพระชนมายุอันเต็มซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า ลิแกลออฟเอจ ณ วันที่ 23 เดือนยูลี คริสต์ศักราช 1840 พระชนมายุได้ 49 เป็นปีที่ 44 ในราชสมบัติประเทศอื่นในอเมริกาได้ หนังสือพิมพ์ดรุณาทกก็ได้ระบุน้อยความย่อ ๆ ไว้ให้คืออาร์เย็นตินา โบลิเวีย ปารากัว ชิลี โคลอมเบีย คอสตาริกา เอกวาดอร์ กัวติมาลา เฮติ ฮอนดูรัส เม็กซิโก นิการากัว เปรู เซ็นโตมินโก กูากัว เวเนซุเอลา ซานซาวาดอร์

ส่วนประเทศในทวีปแอฟริกา หนังสือดรุณาทกระบุประเทศโมร็อกโก และไลบีเรียได้ดังนี้

โมร็อกโก สมเด็จพระเจ้ามูเลหัดซัน สุลต่านราชาธิราชของกรุงโมร็อกโก ประสูต ณ ปีคริสต์ศักราช 1841 ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา ณ วันที่ 20 เดือนเซพเตมเบอร์ คริสต์ศักราช 1873 พระชนมายุได้ 43 เป็นปีที่ 2 ในราชสมบัติ

ไลบีเรีย โยเซฟ เซนกินส์เบิร์กส์ เปรสิเดนท์หัวหน้าประธานาธิบดีของรีพับลิกไลบีเรีย ได้ตำแหน่งยศเปรสิเดนท์ ณ ปีคริสต์ศักราช 1872 ว่าราชการได้ 3 ปี

ใน พ.ศ. 2417 เมื่อหนังสือดรุณาทออกมาสู่ตลาดเมืองไทย เป็นการเผยแพร่ข่าวสารการเมืองและความรู้ของโลกในเวลานั้น ประเทศที่ดำรงตนอยู่ได้ในเอเชีย ยุโรป อเมริกา และแอฟริกา ก็มีอยู่ไม่มากนัก จะเห็นได้จากรายชื่อของประเทศนั้นที่ปรากฏในหนังสือดรุณาทนี้ ถ้าจะนับดูก็อยู่ในราว 40 ประเทศ

เท่านั้นเอง ในระยะร่วม 100 ปี นับแต่เวลานั้นจนเวลานี้ สถานการณ์ทางการเมืองของประเทศต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไป เช่น บางประเทศได้สูญสิ้นไปโดยเข้าไปผนวกอยู่กับประเทศอื่นเช่น ประเทศบาเวเรีย บางประเทศเป็นราชอาณาจักรอยู่แต่เดิม มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขก็กลายสภาพเป็นประเทศมหาชนรัฐ เช่นประเทศรัสเซีย อิตาลี กรีซ โปรตุเกส บราซิล และโมร็อกโก เหตุการณ์ในทางการเมืองนับตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ได้ทำให้บางประเทศต้องสูญเสียเอกราช เช่นประเทศพม่า ประเทศไลบีเรีย โลกในยุค 100 ปีนี้ มีผู้เรียกกันว่ายุคฝรั่งล่าเมืองขึ้น จะเห็นได้ว่าประเทศอินเดีย กัมพูชา ญวน ลาว อินโดนีเซีย วัลว ยังหาได้เป็นประเทศอย่างปัจจุบันไม่ ทั้งนี้เป็นพยานยืนยันการล่าเมืองขึ้นของพวกฝรั่งทั้งหลาย อีกประการหนึ่งใน พ.ศ. 2417 นั้น การคมนาคมสื่อสารยังไม่สะดวกสบาย แม้แต่คลองสุเอซ กว่าจะขุดเสร็จเรียบร้อยแล้วเปิดให้เรือไฟฟ้านาชาติได้ใช้เดินทางติดต่อระหว่างยุโรปกับเอเชีย ก็จะต้องรอไปจนถึง พ.ศ. 2419 เมื่อรัฐบาลอังกฤษได้เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ โดยซื้อหุ้นจากประเทศเจ้าของที่ดินซึ่งคลองสุเอซตัดผ่าน ส่วนการโทรเลขนั้น ยังมีได้มีเข้ามาถึงประเทศไทยอีกร่วม 10 ปี การที่หนังสือพิมพ์ดรุณาวาท สามารถแถลงข่าวสารการเมืองของโลกให้แก่ผู้อ่านในพระนครได้ทราบโดยรวดเร็ว จึงนับได้ว่าเป็นชิ้นโบแดงของหนังสือพิมพ์ฉบับแรกนั้น

ในด้านสารคดี หนังสือพิมพ์ดรุณาวาทได้นำเรื่องของ George Stephenson มาลงไว้ให้เป็นเรื่องยาว ลงติดต่อกันหลายฉบับ จึงจะจบ หนังสือดรุณาวาทให้ชื่อหัวเรื่องนี้ว่า “คนที่ทำรถไฟขึ้น

แต่แรกเดิม” เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อ George Stephenson ประดิษฐ์รถไฟและเริ่มใช้เป็นที่ปลอดภัยแก่สายตาโลกสำเร็จนั้นเป็น พ.ศ. 2373 คือก่อนหนังสือพิมพ์ครุโณวาทจะออกถึง 54 ปี ชาวและเรื่องของการรถไฟ ควรจะเข้ามาสู่เมืองไทยนานแล้ว ถ้าหากการสื่อสารและคมนาคมสะดวกรวดเร็ว แต่เพราะการสื่อสารคมนาคมยังจำต้องใช้เรือใบและเรือจักรพ่วงข้าง ชาวและเรื่องราวของการประดิษฐ์รถไฟขึ้นใช้ในประเทศอังกฤษเมื่อ 40 ปีก่อน จึงยังเป็นข่าวใหญ่สำหรับผู้คนในพระนคร หนังสือครุโณวาทจึงนำมาลงไว้ให้ เขียนเป็นแบบเล่านิทาน โดยเริ่มเรื่องว่า “ยังมีเด็กคนหนึ่งชื่อยอร์ช สตีเวนสัน อยู่เมืองอังกฤษ ยอร์ชเป็นบุตรของคนเข็ญใจ อาศัยอยู่ในเรือนกระท่อมเล็ก ๆ มีน้องชายน้องหญิงหลายคน เจ้ายอร์ชนั้นเป็นคนดี ฉลาด ตั้งอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของบิดามารดา มิได้คิดเอื้อเฟื้อในการเล่นเช่นเด็กอื่น ๆ ทั้งปวง หมั่นอุตส่าห์ทำการงานช่วยบิดามารดามิได้เกียจคร้าน ฝ่ายบิดาเจ้ายอร์ชนั้น ได้ไปหากินด้วยเป็นลูกจ้างใส่ไฟเครื่องจักรที่บ่อขุดถ่านหิน เจ้ายอร์ชเป็นผู้เอาข่าวและกับไปส่งบิดาทุกวัน ๆ ...”

ในสารคดีการเมือง หนังสือครุโณวาท ได้นำกฎหมายรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกามาลงไว้ให้ โดยได้นำคำแปลภาษาไทยของหมอบรัดเลย์มาถ่ายทอด แต่เพื่อให้คนอ่านได้รับความรู้และความเพลิดเพลินไปในตัว จึงเรียบเรียงเสียใหม่เป็นทำนองจูงใจผู้อ่าน คือให้หัวเรื่องว่า “กษัตริย์เมืองยูโนเต็ดสเตตส์” และดำเนินเรื่องว่า “คนที่ดูหัวข้อยกคงจะถามว่า เมืองยูโนเต็ดสเตตส์มีกษัตริย์ฤๅ ได้ยินข่าวเป็นปรัมปราคามาว่า ไม่มีกษัตริย์มีแต่

เปรซิเดนท์ ที่ผู้ทรงราชฎ์จัดเลือกตั้งขึ้นไว้ ให้เป็นเจ้าเมือง 4 ปี เมื่อครบแล้วก็จัดเลือกใหม่” และยังกล่าวถึงสภาองเกรส และผู้แทนราชฎ์ และผู้แทนรัฐ ในเรื่องข่าวการเมืองระหว่างประเทศ หนังสือพิมพ์ทรูเอนวาท ได้นำข่าวสงคราม ซึ่งญี่ปุ่นได้ยาตราทัพไปตีเกาะฟอร์โมซามาลงให้ไว้ เป็นการรายงานข่าวติดต่อกันตามลำดับเหตุการณ์ นอกจากนั้นยังนำข่าวต่างประเทศในทวีปยุโรป เช่นข่าวประเทศฝรั่งเศส เปลี่ยนเสนาบดีกันบ่อย ๆ ข่าวประเทศเยอรมันเมื่อ Count Bismarcke ถูกลอบทำร้าย ข่าวประเทศอังกฤษ เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าควีนส์วิกตอเรียเสด็จออกรับแขกเมือง ฯลฯ

แต่บรรดาเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏ ในหนังสือทรูเอนวาท ข่าวการพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่อง Privy Council ดูจะเป็นข่าวสำคัญมาก ในเรื่องนี้ หนังสือพิมพ์ทรูเอนวาท นำประกาศทางราชการมาเขียนเสียใหม่ เป็นการเขียนแบบนักหนังสือพิมพ์รายงานข่าว ไม่ใช่ลอกเอาคำประกาศทางราชการมาลงทั้งดุ้น ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกตื่นเต้นอยากอ่าน อยากทราบเรื่องราวในการพัฒนาประเทศครั้งสำคัญนี้ ด้วยเหตุที่เป็นการรายงานข่าวของนักหนังสือพิมพ์ไทยคนแรก ที่ทำขึ้นใน พ.ศ. 2417 ตามมาตรฐานการสื่อข่าวสารกลข้าพเจ้าจึงขอคัดข้อความมาลงไว้ให้เพื่อเป็นหลักฐานการเขียนข่าวในครั้งแรกนั้น “ตามด้วยเรื่องปรีวีเคาน์ซิล ด้วยข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 1 แผ่นที่ 15 ลงวันอาทิตย์เดือนกุมภาพันธ์เฮ็ดคำ มีข่าวว่าด้วยปรีวีเคาน์ซิลประชุมถือน้ำ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ได้พระราชทานตราตั้ง แล้ว

มีพระบรมราชโองการในที่ประชุม กล่าวถึงการซึ่งจะเป็นประโยชน์ที่ได้ตั้งปริวิเคาน์ซิล และทรงยินดีขอบพระทัยที่ท่านทั้งหลายได้รับเป็นที่ปริวิเคาน์ซิล ครั้นทรงอ่านสปีคจบแล้ว จึงท่านเจ้าพระยาภูธราภัย ผู้ว่าที่สมุหนายกอ่านคำสปีคเป็นคำทูลตอบแทนท่านปริวิเคาน์ซิลทั้งหลายซึ่งได้ลงเซ็นชื่อไว้ท้ายหนังสือเอเดเรดส์พร้อมกันทั้ง 49 คนนั้น ข้าพเจ้าได้อ่านตรวจดูเรื่องความคำสปีค และได้ตรวจดูชื่อเจ้าแลขุนนาง ซึ่งรับเป็นที่ปริวิเคาน์ซิล มีทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นคนสำคัญในราชการ ซึ่งข้าพเจ้าได้รู้จักไปมาเป็นอันมากนั้น ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมาก ที่ได้เห็นเมืองสยามมีความเจริญขึ้น การเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่และยอมให้เจ้าและขุนนางมีอำนาจพูดการได้ทุกสิ่งทุกอย่างตามที่ตนคิดเห็นเป็นการดีมีประโยชน์แก่บ้านเมือง และท่านปริวิเคาน์ซิลทั้งหลายก็ได้สาบานถวายทุกคน แต่คำสาบานนั้นท่านจะสาบานว่าอย่างไร ข้าพเจ้ายังไม่ทราบชัด เพราะยังไม่มีคำสาบานลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษานี้ อนึ่งในคำเอเดเรดส์ของพวกเคาน์ซิลทั้งหลายซึ่งท่านเจ้าพระยาภูธราภัยได้อ่านถวายนั้น ก็ได้เห็นเป็นแน่ที่ท่านทั้งหลายซึ่งรับเป็นที่ปริวิเคาน์ซิล ได้ปรานีปรานอมพร้อมเพรียงกัน ช่วยกันทำนุบำรุงสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามให้มีความเจริญยิ่งขึ้น ไม่มีความรังเกียจแก่กันและกันว่าวาสนาน้อยวาสนามากก็ดี อายุยืนอายุชุกมาก็ดี ที่ได้มาเป็นปริวิเคาน์ซิลแล้ว ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งคิดการซึ่งเป็นความดีความเจริญ ก็ไม่มีความอิจฉารังเกียจแก่กันดังนี้ ก็เป็นที่หมายอย่างหนึ่งว่า ท่านเคาน์ซิลทั้งปวง คงจะรักษาความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ช่วยกันคิดราชการทำนุบำรุงแผ่นดินสยาม ให้มีความเจริญเหมือน

คำในเอเดรตส์กล่าวไว้ ว่าปรีวีเคาน์ซิลทั้งหลายจะตั้งความสุจริต
กตัญญูทวนที่ ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามตลอด
บรมราชาธิราชที่จะสืบราชอิสริยยศต่อไป ให้ติดต่อนื่องไปดังที่
โปรดพระราชทานพรแก่พวกปรีวีเคาน์ซิลทุกประการนั้น ก็เป็นที่
หมายอีกอย่างหนึ่ง ด้วยว่ากรุงสยามคงจะมีความเจริญต่อไปได้
เพราะการที่จะสืบราชอิสริยยศติดต่อนื่องกัน แต่ข้าพเจ้ามีความ
สงสัยอยู่ว่า ในพวกซึ่งท่านรับเป็นที่ปรีวีเคาน์ซิลนั้น เห็นนามท่าน
เสนาบดียังขาดอีกหลายท่าน มีชื่อในปรีวีเคาน์ซิล แต่ท่านเจ้าพระ-
ยาภูธราภัยที่สมุหนายก 1 ท่านเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี
ที่พระคลัง 1 แต่ท่านเสนาบดีนอกนั้นไม่มีชื่อในปรีวีเคาน์ซิลจะ
เป็นด้วยเหตุอันใดข้าพเจ้ายังไม่ทราบ ฤในหลวงจะไม่เชิญให้ท่าน
เป็นปรีวีเคาน์ซิลเพราะท่านชราหรือป่วยอยู่บ้างดอกกระมัง ฤ
ในหลวงได้เชิญท่านแล้ว ท่านจะไม่รับด้วยความขัดข้องด้วยเหตุใด
เหตุหนึ่ง ฤท่านจะไม่อยากอวดสติปัญญาที่ยังไม่รู้แน่ แต่ถ้าในหลวง
ได้เชิญแล้วท่านไม่รับก็ผิดไป ฤคำสาบานจะเรียวแรงเป็นอย่างไร
ท่านกลัวจะรับการไปไม่ตลอดท่านจึงไม่อาจรับ ข้าพเจ้าอยากจะ
ทราบให้ชัด ขอท่านผู้อ่านที่ได้รู้การเรื่องนี้ชัดเจนแล้วได้ช่วยอธิบาย
ให้ข้าพเจ้าทราบชัดด้วย ขอท่านเจ้าของหนังสือพิมพ์ดรุณาทอง
ได้ลงพิมพ์หนังสือนี้ จะได้ให้ท่านผู้อธิบายความให้ชัดเจนด้วย
แจ้งความมา ณ วันอังคารเดือนเก้า แรมห้าค่ำ”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรง
ประกาศออก หนังสือพิมพ์ราชกิจจานุเบกษา เมื่อพุทธศักราช
2417 แล้ว ก็ได้ทรงประกาศตั้งปรีวีเคาน์ซิล หรือที่ปรึกษาส่วน

พระองค์ขึ้น ทั้งนี้เพราะทรงพระราชดำริเห็นว่าราชการและผลประโยชน์บ้านเมือง ยิ่งรกร้างมาแต่เดิมมาก ถ้าจะทรงจัดการแต่พระองค์เดียวก็จะเป็นไปไม่ได้ ถ้ามีผู้ช่วยกันคิดหลายปัญญาแล้ว ความดีความเจริญก็คงบังเกิดแก่บ้านเมือง จึงได้ทรงจัดสรรข้าทูลละอองธุลีพระบาท ตั้งไว้เป็นที่ปรึกษาแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการประชุมพิจารณาข้อราชการที่สำคัญ จะตั้งเป็นกฎหมายแบบฉบับธรรมเนียมในแผ่นดิน ก็ทรงอนุญาตให้ที่ปรึกษาทุกคนกราบทูลความคิดเห็นของตน พระองค์ทรงตัดสินเป็นกลาง ไม่ทรงเห็นว่าเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อย จะทรงเลือกคำปรึกษาสุดแต่ความยุติธรรมเป็นประมาณ

นอกจากปรีวีเคาน์ซิล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงตั้งที่ปรึกษาแผ่นดินขึ้นอีกคณะหนึ่ง เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Caunsellor of State เพื่อจะให้ช่วยคิดเรื่องราชการแผ่นดิน ที่ปรึกษาแผ่นดินคณะนี้ประกอบด้วย 10 ท่านขึ้นไป แต่ไม่เกิน 20 ซึ่งทรงเลือกมาจากบรรดาขุนนางชั้นพระยา นอกจากจำนวนขุนนางที่ปรึกษา 20 ท่านดังกล่าว พระองค์ยังทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์อีก 6 พระองค์ มีอำนาจจะเข้าไปนั่งประชุมปรึกษาในที่ประชุมราชการแผ่นดินได้

บทความในหนังสือไตร่ตรองที่ได้คัดมาไว้ข้างบนแล้วนั้น เป็นบทความเกี่ยวกับคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์สาบานตัว จำนวนผู้ที่เข้าร่วมสาบานหนังสือพิมพ์นี้ก็ระบุจำนวนไว้ว่ามีถึง 49 ท่าน ซึ่งในพระราชบัญญัติที่ปรึกษาในพระองค์ พ.ศ. 2417 มิได้ระบุจำนวนอย่างน้อยอย่างมากให้ไว้ พระราชบัญญัติระบุแต่ว่า “จำนวน

ที่ปรึกษาในพระองค์นั้นมากน้อยเท่าใดไม่มีกำหนด” และ “ผู้หนึ่งผู้ใดได้เป็นที่ปรึกษาในพระองค์แล้ว ต้องรับตำแหน่งจนสิ้นแผ่นดิน” กำหนดอายุที่ปรึกษาในพระองค์ตามตำแหน่งจึงแตกต่างกันไปจากที่ปรึกษาในราชการแผ่นดิน ซึ่งกำหนดไว้ว่าเมื่อครบห้าปีแล้วต้องออกจากตำแหน่ง ข้อแตกต่างระหว่างที่ปรึกษา 2 คณะนี้ยังมีอยู่อีกเป็นข้อปลีกย่อย เช่นที่ปรึกษาในพระองค์ไม่มีเงินเดือนสำหรับตำแหน่งที่ปรึกษา แต่ถ้าได้รับตำแหน่งราชการนี้ตลอด 10 ปี โดยเรียบร้อยภักดีต่อราชการ พระองค์ก็จะทรงโปรดให้รับพระราชทานเงินเบี้ยเลี้ยงไปตลอดชีวิต ส่วนที่ปรึกษาในราชการแผ่นดินนั้น ได้รับพระราชทานเงินปีไม่ต่ำกว่าปีละ 45 ชั่ง และมีศบรดาศักดิ์รองท่านเสนาบดี

พิจารณาจากหลักเกณฑ์ตามที่ตราไว้ในพระราชบัญญัติเราก็พอจะสรุปได้ว่าตั้งแต่พุทธศักราช 2417 เป็นต้นมา ราชการแผ่นดินในประเทศไทยอยู่ภายใต้การบริหารของคณะเสนาบดีตามระเบียบแบบแผนที่มีไว้ นอกจากนั้นยังมีคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินอีก 20 ท่าน และคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์อีกไม่จำกัดจำนวน การดำเนินงานในราชการแผ่นดินจะเป็นไปอย่างไร จะมีการผสมผสานกันเป็นที่เรียบร้อยหรือก้าวถอยป็นเกลียวกันเพียงใด ยังไม่มีผู้ใดศึกษาแจ่มแจ้งให้เราได้ทราบไว้เลย ผู้เขียนเคยพบแต่รายงานของสถานทูตอังกฤษที่มีไปยังรัฐบาลของเขาว่า “กษัตริย์หนุ่มไม่ทรงปลงพระทัยที่จะอยู่ภายใต้การควบคุม จึงทรงชวนนายหลัสมัครพรรคพวกที่ละน้อย ๆ เพื่อต่อต้าน (นโยบายการปกครองประเทศของผู้สำเร็จราชการ) พรรคพวกของกษัตริย์เป็นฝ่ายเปิด

การโจมตีในเรื่องนี้ (คือเรื่องสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล) (รายงานของ Newman ไปกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ ลงวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2417 FO 69/Siam) พิจารณาจากรายงานของเจ้าหน้าที่อังกฤษฉบับนี้ คณะที่ปรึกษาทั้ง 2 คณะดังกล่าวมาแล้วจึงเข้าไปในข่ายลักษณะพรรคการเมือง เหตุการณ์ภายในประเทศในปลายปี พ.ศ. 2417 ก็ดูจะสับสนวุ่นวายขอบกล มีเรื่องเพลิงไหม้ในพระบรมมหาราชวัง การเตรียมพร้อมที่วังหลวงและวังหน้า สมเด็จพระราชวังบวร ฯลฯ เสด็จไปลี้ภัยในสถานกงสุลอังกฤษ* วิฤทธิการณ์เข้าครอบคลุมกรุงเทพมหานคร จวบจนกระทั่งรัฐบาลไทยมีความจำเป็นต้องเชิญผู้สำเร็จราชการเมืองสิงคโปร์ (Sir Andrew Clarke) เข้ามาไกล่เกลี่ยเหตุการณ์ต่าง ๆ จึงค่อยสงบเข้าสู่ปกติภาพ นี่เป็นเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2417 เป็นปีที่ตั้งคณะที่ปรึกษาสำหรับแผ่นดิน และสำหรับส่วนพระองค์ และหนังสือพิมพ์द्रุโณวาท ได้เสนอบทความไว้อย่างฉิวฉิน จนพวกเราคนรุ่นหลัง ไม่สามารถทราบเรื่องราวได้กระจ่าง และถ้าจะมีผู้ใดศึกษาเฉพาะเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2417 ก็คงจะได้รับความกระจ่างแจ้งขึ้นเป็นอันมาก

พิจารณาเฉพาะคำสาบานซึ่งที่ปรึกษาในพระองค์จะต้องกล่าวถวาย (ดังปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษา พ.ศ. 2417) มีอยู่รวมด้วยกัน 7 ข้อ เช่นเดียวกับคำสาบานของที่ปรึกษาราชการ

* เอกสารแสดงรายละเอียดของเรื่องเหล่านี้ ปรากฏในหนังสือ “สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์” ของคุณฉัฐวุฒิ สุทธิสงคราม ตีพิมพ์จำหน่าย 2 เล่มจบ ใน พ.ศ. 2504 และ พ.ศ. 2505

แผ่นดินคือ ข้อ 1 จะกราบทูลด้วยเต็มสติปัญญา ข้อ 2 ให้เป็น
คุณประโยชน์แก่แผ่นดิน ไม่กล่าวเท็จเป็นจริง จริงเป็นเท็จ ข้อ 3
จะรักษาความลับในพระราชดำริที่ยังไม่ทรงเปิดเผย ข้อ 4 ไม่เห็น
แก่อำมิสสินจ้าง ข้อ 5 จะช่วยคำขอร้องของซึ่งปรึกษาตกลงกัน
แล้วให้มั่นคงแข็งแรง ข้อ 6 จะตอบโต้ต่อสู้กันกลางขัดขวาง และ
ข้อ 7 จะรักษาประเพณีตัวให้สมควรเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป
สังเกตคำสาบานของคณะที่ปรึกษาทั้ง 2 คณะ รวม 7 ข้อดังกล่าว
กับข้อความซึ่งหนังสือครุโณวาทได้เสนอบทความเกี่ยวกับคำสาบาน
ผู้อ่านจะเห็นคำสาบานซึ่งพิเศษออกไปอยู่ในคำที่ว่า “(ข้าพเจ้า)
ทั้งหลายจะตั้งความสุจริตกตัญญูทุกเวลาที่ ต่อพระบาทสมเด็จพระ-
เจ้าแผ่นดินสยาม ตลอดบรมราชาโรสที่จะสืบราชอิสริยยศต่อไป
ให้ติดต่อนื่องไปดังเช่นโปรดพระราชทานพรแก่พวกปรีวีเคาน์ซิล
ทุกประการนั้น ก็เป็นที่หมายอีกอย่างหนึ่ง ด้วยว่ากรุงสยามคงจะมี
ความเจริญต่อไปได้เพราะการที่จะสืบราชอิสริยยศติดต่อนื่องกัน”
หรืออีกนัยหนึ่ง หนังสือครุโณวาทเสนอบทความว่าคณะที่ปรึกษา
ส่วนพระองค์ได้ถวายคำสาบานว่าจะซื่อตรงต่อพระบรมราชาโรส
ที่จะสืบราชอิสริยยศต่อไป นี่เป็นคำสาบานที่เกี่ยวกับปัญหาว่า
ใครจะเป็นผู้สืบราชสมบัติ และหนังสือครุโณวาทได้แสดงความ
เห็นอย่างชัดแจ้งว่า คณะหนังสือพิมพ์นั้นมีความเห็นว่าผู้ที่จะสืบ
ราชสมบัติต่อไปคือสมเด็จพระบรมราชาโรส นี่เป็นบทความตี
พิมพ์ในพุทธศักราช 2417 ซึ่งในปีนั้นพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 5
ที่ประสูติแล้วก็มีพระองค์เจ้ากิตติยารวรลักษณ ประสูติเมื่อ 8
มิถุนายน พ.ศ. 2417 และพระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ ประสูติ

27 มิถุนายน พ.ศ. 2417 ส่วนสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศยังมิได้ประสูติจบจน 27 มิถุนายน 2421 การที่หนังสือพิมพ์ตรุโณวาทแถลงปักใจในปัญหาผู้สืบราชสมบัติไว้แต่เนิ่นเช่นนั้นก็น่าพิศวงชอบกล

หนังสือตรุโณวาทยังลงบทความและนิทานการเมืองอีกหลายบท นอกเหนือไปจากรายงานข่าวทำนองธรรมดาสามัญพิจารณาคบความต่าง ๆ ออกจะ “เชียร์” สถาบันใหม่ ๆ นี้อยู่เป็นอันมาก ส่วนนิทานการเมืองก็มุ่งกระแนะกระแหนตีเตือนผู้แก่เฒ่าซึ่งอยู่ในตำแหน่งราชการสูงมานานแล้ว ว่าควรจะรามือออกไปหาความสุขตามประสาคนแก่เสียที ขื่อเขียนด้วยถ้อยคำคมคายพร้อมทั้งคำเปรียบเปรยให้เจ็บแสบจะปรากฏอยู่เสมอ ๆ มีผู้กล่าวกันว่าผู้เขียนใช้นามปากกาต่าง ๆ แต่ก็เป็นบุคคลคนเดียวกัน คือท่านเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ส่วนผู้ใหญ่ในแผ่นดินซึ่งมีอิทธิพลครอบคลุมไปทั่วคณะเสนาบดีในขณะนั้น และเชื่อกันว่าท่านเป็นผู้ที่ถูกเปรียบเปรยอยู่ตลอดเวลา คือ สมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ถ้ากล่าวเช่นนั้นเป็นความจริง พวกเราคนรุ่นหลังก็จะไม่สามารถเข้าใจอะไรได้เลย เพราะท่านผู้เขียนก็เป็นน้องชายคนเล็กตีเตือนพี่ชายคนใหญ่ จะต่างกันก็แต่ท่านผู้ใหญ่อาวุโสกว่า 41 ปีเท่านั้น และยังเป็นผู้ส่งน้องชายคนเล็กไปศึกษายังประเทศอังกฤษจนได้กลับมารับราชการอยู่ในตำแหน่งล่ามต่างประเทศในปลายรัชกาลที่ 4 นั้น ท่านสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอแห่งบรมราชสมุติก็มีส่วนตัวของชาวต่างประเทศในรัชกาลที่ 3 ก็สุดดีที่ย่องว่าเป็นผู้ที่ฝึกฝนในความก้าวหน้า เป็น

พวกหัวใหม่หรือ Young Siam ครั้นเมื่อท่านพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ในต้นรัชกาลที่ 5 นั้น บรรดาขุนนางหนุ่มในพุทธศักราช 2417 ต่างก็เฟื่องเฟื่องว่าท่านเป็นคนหัวโบราณคร่ำครึเสียแล้ว ความจริงจะเป็นอย่างไร พวกหัวใหม่จะก้าวเร็วไปหรือไม่ บางทีปัญหาเรื่องผู้จะสืบราชสมบัติ ซึ่งหนังสือตรุโณวาทก็ได้เผยแผ่ให้เห็นไว้แต่ พ.ศ. 2417 คงจะช่วยให้พิจารณาเป็นส่วนประกอบได้บ้างกระมัง

หนังสือพิมพ์ตรุโณวาท ยังแปลบทความจากหนังสือพิมพ์ต่างประเทศลงบ่อย ๆ เช่นบทความเรื่อง “แหลมมลายู” จากหนังสือพิมพ์ The Mail ออกในกรุงลอนดอน เรื่อง “กรุงสยาม” บทความจากหนังสือ Pall mall Gazette ออกในกรุงลอนดอน และเรื่อง “ป่าทาสในกรุงสยาม” จากหนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์ ประจำเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1874

บทความเรื่อง “ป่าทาสในกรุงสยาม” ของหนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์นั้น ควรนับได้ว่าเป็นการเสนอข่าวการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ยิ่งในประวัติศาสตร์ประเทศไทย เพราะป่าทาสเป็นสถาบันมีมาในประเทศช้านานกว่า 500 ปี การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎหมายยุบเลิกสถาบันนี้ ก็เป็น “ก้าวยาว” ก้าวหนึ่งในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประเทศไทย และถ้าเรานิ่งด้วยว่า กฎหมายยุบเลิกการเป็นทาสเริ่มประกาศใช้ในพุทธศักราช 2417 ในขณะที่พระองค์ทรงพระชนม์ได้เพียง 21 พรรษาเท่านั้น เราก็จำต้องยอมรับว่าความทรงอันช่วยกู้มิได้เป็นอุปสรรคของกิจกรรมอันยิ่งใหญ่แต่

อย่างใด และพระราชนิพนธ์ซึ่งเริ่มด้วยคำ “เฮ้ย เฮ้ย อย่าเยาะเย้ย หยามเด็ก อันว่าพริกเม็ดเล็กเม็ดล้า” นั้น มีความจริงเพียงไร

เรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลืกทาสนั้น เป็นเรื่องที่ทราบกันแพร่หลาย แต่รายละเอียดปลีกย่อยยังไม่มีผู้ชี้ให้เห็น ทราบกันจนติดปากแต่ว่า “มะโรงเลืกทาส” อันที่จริงปีมะโรง พุทธศักราช 2411 เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงได้รัราชสมบัติ แต่ขณะนั้นพระองค์ทรงพระชนมายุเพียง 15 พรรษา กฎหมายเลืกทาสยังไม่ตราขึ้น จน พ.ศ. 2417 ซึ่งเป็นปีจอ ผู้ใฝ่ใจจะค้นหากฎหมายเลืกทาสตราในปีมะโรง พ.ศ. 2411 จะหาไม่พบ เพราะกฏหมายนี้ตราขึ้นในปีจอ พ.ศ. 2417 เรียกว่า “พระราชบัญญัติพิกัดกระเชียรอายุ ลูกทาส ลูกไท จุลศักราช 1236” แต่เพราะ “....จุลศักราช 1230 ปีมะโรง สัมฤทธิศกนี้เป็นปีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษก ในพระมหาเศวตฉัตร เป็นปีมหามงคล อันประเสริฐ จึงโปรดเกล้าให้ตั้งปีมะโรงสัมฤทธิศกเป็นต้นพระราชบัญญัติลักษณะลูกทาส” คือให้บังคับใช้กฎหมายนี้ย้อนหลัง 6 ปี โดยถือว่า “ปีมะโรง” ปีทรงได้ราชสมบัติ เป็นปีเริ่มพระราชบัญญัติ (นี่เป็นตัวอย่างกฎหมาย ซึ่งใช้ย้อนหลังซึ่งหาได้ยาก) และผู้ที่เกิดปีได้ราชสมบัติถึงจะเกิดเป็นลูกทาสก็พ้นความเป็นทาสอย่างช้าที่สุดเมื่ออายุ 21 ปี คือ เมื่อ พ.ศ. 2432 ผู้ที่เกิดแต่ พ.ศ. 2432 เป็นต้นไป เกิดเป็นไทยทั่วกันหมด ถึงแม้จะสมักรเป็นทาสก็เป็นไม่ได้

หนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์ วิจารณ์ข่าวการเลิกทาสในประเทศไทยว่า “การแก้ไขธรรมเนียมเก่า กลายเป็นธรรมเนียมใหม่ เป็นการแก้ไขสำคัญ...จะได้เตือนสติปัญญาเมืองจีน และเมืองญี่ปุ่นทั้งสองประเทศ จะได้ให้เขตรีกตรองในการที่กรุงสยามก้าวยาว ถ้าเขาจะเอากรุงสยามซึ่งเป็นเมืองใกล้เคียงเป็นเมืองเยี่ยงอย่างไป ควรจะเป็นประโยชน์แก่เขา...” หนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์ยังกล่าวสดุดีพระราชกรณียกิจในเรื่องอื่น ๆ เช่น การทรงให้เลิกการหมอบคลานเมื่อเข้าเฝ้า การทรงตั้งคณะที่ปรึกษาแผ่นดิน การทรงตั้งคณะที่ปรึกษาในพระองค์ ครั้นแล้วจึงสรุปบทความว่า “ขอให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้มีพระชนมพรรษายืนยาว ให้พระองค์อยู่สบายอย่าให้มีโรคเลย เพื่อจะได้นำเมืองและราษฎรของท่านให้เจริญยิ่งขึ้นไป”

ส่วนบทความในหนังสือ Pall Mall Gazette ลงวันที่ 9 ตุลาคม ค.ศ. 1874 มีข้อความสำคัญว่า “เมืองสยามมีบุญอิกอย่างคือผู้ครองเมืองโนเร็ว ๆ นี้ได้ครอบครองเมืองโดยดี ตั้งแต่คราวทำหนังสือสัญญากับอังกฤษ ณ ปี 1856 คอเวอร์แมนดัสยามได้รักษาหนังสือสัญญาโดยสุจริต พระเจ้ากรุงสยามในบัดยบันนี้ ตั้งแต่บรมราชาภิเษกในเดือนพฤศจิกายน ปี ค.ศ. 1873 ได้แก้ไขธรรมเนียมบ้านเมืองหลายอย่างให้ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน... ฯลฯ ซึ่งประเทศสยามเจริญเร็วในการสิวิลเสคนี้ ควรจะว่าเหมือนเมืองญี่ปุ่น ต้องกลัวแต่สิ่งเดียว คืออย่าให้เร่วนัก...”

ในการพัฒนาประเทศเมื่อ พ.ศ. 2417 นั้น ประเทศไทยเราก้าวยาวเป็นอันมากจนหนังสือพิมพ์ในต่างประเทศต่างพากัน

สตติสวรเสริญเอาใจช่วย แต่หนังสือพิมพ์ในกรุงลอนดอนมีความห่วงใยอยู่อีก จึงแนะนำเตือนสติว่า “อย่าให้เร็วนัก” เพราะประชาชนผู้ยังคิดยึดถือคติเก่าจะก้าวไม่ทัน แล้วอาจเกิดแตกสามัคคีไม่ปรองดองกัน บ้านเมืองก็จะไม่สงบสุข คำแนะนำเช่นนี้สมกับกาลเวลาเป็นอันมาก เพราะในปีนั้นเอง กรมพระราชวังบวรสถานมงคลต้องเสด็จไปลี้ภัยยังสถานกงสุลอังกฤษ และกว่าเหตุการณ์จะสงบมีสามัคคีกันดุจเก่าก่อน ประชาชนคนเดินถนนจะต้องออกสันขวัญแขวนกันอย่างไร ก็ยังไม่มีผู้ใดนำมาแจกแจงให้ทราบกัน

ในการพัฒนาประเทศครั้งนั้น โดยอุปเลิขของเก่า ตั้งของใหม่ขึ้นแทนที่ และในบางโอกาสก็เปลี่ยนแปลงลงยับยั้งยั้งของเดิมให้ทันสมัยเหมาะสมกับกาลเวลา มีอยู่สิ่งหนึ่งซึ่งได้นำมาใช้แต่ก็ยังไม่มีความนิยม คือการออกล็อตเตอรี่ หนังสือ “ดรูโนวาท” ลงแถลงการณ์ของผู้ได้รับมอบหมายให้นำล็อตเตอรี่ ออกจำหน่ายคือมิสเตอร์ อาลบาสเตอร์ ๆ แถลงข้อความไว้ว่า “พระยาภัสกรวงศ์ และออฟฟิเชอร์ทหารมหาดเล็ก...มอบให้ข้าพเจ้าจัดการ ล็อตเตอรี่ตามธรรมเนียมยุโรป เมื่อแรกคิดจะขายได้ถึง 20,000 ตัว เป็นเงินพันชั่ง.....แต่จะเป็นด้วยเหตุสิ่งใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ จึงขายได้แต่ 4,930 ตัว คิดเป็นเงิน 246 ชั่ง สิบบ้าง...” การออกล็อตเตอรี่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2417 จึงเป็นการก้าวเร็วไป

มิสเตอร์อาลบาสเตอร์ (Albaster) และคณะ “สยามหนุ่ม” ผู้จัดออกล็อตเตอรี่ในครั้งนั้น เมื่อคิดการและดำเนินงานออกล็อตเตอรี่ไปไม่ประสบผลสำเร็จก็ยินดีรับผิดโดยขึ้นคำว่า “จะเป็นด้วยเหตุสิ่งใดข้าพเจ้าหาทราบไม่” แต่ก็ยังดีที่ท่านไม่โทษดินฟ้า

อากาศหรือผู้ใดใครอื่นว่าเป็นเหตุแห่งความล้มเหลว อันที่จริง พระยาภาสกรวงศ์และนายอาลบาสเตอร์ต่างก็เป็นหัวก้าวหน้าด้วยกันทั้งคู่ และเฉพาะนายอาลบาสเตอร์มีประวัติครึกโครมน่าสนใจอยู่ไม่น้อย ประการแรกท่านมีประวัติในการเรียนอย่างดียิ่ง คือ สอบไล่ได้ปริญญาเป็นที่หนึ่งในชั้นของท่านที่ King's College, London ประจำสถานกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ แต่ พ.ศ. 2400 เมื่อท่านกงสุลคือเซอร์รอบิต ซอมเบ็ก พ้นจากตำแหน่งแล้ว มิสเตอร์น็อกซ์ก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นกงสุลโดยมีนายอาลบาสเตอร์เลื่อนขึ้นเป็นผู้ช่วย แต่ในคราวหนึ่งใน พ.ศ. 2410 ท่านกงสุลไม่อยู่ไปยุโรป นายอาลบาสเตอร์รักษาราชการแทน เกิดการขัดแย้งไม่เข้าใจกันขึ้นระหว่างกระทรวงการต่างประเทศและสถานกงสุลอังกฤษ นายอาลบาสเตอร์จึงออกคำสั่งให้ชักธงลงจากยอดเสาเป็นเวลาหลายวัน เป็นเหตุให้เกิดวิวาทะวิจารณ์กันมากในครั้งนั้น ครั้น มิสเตอร์น็อกซ์กลับเข้ามา จึงทำรายงานเสนอเรื่องราวไปยังกรุงลอนดอน เป็นเหตุให้นายอาลบาสเตอร์ถูกเรียกตัวไปสอบสวนและโยกย้ายไปรับราชการยังประเทศอื่น นายอาลบาสเตอร์จึงลาออกจากราชการอังกฤษ และกลับเข้ามายังพระนคร ทางราชการไทย จึงรับตัวเข้าไว้ช่วยราชการแต่ พ.ศ. 2414 ความเห็นกระทรวงต่างประเทศอังกฤษเกี่ยวกับนายอาลบาสเตอร์สั่งให้ชักธงลงจากเสาในครั้งนั้นว่า “...เป็นคนวู่วาม ขาดวิจารณญาณ เรื่องไม่น่าเกิดจึงเกิดขึ้น” ควรกล่าวด้วยว่าท่านเป็นคนคงแก่เรียน และหนังสือที่ท่านแต่งขึ้นในครั้งนั้นชื่อ The Wheel of the Law คือพระธรรมจักรก็ยังใช้ศึกษากันอยู่จนขณะนี้

ในปลาย พ.ศ. 2417 หนังสือ “ตรุณวาท” ได้ลงข่าวสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ได้ทรงอ่านสปีชให้พรท่านเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) ในการที่ท่านได้รับเป็นแปรสซิเดนท์ “ยังสยามไซไซเอตี” (Young Siam Society) และข่าวรัฐบาลสยามจะตั้งสายโทรเลขแต่บางกอกถึงเมืองไซ่ง่อน ส่วนบทความนั้นมีเรื่องหลักสามประการในการพัฒนาประเทศ คิดดูแล้วการมุ่งพัฒนาประเทศเป็นการใหญ่ใน พ.ศ. 2417 ก็ดูจะไม่แตกต่างกับความมุ่งมาดปรารถนาไปจากที่เราเห็นกันอยู่ใน พ.ศ. 2505 นี้เอง

หนังสือพิมพ์ “ตรุณวาท” มีชีวิตอยู่ในบรรณโลกได้เพียง 12 เดือนก็หยุดออกจำหน่าย จะเนื่องด้วยเหตุใดไม่ทราบชัด สันเกตจากถ้อยแถลงขององค์บรรณาธิการในฉบับสุดท้ายว่า “ตั้งแต่ตรุณวาทที่ได้ออกปีใหม่นี้ไป ข้าพเจ้าจะต้องจัดการใหม่ ให้เป็นการดียิ่งขึ้นกว่านี้ไป ด้วยแต่ก่อนข้าพเจ้าคิดว่าจะมีผู้ช่วยบ้าง บัดนี้ก็หาไม่มีผู้ใดช่วยข้าพเจ้าไม่ อนึ่งการที่ข้าพเจ้าคิดทำนี้ยังหาเป็นแน่ไม่ว่าง ด้วยว่าหนังสือจะออกต่อไป จะไม่ขาดทุนแล้ว ข้าพเจ้าก็จะได้ทำต่อไป ถ้าการนี้เป็นการขาดทุนแล้ว ข้าพเจ้าจะต้องเลิกเสีย...” มูลเหตุเห็นจะเป็นเพราะหาคนช่วยทำไม่ได้ประการหนึ่ง หนังสือพิมพ์ต้องจำหน่ายโดยขาดทุนอีกประการหนึ่ง หนังสือพิมพ์ไทยฉบับแรกของคนไทยจึงถึงกาลอวสาน ด้วยมูลเหตุเดียวกันที่ทำให้หนังสือพิมพ์รุ่นแรกๆ ในรัชกาลที่ 4 ต้องประสบกาลอวสานเช่นกัน สิ่งใดที่เป็นสิ่งล้าหน้า เกิดก่อนเวลาอันสมควร ก็ย่อมต้องล้มเลิกไป เพราะขาดการอุดหนุน แต่เราจะทราบได้อย่างไร

ว่าสิ่งนั้นล้าหน้า ยังไม่สมควรแก่เวลา นอกจากกล้างลงทุนลงแรง จัดออกมาเป็นการทดสอบ

เมื่อได้มีการกล่าวถึงหนังสือพิมพ์ในเวลาต่อ ๆ มา เช่น หนังสือพิมพ์ข่าวราชการมิวเซียมหรือรัตนโกษ สยามสมัย วชิรญาณ ยุทธโกษ วิทยากรย์ ลัทธิวิทยา ธกวิทยา วิทยาดิลก ฯลฯ แม้แต่ หนังสือพิมพ์รายวันชื่อ กรุงเทพเดลิเมล์ ซึ่งออกจำหน่ายในรัชกาล ที่ 5 เมื่อสืบต้นเค้าประวัติความเป็นมาของหนังสือพิมพ์ด้วยกัน แล้ว หนังสือ “ดรุโณวาท” สมควรอย่างยิ่งที่จะอยู่ในอันดับแรกๆ ในประวัติการหนังสือพิมพ์ของประเทศไทย และยิ่งกว่านั้นหนังสือ “ดรุโณวาท” ควรนับได้ว่าเป็นเอกสารพยานว่าในพุทธศักราช 2417 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พร้อมทั้งพระอนุชา คู่พระทัย 6-7 พระองค์) ขณะทรงพระชนม์เพียง 21 พรรษา ได้ทรงนำการพัฒนาประเทศเป็นการมหิพารยิ่ง มีการยุบเลิก ของเก่าล้าสมัย ตั้งสถาบันใหม่ที่กาลเวลาบังคับให้ตั้งขึ้น และ ปรับปรุงของเดิมที่ยังใช้ได้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ ตราบใดที่กาลเวลา ไม่หยุดยั้ง และโลกต้องผันแปรไปตามกาลเวลานั้น การพัฒนา ประเทศ ก็จำเป็นต้องทำอยู่เสมอเพื่อความคงอยู่ของประเทศและ ความสุขสันต์ของประชากร

หนังสือ
“คอต-ข่าวราชการ”
พ.ศ. 2418-2419

“...การที่หนังสือนี้เกิดขึ้นได้ก็เพราะญาติสามัญธรรม กล่าวคือเจ้าพี่เจ้าน้องหลายพระองค์ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว- ทูลกระหม่อมของเรา-ได้ร่วมพระหฤทัยทำกิจการนั้นจึงเป็นผลสำเร็จดี....สำนักงานหนังสือพิมพ์นี้ตั้งทำการอยู่ที่หอนิเทศพิทยาคม ณ ริมประตูศรีสุนทร ซึ่งเป็นตำแหน่งที่พักของข้าพเจ้าเมื่อครั้งยังอยู่ในพระบรมมหาราชวัง...”

ภาณุรังสี วังบูรพาภิรมย์ 11 มกราคม 2466

หนังสือพิมพ์ “คอต-ข่าวราชการ” ฉบับในหอสมุดแห่งชาติขณะนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช โปรดฯ ให้พิมพ์ในงานฉลอง

พระชันษา 65 เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2466 นั้นก็กว่า 40 ปีมาแล้ว ในปัจจุบัน หนังสือตีพิมพ์ครั้งนั้นหาได้ยาก ส่วนหนังสือพิมพ์ฉบับเดิม ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2418-2419 จะมีเหลืออยู่ในปัจจุบันหรือไม่ ใครใส่ใจในเอกสารของเก่าน่าจะลองสืบค้นดู

เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ องค์บรรณาธิการหนังสือ “คอต-ข่าวราชการ”

ในคำปรารภของพระองค์ท่านองค์บรรณาธิการ เมื่อโปรดฯ ให้พิมพ์หนังสือนี้แจกในงานฉลองพระชันษา 64 พระองค์ขออุทิศส่วนกุศลถวายแด่ทุลกระหม่อม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายส่วนกุศลและอาลัยถึงสิ้นเกล้าสิ้นกระหม่อม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายและอาลัยถึงท่านผู้ที่ได้เกี่ยวข้องและมีคุณูปการแก่หนังสือพิมพ์นี้ทุกพระองค์ และท้ายสุด พระองค์อุทิศส่วนกุศลถวายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น 3) กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ กับหม่อมเจ้าวัชรินทร์พระโอรสในกรมนั้น ที่ได้โปรดให้พระองค์ยืมเครื่องพิมพ์มาทำการหนังสือนี้ในครั้งนั้น

กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ในรัชกาลที่ 5 ทรงกำกับกรมอักษรพิมพการ หรือที่เรียกกันโดยสามัญว่า “โรงพิมพ์หลวง” หนังสือ “คอต-ข่าวราชการ” จึงเป็นหนังสือพิมพ์ของเจ้านาย ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์หลวง โดยที่องค์บรรณาธิการเวลานั้นคือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชาย ภาณุรังษีสว่างวงศ์ พระชนมพรรษาได้ 15 ปี 8 เดือน

หนังสือ “คอต-ข่าวราชการ” ถือกำเนิดเมื่อวันที่ 26 กันยายน 2418 ในพระบรมมหาราชวัง นอกจากองค์บรรณาธิการใหญ่ดำรงบุไว้แล้ว มีเจ้านายพี่น้องอีก 6 พระองค์ ทรงผลัดเวรกันทรงเขียนข่าวเสนอองค์ละวัน คือกรมหมื่นนเรศวร พระชันษา 19 ปี 8 เดือน ทรงแต่งวันอาทิตย์ พระองค์เจ้าเกษมสันต์ พระชันษา 18 ปี 11 เดือน ทรงแต่งวันจันทร์ พระองค์เจ้าทองแถม

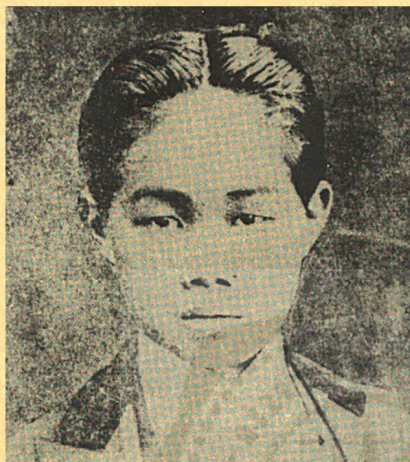
กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ ทรงกำกับ “โรงพิมพ์หลวง” ในรัชกาลที่ 5

พระชันษา 18 ปี 1 เดือน ทรงแต่งวันอังคาร พระองค์เจ้าเทวัญ
 พระชันษา 17 ปี 2 เดือน ทรงแต่งวันพุธ พระองค์เจ้ามนุชย-
 นาคมานพ พระชันษา 15 ปี 5 เดือน ทรงแต่งวันพฤหัสบดี
 พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ พระชันษา 15 ปี หย่อน 19 วัน ทรง

แต่งวันศุกร์ และองค์บรรณาธิการใหญ่ พระชันษา 15 ปี 8 เดือน ทรงแต่งวันเสาร์ ครบ 7 องค์ องค์ละวัน เรื่องที่ทรงแต่งและตีพิมพ์คือ ข่าวในราชสำนัก ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะนั้นทรงพระชนม์ได้ 22 พรรษา หนังสือพิมพ์นี้ใน พ.ศ. 2418 มีชื่อว่า “Court” เขียนเป็นภาษาอังกฤษ รุ่งขึ้น พ.ศ. 2419 จึงเปลี่ยนชื่อเป็นภาษาไทยว่า “ข่าวราชการ” จึงเรียกเป็นคำรวมว่า “คอต-ข่าวราชการ”

พระองค์เจ้าทองแถม ถวัลยวงศ์
ต้นสกุล “ทองแถม”

พระองค์เจ้าเทวัญอุทัยวงศ์
ต้นสกุล “เทวกุล”

พระองค์เจ้านุชนาคมานพ

พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ
ต้นสกุล “สวัสดิกุล”

หนังสือพิมพ์ “Court” เมื่อออกมาสู่บรรณพิภพใน พ.ศ. 2418 เป็นหนังสือรายวันมีขนาด 8 หน้ายก รวมวันละสี่หน้าหรือน้อยกว่า เมื่อเริ่มออกใหม่ๆ ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย และแจกกันในหมู่เจ้านาย ครั้นเมื่อหนังสือพิมพ์ปรากฏออกมาไม่ช้า ก็มีผู้อื่นต้องการบ้าง ‘จึงคิดราคาพอคุ้มทุน’ (แต่ไม่ได้ระบุราคาให้ไว้) จำหน่ายให้แก่ผู้ต้องการไป จัดออกมาเช่นนี้จนถึงฉบับที่ 207 ประจำวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2419 ก็มีการเปลี่ยนแปลงกำหนดออกเป็นเดือนละสองครั้ง จัดออกเช่นนี้ได้ 2 เดือน ครั้นเมื่อครบกำหนด 1 ปี เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2419 หนังสือพิมพ์ ‘ข่าวราชการ’ ก็หยุดกิจการ ทั้งนี้ ‘เพราะสมเด็จพระเจ้าฟ้า ภาณุรังษีสว่างวงศ์ จะเสด็จออกวังไปประทับที่พระราชวังสราญรมย์ ไม่มีที่สโมสรเจ้านายเหมือนอย่างที่หอনিเพทพิทยาคม จึงต้องเลิกพิมพ์หนังสือคอด - ข่าวราชการแต่นั้นมา’

พระองค์เจ้าคัคณางค์ยุคล
ต้นสกุล “คัคณางค์”

พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่
ต้นสกุล “ทองใหญ่”

พระองค์เจ้าดิศวรกุमार
ต้นสกุล “ดิศกุล”

พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค
ต้นสกุล “เกษมศรี”

นับแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2419 มีเจ้านายอีก 4 องค์ ทรงเข้ามารับแต่งตั้งหนังสือราชการด้วย คือ พระองค์เจ้า คัคณางยุคล พระชันษา 20 ปี 6 เดือน พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ พระชันษา 20 ปี พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร พระชันษา 14 ปี และ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค พระชันษา 18 ปี 8 เดือน การที่มีเจ้านายอีก 4 พระองค์ทรงเข้ามารับแต่งตั้งหนังสือเช่นนี้ จำนวนเจ้านายจึงมีรวมกัน 11 พระองค์ เกินวันในสัปดาห์ไป 4 พระองค์ ทั้งนี้คงมีเจ้านายบางพระองค์ไม่ส่งต้นฉบับตามเวลากำหนด แต่คำแถลงที่องค์บรรณาธิการใหญ่ทรงกล่าวคือ ทรงให้เหตุผลว่า “การตีพิมพ์ทุก ๆ วัน จะเรียงความให้เรียบร้อยเป็นการยาก” และ “ผู้ซึ่งเป็นพนักงานแต่งก็มักท้อแท้ ไม่ใคร่จะคิดแต่งให้เรียบร้อยเหมือนแต่ก่อน” จึงทรงกำหนดผู้จะทรงแต่งตามวันกำหนดเสียใหม่ 8 พระองค์รวมทั้งองค์บรรณาธิการใหญ่ คราวนี้ไม่มีพระนามของเจ้านาย 3 พระองค์ คือ กรมหมื่นนเรศวร พระองค์เจ้าเกษมสันต์ฯ พระองค์เจ้าทองแถมฯ ส่วนการจำหน่ายหนังสือ นั้น มาถึง พ.ศ. 2419 ทรงกำหนดการจำหน่ายแจกเสียใหม่ ว่า “จะขอพระราชทานตีพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายไว้ในโรงพิมพ์หลวง 100 ฉบับ และจะแจกแก่ผู้เป็นพนักงานแต่งคนละฉบับ นอกจากนี้จะไม่ให้ (มีการ) ซื้อขายเหมือนแต่ก่อน” เป็นอันว่า ผู้ใดอยากจะได้หนังสือนี้ ก็ต้องรับเข้าเป็นผู้แต่งด้วยผู้หนึ่ง หนังสือ ‘คอต-ข่าวราชการ’ จึงเป็นหนังสือในวงแคบ แจกแต่ในหมู่คณะ ยังไม่เอื้อไปถึงคนภายนอก

กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์
ต้นสกุล “กฤดากร”

ตาม ‘ตำนานหนังสือคอต-ข่าวราชการ’ ตีพิมพ์ไว้ข้างหน้าหนังสือ ‘คอต-ข่าวราชการ’) สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรคุณ) กรรมการมณฑลพายัพ ทรงอธิบายไว้ว่า หนังสือคอต-ข่าวราชการ “เจ้านายหลายพระองค์ ทรงแต่งเมื่อพระชันษายังอยู่ในประถมวัย.....คือเป็นหนังสือสำนวนนักเรียนแต่ง เจ้านายท่านก็ต้องพยายามฝึกหัดมาเหมือนกัน สำคัญแต่ความเพียรและความอดทนที่จะนำไปให้ถึงคุณวิเศษเป็นสำคัญ” พิจารณาตามนี้ เราก็พอมองเห็นว่า ในบรรดาเจ้านาย 11 พระองค์ ที่ได้ทรงร่วม ‘ฝึกหัด’ ด้วยกันมาในครั้งนั้น 4 พระองค์ ได้รับสถาปนาเป็น สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ 3 พระองค์ ได้รับสถาปนาเป็นกรมพระ 4 พระองค์ ได้รับสถาปนาเป็นกรมหลวง และพระองค์หนึ่งได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่น ‘ความเพียร’ แต่ปรุ้มวัยไปถึงคุณวิเศษสมจริง

ประเทศไทยใน พ.ศ. 2418 เงินทองหายาก เงินแต่ละบาทแต่ละอัฐยังใหญ่มาก สังเกตได้จาก ‘คอต - ข่าวราชการ’ ในฉบับปฐมฤกษ์ วันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2418 ลงข่าวการทำบุญวันประสูติกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี (สวรรคต 18 ตุลาคม พ.ศ. 2379) ทรงถวายของไทยธรรมกับเงินตราแด่พระสงฆ์ พระราชาคณะ 10 รูป ได้รับถวายองค์ละ 16 อัฐ (รวม 2 บาท 32 อัฐ) พระสงฆ์ 100 รูป ได้รับถวายองค์ละ 8 อัฐ (รวม 12 บาท 32 อัฐ) และพระราชทานเงินตราแด่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่ได้ช่วยจัดงาน เป็นเงิน 25 บาท รวมเงินส่วนพระราชกุศลซึ่งทรงพระราชอุทิศถวายในกรมสมเด็จพระ ‘ย่า’ ทั้งสิ้นในวันนั้น เงิน 40 บาท

เงินเดือนข้าราชการไทยในเวลานั้นยังไม่มี มีแต่เบี้ยหวัดเงินปี แต่เราพอมีตัวเลขเงินเดือนของข้าราชการในสถานทูตอังกฤษในครั้งนั้นเพื่อเปรียบเทียบ คือ

(อัตราแลก-

กงสุลใหญ่ พ.ศ. 2416	ปีละ 1,600 ปอนด์สเตอร์ลิง	เดือนละ 1,067 บาท	เปลี่ยน 1 : 8)
ล่าม	" 500 "	" "	334 "
ผู้ช่วยกงสุล	" 405 "	" "	270 "
ผู้ช่วยคนที่ 2	" 324 "	" "	216 "
นักเรียนล่าม	" 200 "	" "	150 "

ส่วนพวกเสมียน พนักงาน ภารโรง คนยาม ตลอดจนถึงฝีพาย เงินเดือน ๆ ละ 15 บาท ถึง 7 บาท คือ เสมียนไทย 15 บาท ล่ามไทย 12 บาท หัวหน้าฝีพาย 8 บาท ฝีพาย 7 บาท กงสุลใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2416 คือ Mr. Knox ส่วนเจ้าหน้าที่รองลงมาคือ Mr. Newman (สำหรับ Mr. Albaster ซึ่งรับราชการอยู่ในสถานกงสุลอังกฤษแต่ พ.ศ. 2401 นั้น ใน พ.ศ. 2415 ลาออกจากราชการอังกฤษและเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ แล้ว แต่จะเข้ารับราชการในรัฐบาลไทยหรือยัง ยังไม่พบหลักฐาน)

หนังสือ 'คอด - ข้าราชการ' แดงข่าวจากสำนักเรือยมาจนถึงวันที่ 4 ตุลาคม องค์บรรณาธิการใหญ่ก็ทรงแจ้งความให้เจ้าพี่เจ้าน้องรับผู้เขียนข่าวทราบ ว่า ขอให้ส่งข่าวมาก่อน 2 โมงเช้า เพราะคนเรียงคนตีพิมพ์ยังไม่ว่องไว ถ้าส่งข่าวมาจนบ่าย 3 หรือ 4 โมงกว่าหนังสือจะพิมพ์ออกได้ก็ถึง 4 ทุ่ม 5 ทุ่ม

เพียงเดือนเดียวหนังสือ ‘คอต - ข้าราชการ’ ออกมาปรากฏ มีลักษณะที่สังเกตได้ชัด คือ ในการเขียนข่าว องค์ผู้เขียนใช้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษบ่อย ๆ เช่น คอปปีไรตและวิก คำคอปปีไรตต่อมาอีกนานจึงมีผู้เสนอคำไทยแทนว่าลิขสิทธิ์ ส่วนคำว่าวิกคือสัปดาห์กว่าจะคิดคำไทยขึ้นใช้แทนได้ ความหมายเดิมก็ผันแปรไป เมื่อแปรไปตามชนบทคำ ๆ นี้เปลี่ยนความหมายเดิมไปหมายถึงโรงหรือสถานที่ที่มหรสพจะเป็นลิเก ลำตัด หรือภาพยนตร์ ยังใช้กันต่อมาอีกนาน

หนังสือ ‘คอต - ข้าราชการ’ ประจำวันจันทร์ที่ 5 ตุลาคม นำพระราชหัตถเลขาบาลลง เป็นการพระราชทานข่าวการยกทัพออกจากกรุงฯ คือกองสมเด็จพระบวรราชปรีดิเสนา และกองเจ้าพระยาภูธรราชัย... ‘ขอให้เธอลงพิมพ์ให้ทราบทั่วกันด้วย’ กองทัพทั้งสองซึ่งยกออกจากกรุงฯ เมื่อ พ.ศ. 2418 นี้ เป็นกองทัพยกไปปราบฮ่อที่ชายพระราชอาณาเขต ต่อมาอีก 2-3 วัน มีข่าวกองทัพเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรงยกออกจากกรุงฯ และได้รับพระราชทานนาฬิกาพกทองคำจากพระหัตถ์ในหลวงด้วย

ข่าวประจำวันที่ 12 ตุลาคม ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์ มิสเตอร์อาลบาสเตอร์ กับตันลอฟตัส และมิสเตอร์เดวิดสัน เข้าไปเฝ้าในพระที่นั่ง... แล้วกลับออกมา (นี่เป็นข่าวขึ้นแรกเกี่ยวกับมิสเตอร์ อาลบาสเตอร์ เมื่อออกจากราชการในรัฐบาลอังกฤษ ท่านคงเข้ารับราชการในรัฐบาลไทยแต่ พ.ศ. 2418 หรือก่อนหน้านั้นแล้ว)

ข่าวในเดือน 11 แต่แรม 3 ค่ำ (17 ตุลาคม) เป็นข่าวการเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานพระกฐิน ณ กรุงศรีอยุธยา ณ วัดสุวรรณ (ดาราาราม) วัดพนัญเชิง แล้วเสด็จกลับบางปะอิน พระราชทานพระกฐินวัดบางพัง วัดบางพูด วัดปากอ่าว แล้วเสด็จกลับพระนคร

นับแต่วันที่ 25 ตุลาคม เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระราชมารดา ด้วยกระบวนรถ ไปพระราชทานพระกฐิน ณ วัดพระเชตุพน วัดราชบูรณะ วัดราชบพิธ วัดมหาธาตุ วัดมหรณพาราม วัดบวรนิเวศ วัดเทพธิดา วัดสุทัศน์ วัดราชประดิษฐ์ วัดจักรวรรดิ วัดสัมพันธวงศ์ วัดปทุมคงคา แล้วเสด็จทางชลมารค พระราชทานพระกฐิน ณ วัดอรุณ วัดกัลยาณมิตร วัดโมลีโลกย วัดราชสิทธิฯ วัดประยูรวงศ์ วัดบุปผาราม วัดพิไชยญาติฯ วัดอนงค์ฯ วัดบรมนิวาส วัดสระเกศ วัดสังเวช วัดสามพระยา วัดนรนาถฯ วัดเทวราชกุญชร วัดราชาธิวาส วัดระฆังฯ วัดคฤหบดี วัดบวรมงคล วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดนางชี วัดหนึ่ง วัดนางนอง วัดราชโอรส วัดเครือวัลย์ วัดนาคกลาง วัดพระยาทำ วัดชินโรส จนถึงวันที่ 31 ตุลาคม จึงเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานพระกฐินรวม 40 พระอาราม พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย และเจ้าพนักงานทุกตำแหน่งตามเสด็จ นำเสด็จและแต่งที่คอยรับวัดทุกพระอาราม

ในการเสด็จพระราชดำเนิน ณ วัดนางชี โปรดเกล้าฯ ให้ไปเกาะตัวพระยารามคำแหง ซึ่งขาดเรือกลองแขกนำเสด็จนั้น

มาลงพระราชอาญา 30 แล้วเสด็จพระราชดำเนินทรงทอดพระ
กฐิน ณ วัดหนึ่ง

ส่วนกฐินพระราชทาน กรมพระราชวังบวรฯ สมเด็จพระ
พระเจ้าพี่นางเธอ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ สมเด็จพระเจ้า
น้องยาเธอ ตลอดจนข้าราชการผู้ใหญ่ตามวัดหัวเมือง ก็ปรากฏ
รายละเอียดในข่าวเช่นกัน

เดือน 12 แรม 5 ค่ำ (17 พฤศจิกายน) มีข่าวพิธีแจก
เบี้ยหวัด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ทรงพระราชทานพระสงฆ์ คือ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ 20 ซึ่ง
เพิ่มเงินพระคลังข้างที่อีก 10 ซึ่ง แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติลงมือแจกเบี้ยหวัด โดยมีสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์
และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจุฑามณี เป็นประธาน
กำกับแจกเบี้ยหวัด รวมข้าราชการฝ่ายพลเรือน 25 กรม เสร็จ
สิ้นในวันแรม 7 ค่ำ (ไม่แสดงรายละเอียด)

ในวันเสาร์เดือน 12 แรม 8 ค่ำ (20 พฤศจิกายน) เวลา
ย่ำค่ำเศษ เสด็จพระราชดำเนินออกทางพระทวารพระที่นั่งสมมติ-
เทวราชอุปบัติ ประทับสนามหญ้า หมอจันทเล (J.H. Chandler)
เล่าเรื่องบุตรขุนนาง 10 นายที่จะส่งออกไป ณ เมืองอเมริกา
แล้วได้พาเด็กเหล่านั้นเข้ามาถวายทอดพระเนตรในเวลานั้นด้วย
(การจะส่งนักเรียนไปอเมริกาครั้งนั้น จะไปกับหมอจันทเล จะ
พระราชทานเงินเป็นค่าเล่าเรียนครบ 3 ปี แต่ต่อมามีเหตุขัดข้อง
หาได้ส่งไม่)

เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์
ต้นสกุล “มัลลกุล”

การจะส่งนักเรียนไทยจำนวนถึง 10 คน ไปเรียนต่อยังต่างประเทศครั้งนี้ ดูจะเป็นครั้งแรก แต่ที่มีเหตุขัดข้องไม่ได้ส่งไปตามพระราชประสงค์ คงจะเป็นเพราะเศรษฐกิจของประเทศยังไม่ดีพอ เจ้านายและบุตรขุนนางที่ไปเรียนยังต่างประเทศก่อนหน้านี้มีบ้างแล้ว แต่ไปเป็นกลุ่มน้อย มีหม่อมเจ้าปฤษฎางค์ ชุมสาย และนายทวน บุณนาถ (บุตรเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี) เป็นต้น

เกี่ยวกับหมอจันทเล ท่านผู้นี้เข้ามาในกรุงเทพฯ แต่รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2386) สังกัดในคณะแบบปติสต์ ท่านมีความรู้เป็นช่างพิมพ์ด้วย จึงมีหน้าที่ดูแลโรงพิมพ์ของคณะ ในรัชกาลนั้นท่านจัดออกหนังสือรายปีชื่อ Bangkok Calendar ออกอยู่ประมาณ 4 ปี (1847 - 1850) เมื่อขึ้นรัชกาลที่ 4 โรงพิมพ์ของคณะถูกไฟไหม้ กิจการทางด้านโรงพิมพ์จึงชะงักไปชั่วระยะหนึ่ง จึงรับตำแหน่งกงสุลอเมริกันแทนหมอแมททูน (Mattoon) ได้ 2 - 3 ปี พอถึงปลายรัชกาล ท่านจัดออกหนังสือรายสัปดาห์ชื่อ Siam Times Weekly แต่ในไม่ช้าก็ต้องเลิกกิจการ กลับสหรัฐอเมริกา เมื่อขึ้นรัชกาลที่ 5 ท่านกลับเข้ามากรุงเทพฯ อีก คราวนี้ได้ลาออกจากคณะแบบปติสต์ ประกอบกิจกรรมโดยอิสระ ท่านจะเคยถวายภาษาอังกฤษแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยระยะหนึ่ง การที่ท่านจะเป็นผู้พานักเรียนไทยจำนวน 10 คนไปศึกษาต่อในสหรัฐว่ครั้งนี้ ยังไม่ทราบรายละเอียดว่าท่านเกี่ยวข้องกับในฐานะอะไร และโรงเรียนที่นักเรียนเหล่านี้เรียนอยู่ จะเป็นโรงเรียนทหารมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวังกระมัง (หลวงประเสริฐ ๖ น้อย อาจารย์-ยางกูร และฟรานซิส ยอช แพตเตอร์สัน เป็นอาจารย์ผู้สอน)

วันพุธ เดือนอ้าย แรม 3 ค่ำ (15 ธันวาคม) มีข่าวเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค เสด็จประพาสชายทะเลเกาะสีชัง และอ่างศิลา โดยเรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดช ทรงแวะที่เกาะสีชัง พระราชทานทรัพย์คนสูงอายุนคนละ 6 บาท แลชาวเกาะอีกคนละสลึง สิ้นพระราชทรัพย์ไปชั่งหนึ่ง ทรงประพาสตามหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ประทับแรมที่อ่างศิลา ปลด

เมืองบางละมุงทุ่งเกลือฯ ถวายเงินเหรียญโบราณ 14 เหรียญ ซึ่ง
 ขุดได้ที่ป่าทุ่งครวในสวนกล้วย ตำบลบ้านเหมือง แขวงเมือง
 บางละมุง โทขนาดเงินรูปีแต่บางกว่า ข้างด้านหนึ่งมีตราเป็นพระ
 อาทิตยหรือพระจันทร์ครึ่งดวง (เงินเหรียญชนิดนี้ ต่อมาพบที่ดง
 ศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี สันนิษฐานว่าจะเป็นเงินครั้งอาณาจักร
 โบราณทางประเทศนี้) อีกด้านหนึ่งเป็นรูปครุฑเหยียบนาคร
 ๗ลว เสด็จประพาสอยู่จนเดือนยี่ ขึ้น 2 ค่ำ ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้ออกเรือจากอ่างศิลาเสด็จกลับพระนคร

วันอังคาร เดือนอ้าย แรม 9 ค่ำ (21 ธันวาคม) ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาตุรณ
 รัศมี เสด็จไปเปิดโรงทำทองที่ปราจีนบุรี พระปรีชากลการตาม
 เสด็จด้วยในเรือพระที่นั่ง เมื่อแรม 13 ค่ำ เสด็จกลับขึ้นเฝ้าพระ-
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กราบทูลการซึ่งเสด็จเปิดโรงจักรทองคำ
 แลราชการต่าง ๆ ในเมืองปราจีนบุรี (เรื่องเหมืองทองที่จังหวัด
 ปราจีนบุรี จะเกิดเป็นเรื่องใหญ่โตใน พ.ศ. 2422 พระปรีชากลการ
 ถูกลงพระราชอาญาประหารชีวิต กงสุลใหญ่นอกซ์ถูกเรียกตัว
 กลับประเทศอังกฤษ แล้วเลยลาออกจากราชการใน 4 ปีข้างหน้า
 เมื่อ พ.ศ. 2422)

วันพุธ เดือนยี่ ขึ้น 10 ค่ำ (5 มกราคม) พระยาศรี-
 สิงหนาทนาเครื่องอาวุธต่าง ๆ ซึ่งกองทัพไทยเก็บได้เมื่อตีทัพฮ่อ
 ซึ่งเสียชื่อ เป็นแม่ทัพนั้นแตก เป็นอาวุธหลาวปลายแหลมบ้าง
 ดาบบ้าง ปืนบ้าง ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปเรียบเรียง
 ไว้ที่โรงมิวเซียม

เจ้าฟ้ากรมหลวงจักรพรรดิพงษ์
ต้นสกุล “จักรพันธุ์”

วันพฤหัสบดี เดือนนี้ แรม 4 ค่ำ (14 มกราคม) หนังสือ “คอต-ข่าวราชการ” ลงข่าวติดต่อกันหลายฉบับเรื่องพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ ทรงเจิมแล้วพระราชทานพระสุพรรณบัตร สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี เป็นกรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ แล้วมีการเลี้ยงฉลองการเลื่อนตำแหน่งยศ ที่พระราชวังเดิม ปากคลองบางหลวง รวมพระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้รับการดุษฎี 48 พระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จประทับพระเก้าอี้โตะเสวยด้วย ในการเสวยฉลองการเลื่อนตำแหน่งยศครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นทรงสปีช ความตอนหนึ่งว่า “การซึ่งเลื่อนกรมให้เป็นกรมใหญ่ถึงกรมหลวงในเวลาที่เราอายุน้อยอยู่นี้ เพราะยศเจ้าฟ้านั้นมีศักดิ์นาเสมอกับเจ้าต่างกรมอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้ตั้งเจ้าฟ้าเป็นกรมหมื่น...” ครั้นทรงสปีชเสร็จแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ ก็ยืนขึ้นพร้อมกันร้องว่า อิบ อิบ อิบ ฮูเร เป็นการแสดงความยินดี ฯลฯ (ในงานพระราชพิธีพระราชทานสุพรรณบัตรครั้งนี้ หนังสือ “คอต-ข่าวราชการ” ระบุพระนามและนามผู้ไม่ได้เสด็จและมาในงานนั้น คือ กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ส่วนแขกที่ได้รับเชิญไปงานเลี้ยง 3 พระนาม และนามนี้รวมทั้งเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ไม่ได้รับเชิญ)

การที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี ได้รับพระราชทานพระสุพรรณบัตร เป็นกรมหลวงในขณะที่พระองค์ทรงพระชนม์ 19 พรรษาเช่นนี้ เป็นสิ่งที่ไม่มีมาก่อน (และพระ-

บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงทราบดีดังได้ทรงกล่าวในสปีช) เมื่อเทียบกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงได้สถาปนาทรงกรมฯ เมื่อ พ.ศ. 2404 ก็ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นฯ เมื่อทรงพระชนม์ได้ 8 พรรษา และทรงเป็นกรมขุนฯ เมื่อทรงพระชนม์ 14 พรรษา แล้วทรงได้รับสิริราชสมบัติ การที่เจ้านายชั้นเจ้าฟ้าจะได้ทรงรับสุพรรณบัตรเป็นกรมหลวงเลยทีเดียวไม่เคยมีมาก่อน (ยกเว้นในรัชกาลที่ 1 หนังสือ ‘ราชสกุลวงศ์’ ระบุว่าทรงแต่งตั้งหลายพระองค์)

อนึ่งเจ้าฟ้ามหามาลาเมื่อทรงกรม เมื่อ พ.ศ. 2394 ทรงพระชนม์ได้ 32 พรรษาแล้ว และก็ได้ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นฯ การที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมีทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหลวงฯ เมื่อ พ.ศ. 2418 จะต้องมีความอะไรเป็นพิเศษดังสปีชตอนหนึ่งซึ่งพระองค์ตรัสว่า “แลข้าพระพุทธเจ้าผู้ทำการฉลองพระเดชพระคุณแต่พอกำลังสติปัญญาเป็นอย่างสถานประมาณ ยังทรงพระมหากรุณาชุบเกล้า ชุบกระหม่อมเลี้ยงให้มียศใหญ่ถึงเพียงนี้ ท่านผู้ซึ่งได้กระทำการฉลองพระเดชพระคุณมากกว่าข้าพระพุทธเจ้าขึ้นไป ก็จะได้เป็นที่หวังใจว่าทำการการคงไม่เสียแรงเปล่า....”

การที่เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่บางท่านมิได้ปรากฏตัวในการพระราชทานสุพรรณบัตรครั้งนั้น จะเป็นเพราะทรงติดธุระไม่อยู่ในกรุงเทพฯ หรือเพราะเหตุผลอื่นไม่มีการแถลงให้ทราบ

ข่าวประจำวันพฤหัสบดี เดือน 3 ขึ้น 9 ค่ำ (3 กุมภาพันธ์) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพระที่นั่งสมมติเทวราช

อุปัติ พระศรีธรรมศาสน นามิสเตอร์คณิน เข้าเฝ้าถวายแปลนที่จะทำพระที่นั่งใหญ่ (คือพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท) ต่อจากนั้นก็มิข่าวเสด็จพระราชดำเนิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับแรมเมืองเพชรบุรีประมาณ 7 วัน กำหนดยังไม่แน่ เวลาไม่เสด็จอยู่จะต้องหยุดข้าราชการในพระองค์ องค์บรรณาธิการจึงทรงแกล้งมอบให้กรมหมื่นอักษรสาส์นโสภณเป็นพระธุระในระหว่างไม่เสด็จอยู่ในพระนคร หนังสือ “คอต-ข่าวราชการ” จึงนำนิทานปรัมปรา (คัดมาแต่คัมภีร์ หิโตปเทศ) และนิทานอื่น ๆ มานำลงเป็นเวลา 9 วัน แล้วจึงมีข่าวเสด็จพระราชดำเนินเมืองเพชรบุรีมานำลงไว้ให้

วันศุกร์ เดือน 3 แรม 2 ค่ำ (11 กุมภาพันธ์) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดช ออกเรือพระที่นั่งเวลาบ่าย 5 โมง ผ่านเมืองสมุทรปราการ ออกปากอ่าว แล่นตรงมาปากอ่าวท่าจีน ถึงปากอ่าวบ้านแหลม ให้เจ้าพนักงานเรือพระที่นั่งแล่นเข้าไปตามคลองที่ตำบลท่าพลับพลาเวลาเช้า เสด็จลงเรือพระที่นั่ง 12 กันเชียง เสด็จไปตามลำดับลำคลอง ถึงที่พลับพลา บางครกบ้านใหม่ เสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่ง 2 ล้อ เสด็จทางสถลมารคถึงเชิงเขา แล้วเสด็จขึ้นทรงม้าพระที่นั่งเสด็จขึ้นบนเขามหาสวรรค์ เสด็จขึ้นบนพระที่นั่งข้างใน วันต่อ ๆ มาเสด็จประพาสตามถ้ำตามเขา พระราชทานเงินที่จะปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมพระพุทธรูป และพระราชทานพวกเด็กชาที่เฝ้าทูลฉลองธุลีพระบาท ฯลฯ

วันอาทิตย์ที่ 3 กุมภาพันธ์ เสด็จประพาสถ้ำเพิง ถ้ำพัง เขาพนมหวด สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ มาเฝ้า ท่านมาแต่เมืองราชบุรี มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ตรัสถามข่าวราชการต่าง ๆ เสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ กลับไปเมืองราชบุรี ตอนเย็นเสด็จประพาสเขาหลวง เขามหาสวรรค์ วันอังคารที่ 15 กุมภาพันธ์ ตอนเช้า ข้าราชการหัวเมืองเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายสิ่งของต่าง ๆ ตอนบ่ายเสด็จลงมาถึงเชิงเขาหลงจากรถพระที่นั่ง ตรัสถามหมอมแมคฟาแลนด์ ซึ่งคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่เชิงเขาประเดี้ยวหนึ่ง

หมอมแมคฟาแลนด์ผู้นี้ คือศาสนาจารย์ S.G. McFarland เข้ามาเมืองไทยแต่ พ.ศ. 2403 สังกัดคณะโปรเตสแตนต์มาประจำคณะศาสนาอยู่เมืองเพชรบุรีจนถึง พ.ศ. 2421 จึงเข้ารับราชการในตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนหนันทอุทยาน (หรือสวนอนันต์) ที่ปากคลองมอญ ธนบุรี โรงเรียนนี้ดูจะเป็นโรงเรียนสมัยใหม่โรงเรียนแรกนอกพระบรมมหาราชวัง รัฐบาลเจ้านาย บุตรขุนนาง และราษฎรสามัญเข้าเป็นนักเรียน บุตรคนเล็กของท่านคือยอช ก็เข้าเรียนที่นี่ห้าปีจนสำเร็จและเข้าเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ ในวันเปิดโรงเรียน (1 สิงหาคม พ.ศ. 2421) มีนักเรียน 130 คน เป็นเจ้านาย 12 องค์ นอกนั้นเป็นบุตรขุนนางและราษฎรสามัญ เช่นนายเลิศแห่งรถเมล์ชาวเป็นต้น ใน พ.ศ. 2435 โรงเรียนสวนอนันต์ย้ายมาอยู่ที่ใหม่ที่ปากคลองตลาด และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นโรงเรียนสุนันทาลัย ศาสนาจารย์แมคฟาแลนด์ลาออกจากราชการใน พ.ศ. 2437 และอีก 2 ปีต่อมา ก็พาครอบครัวรวมทั้งบุตรชายยอชกลับสหรัฐอเมริกา ยอชไปเรียนวิชาแพทย์แล้วกลับ

มาประกอบกิจกรรมสำคัญ ๆ ต่อไป ส่วนบิดามารดาของท่านไป
อยู่สหรัฐไม่กี่ปีก็วายชนม์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่จังหวัดเพชรบุรี
จนถึงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ จึงเสด็จกลับพระนคร ในวันรุ่งขึ้น เวลา
2 ทุ่ม เสด็จออกไปประทับกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ-
เทเวศร์วัชรินทร์ ซึ่งได้มีการทำบุญพระชนม์พรรษาครบ 70 ปี
พระราชทานพรชัยมงคลพร้อมทั้งเงิน 20 ชั่ง

อังคาร เดือน 4 ขึ้น 6 ค่ำ (29 กุมภาพันธ์) หม่อมเจ้า
เจ็ก ในกรมหมื่นมเหศวร ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออก
ไปเรียนวิชาต่าง ๆ ที่เมืองลอนดอน ทูลเกล้าถวายหนังสือชื่อ
Imperial Dictionary of the Universal Biography

พุธ เดือน 4 ขึ้น 7 ค่ำ พระยาศรีสิงหเทพนำท้าวขันตี
ซึ่งสวามิภักดิ์เข้าพึ่งในพระบรมโพธิสมภารเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
ท้าวขันตีนี้เป็นบุตรท้าววัง เจ้าเมืองเชียงขวาง เมืองเชียงขวางนี้
เป็นเมืองขึ้นแก่ญวนฝ่ายหนึ่ง ขึ้นแก่เมืองหลวงพระบางอีกฝ่ายหนึ่ง
เมื่อฮ่อยกทัพมาตีเมืองพวน ท้าววังบิดาท้าวขันตีจึงเกณฑ์กองทัพ
เมืองเชียงขวาง เมืองพวนออกสู้รบกองทัพฮ่อ กองทัพฮ่อยิ่งถูก
ท้าววังบิดาท้าวขันตีตายในที่รบ และกรรมการเมืองเชียงขวางจึงไป
ขอกองทัพญวนมาช่วยตีกองทัพฮ่อ กองทัพฮ่อก็ตีกองทัพญวน
แตกพ่ายไป ฮ่อจึงชิงเอาเมืองเชียงขวางและเมืองพวนได้ แต่ท้าว
ขันตีและบุตรภรรยาครอบครัว 1,000 ราย เข้ามาพึ่งพระบรม-
โพธิสมภาร เข้าในกองทัพพระยามหาอำมาตย์ ๆ จึงได้ให้ท้าวขันตี
และพวกพ้องลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพพระมหานคร

เมื่อวันเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมลา (เสาร์ 11 มีนาคม) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเสื้อผ้าต่าง ๆ

อาทิตย เดือน 4 แรม 10 ค่ำ ในวังสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ได้ทำการก่อฤกษ์และฝังแผ่นศิลารากตำหนัก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ ได้ทรงอ่านคำประกาศฝังแผ่นศิลาฤกษ์รากที่ 1 ของตำหนักนี้ วังนี้เป็นวังเดิมมีเจ้านายต่างกรมใหญ่ ๆ เสด็จมาอยู่ก่อนหลายพระองค์ คือ กรมหมื่นนรินทรเทพ กรมหมื่นนเรนทรบริรักษ์ กรมสมเด็จพระเดชาดิสร กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ทั้ง 4 พระองค์ได้เสด็จมาอยู่เพื่อจะได้รักษาพระนครด้านตะวันออก บัดนี้วังนี้ว่างอยู่สมควรจะพระราชทานให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์เสด็จมาอยู่ บัดนี้พร้อมที่จะก่อฤกษ์ฝังศิลารากที่ 1 ก่อตึกใหญ่ต่อไป (เย เกรชि ออกแบบ)

วันศุกร์ เดือน 4 แรม 15 ค่ำ (24 มีนาคม) เป็นวันสุดท้ายปีกุน จุลศักราช 1237 หนังสือ “คอต-ข่าวราชการ” ออกมาได้ 6 เดือนเศษ องค์บรรณาธิการจึงทรงแถลงกิจการ จะเย็บเล่มรวมเป็น เล่ม 1 มีขายเล่มละ 10 บาท สำหรับปีต่อไปจะเป็นเล่ม 2 จะเย็บเล่ม เมื่อขึ้นเดือน 10 แรม 15 ค่ำ (18 กันยายน) ปีชวด จุลศักราช 1238 “ถ้ามีใครมาขอลงชื่อรับหนังสือ ก็จะได้ไวด้วยกันในพวกแมมเบอ ผู้แต่งหนังสือ 7 พระองค์ ถ้าทรงเห็นพร้อมกันว่าควรจะได้รับหนังสือได้แล้ว จึงจะยอมให้ผู้นั้นรับหนังสือไป” อนึ่งพระองค์ทรงเสนอวิธีส่งหนังสือโดย ไปสตแมน คือจะต้องมีแสตมป์ปิดลงและเขียนชื่อผู้รับทับแสตมป์เสีย แสตมป์

นั้นมีขายที่โรงพิมพ์ข้าราชการ แสตมป์ละอัฐ พอเป็นคำบำเหน็จเด็กส่งหนังสือ นี่เฉพาะผู้ที่อยู่ในพระนครชั้นใน ถ้าอยู่นอกคูพระนครชั้นในออกไปจะต้องปิดแสตมป์ 2 อัฐ กำหนดคนส่งหนังสือหรือโปสตแมนจะเริ่มตั้งแต่ฉบับวันเสาร์ เดือน 5 ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีชวด ยังเป็นสัปดาห์ 1237

หนังสือ “คอต-ข้าราชการ” ประจำวันเสาร์เดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ (25 มีนาคม) ว่าด้วยเรื่องพระราชทานสัญญาบัตรตั้งจางวางเมืองอ่างทอง ผู้ว่าราชการและผู้ช่วยราชการเมืองอ่างทองแล้ว เป็นข่าวเลี้ยงโต๊ะปีใหม่ เวลาค่ำโปรดให้เชิญพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จมาประชุม แต่งพระองค์แปลก ๆ งามน่าดูนัก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงจับพระหัตถ์พระบรมวงศานุวงศ์แล้ว เสด็จลงชั้นล่างพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ทรงประทับโต๊ะเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ 42 องค์ และประทับเสวยอยู่จนเวลา 5 ทุ่มเศษ เสด็จจากโต๊ะเสวยขึ้นพระที่นั่งชั้นบนและเสด็จเข้าในห้องฉากทรงพระราชทานของต่าง ๆ ด้วยฉลากเป็นของพระราชทานปีใหม่ ทุก ๆ พระองค์ คำวันอาทิตย์ เดือน 5 ขึ้น 2 ค่ำ มีการสวดมนต์ในการพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ วันจันทร์ตอนเที่ยงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปในอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระมหาราชครูอ่านโคลงคำแข่งน้ำของโบราณจบแล้ว พระศรีสุนทรโวหารจึงอ่านแข่งน้ำ ครั้นอ่านจบแล้ว พระสิทธิไชยพราหมณ์จึงรับพระแสงลงชุบน้ำพระแสง 15 องค์ พระสงฆ์ 38 รูป สวดคาถา พราหมณ์เป่าสังข์ ชาวประโคนก็

ประโคมดุริยางค์ดนตรีขึ้นพร้อมกัน พระมหाराชครูพิธีจึงเชิญพระขันโมราใส่น้ำซึ่งชุบพระแสงมายุทธเกล้าฯ ถวาย พระสิทธิไชยเชิญขันทองลงยาใส่น้ำพระพิพัฒน์สัตยามาถวายกรมพระราชวังบวรสถานมงคล แล้วจึงเอาถ้วยกะไหล่ทองตักน้ำพระพิพัฒน์สัตยาถวายพระบรมวงศานุวงศ์แล้วจึงเอาถ้วยกะไหล่ทองและถ้วยสำริดตักน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเสนาบดี และข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง ครั้นพระราชทานแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระดำริในทก พระสงฆ์ภิกษุสงฆ์ถวายอดิเรกถวายพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ที่นั่นประมาณครู่ใหญ่จนข้าราชการรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเกือบสิ้นแล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินเข้าจาก เสด็จออกทางประตูหลังพระอุโบสถ เสด็จพระราชดำเนินโดยทรงระเบียงวัดมาประทับแรมที่กรรยาข้าราชการที่เข้าถือน้ำเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ฯลฯ

วันศุกร์ เดือน 5 แรม 5 ค่ำ (13 เมษายน พ.ศ. 2419) เวลา 5 โมงเย็น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่ง เสด็จทรงน้ำพระวัดบวรนิเวศ วันเสาร์พระสงฆ์วัดอรุณราชวราราม 46 รูป เข้ารับบิณฑบาตในพระบรมมหาราชวัง เวลาบ่าย 5 โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นทรงพระราชยานประทับท่าราชวรดิษฐ์เสด็จลงเรือพระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินลงไปตามลำแม่น้ำประทับฉนวนบ้านเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เสด็จขึ้นทรงพระราชยานเสด็จพระราชดำเนินไปตามถนนฟากข้างโน้นไปประทับแรมจนสมเด็จพระเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินขึ้น

บนบ้าน ประทับตรัสอยู่ประมาณชั่วโมงหนึ่งจึงพระราชทานน้ำ
หอม รดแต่สมเด็จพระเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์กับผ้าปูม 1 ผืน แพร
เพลาะหนึ่ง ผ้าลาย 2 ผืน แพรเพลาะ ๆ หนึ่ง ประทับประมาณ
ครู่หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ จึงนำเสด็จพระบาทสมเด็จพระ-
เจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรบ้านซึ่งได้ทำขึ้นใหม่ ประทับทอดพระเนตร
อยู่จนถึงเวลายามเศษ เสด็จพระราชดำเนินกลับทางเดิม

วันอาทิตย์ แรม 8 ค่ำ เวลาบ่าย 5 โมง พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทางประตูพรหมโลก ประทับสนามหญ้า
พระยาศรีสิงหเทพนาโบบอกพระยามหาอำมาตย์ขึ้นกราบบังคม
ทูลพระกรุณาฉบับหนึ่ง ความว่า “พระยามหาอำมาตย์ได้กราบ
ถวายบังคมว่าแยกจากเมืองหนองคายไปตรวจการทัพ ซึ่งได้แต่งตั้งให้
ไปรักษาด่านทาง และตำบลต่าง ๆ ทุกตำบล แลได้จัดการตั้งค่าย
วางกองทัพรักษาพระราชอาณาเขตทุกด่านทุกกองเสร็จแล้ว กับ
ได้พวกครัวชาวเมืองเชียงขวางซึ่งแตกหนีพวกฮ่อ สวามิภักดิ์เข้า
สู่พระบรมโพธิสมภาร นับทั้งชายหญิง 5,091 คน กับพระยามหา
อำมาตย์ได้แต่งคนขึ้นไปสืบราชการ ณ เมืองพวนยังหากกลับมาไม่”

เวลาย่ำค่ำ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นทรงรถพระที่นั่งมา
ประทับวัดราชประดิษฐ์ เสด็จพระราชดำเนินเข้าในพระอุโบสถ
ทรงจุดเทียนนมัสการพระพุทธรูป และทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วทรงพระสุหร่ายสร่ง
พระพุทธรูปทุก ๆ พระองค์เสร็จแล้วเสด็จพระราชดำเนินมา
ประทับตรัสกับพระสาสนโสภณ แล้วจึงทรงสร่งน้ำและถวายผ้า
ไตรแด่พระสาสนโสภณในการสร่งน้ำสงกรานต์ โดยท่านเจ้าพระ-

กรรมวาจาจารย์เสร็จแล้วพระสงฆ์ถวายอดิเรก เวลาทุ่มเศษเสด็จกลับ

วันจันทร์ เดือน 5 แรม 9 ค่ำ (17 เมษายน) เวลาบ่าย 5 โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทางประตูพรหม-
โสภาประทับสนามหญ้า เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ซึ่งกลับมาจาก
ราชการทัพเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เวล่าย่ำค่ำพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวทรงรถพระที่นั่งประทับสวนสราญรมย์แล้วทรง
พระราชดำเนินไปประทับโรงทหารดับเพลิง และเพลงอาวุธต่าง ๆ
อยู่จนเวลาจวนทุ่มแล้วจึงทรงพระราชหัตถเลขาพระราชทานให้
แก่เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี ทรงยกย่องชมเชย

วันศุกร์ เดือน 5 แรม 13 ค่ำ (21 เมษายน) งานวัน
ประสูติสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระบำราบปรปักษ์ครบ 58 พรรษา
พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยไปช่วยเป็นอันมาก

วันเสาร์ เดือน 5 แรม 14 ค่ำ เวลาบ่าย 2 โมง พระ-
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร
พระยานุรักษ์ราชมณเฑียรนำเจ้าพระยาไทรกับหลวงโกษาอิส
หาก ล่ามเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทจนเวลาบ่าย 4 โมงก็กราบ
ถวายบังคมลากลับออกมา

วันจันทร์ เดือน 6 ขึ้น 2 ค่ำ (24 เมษายน) วันฉลอง
วันประสูติพระชนมายุครบ 57 พรรษา กรมพระบำราบปรปักษ์
เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับประตูวัง สมเด็จพระเจ้าบรม-
วงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ ก็เสด็จออก
มารับเสด็จ ทรงพระราชดำเนินไปประทับที่ตำหนักใหม่ ทรง
พระราชทานลายพระหัตถเลขาและคุมโอปอสำหรับหนึ่ง ครั้นพระ-

ราชทานแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่ตะเสวย พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ครั้นเสวยเครื่องหวานแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยืนขึ้นในที่ประชุม พระราชทานพรแก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ ครั้นทรงพระราชทานพรแล้ว ก็ประทับยังเก้าอี้ตามเดิม แตรเป่าเพลงสรรเสริญพระบารมี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ ก็ทรงยืนขึ้นในที่ประชุม ถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีความว่า “พระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งได้มาประชุมในวันนี้ จงช่วยกันถวายไชยมงคลแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพระเจริญสุขสวัสดิพิพัฒนามงคล ดำรงอยู่ในราชสมบัติสืบกาลนาน สิ่งใดซึ่งเป็นที่กีดขวางในพระราชหฤทัยของจงสำเร็จไปโดยพระราชประสงค์ทุกประการเทอญ” ครั้นถวายพระพรแล้ว ก็ประทับลงตามเดิม แตรก็เป่าเพลงสรรเสริญพระบารมี ฯลฯ ตรัสกับพระบรมวงศานุวงศ์อยู่จนเวลา 2 ยาม จึงเสด็จเข้าพระบรมมหาราชวัง

หนังสือ “คอต-ข่าวราชการ” ฉบับวันที่ 29 เมษายน แจ้งความเรื่องข้างสำคัญประหลาดเข้ามาในโฆลง เจ้าพนักงานได้ต้อนลงไว้ในพะเนียด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับแรมวังจันทร์เกษม กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ไบราณ ทอดพระเนตรคล้องข้างสำคัญแลข้างอื่น ๆ กำหนดจะเสด็จพระราชดำเนิน ณ วันที่ 2 พฤษภาคม แต่กำหนดกลับนั้นยังไม่มี เพราะฉะนั้นหนังสือ “คอต-ข่าวราชการ” จึงนำนิทานมาลงติดต่อกันแทนข่าว จนถึงวันที่ 7 พฤษภาคม จึงมีข่าวมาลงเป็นปกติ

วันอาทิตย์ที่ 7 พฤษภาคม เป็นข้าราชการคราวเสด็จพระราชดำเนินกรุงเทพมหานครหรือยุทธยาโบราณคล้องช้างสำคัญ คล้องได้ช้างสำคัญเชือกหนึ่ง สูง 3 ศอก 10 นิ้ว เป็นช้างเผือกโทเทียมเอก กงสุลเยอรมันและลูกเรือรบอเมริกันก็ได้ขึ้นมาดูการคล้องช้างสำคัญด้วย เสด็จกลับพระนครในวันนั้น

คำวันนั้นเป็นวันวิสาขบูชา มีการบูชาที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วันที่ 14 พฤษภาคม มีการสวดมนต์ที่วังพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าคัคณางยุคลในการเลื่อนตำแหน่งยศเป็นกรมหมื่นพิชิตปริชากร

วันที่ 17 พฤษภาคม ก่อฤกษ์พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันเดียวกันนี้ ทรงสถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ เป็นกรมหมื่นอดิศรอุดมเดช

วันที่ 31 พฤษภาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชยานไปประทับหน้าโรงกาษาปน์ ทรงประกาศเปิดโรงกาษาปน์

ศุกร์ เดือน 8 ขึ้น 2 ค่ำ (23 มิถุนายน) ไบบอกเจ้าพระยาวิเชียรคีรี ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาว่า พระยาตรังกานูถึงแก่นิจกรรรม ให้จัดการฝังศพเสร็จแล้วตามธรรมเนียมมาลาญขณะนี้ให้พระไชยเณทร์ฤทธิรงค์ร่ายมูดารักษาบ้านเมืองไว้

วันเสาร์ เดือน 9 ขึ้น 8 ค่ำ (29 กรกฎาคม) พระไชยเณทร์ฤทธิรงค์ ร่ายมูดาเมืองตรังกานู แต่งกรรมการ 4 นายคุมต้นไม้ทองเงินแลเครื่องบรรณาการกับดอกไม้ ฐูปเทียนขึ้น

ทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสันถาร
 ดำรัสปราศรัยกับแขกเมือง 3 นัดตามพระราชประเพณีซึ่งเคยมี
 มาแต่ก่อนแล้วเสด็จขึ้น

เกี่ยวกับต้นไม้ทองเงินจากเมืองตรังกานูนี้ จะได้แสดง
 รายละเอียดต่อไปข้างหน้า

วันพุธ เดือน 9 แรม 11 ค่ำ (16 สิงหาคม) ทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นภูวไนย
 นฤเบนทรานุรักษ์ เป็นกรมขุนภูวไนยนฤเบนทรานุรักษ์ และในวัน
 รุ่งขึ้น ในการเลี้ยงโต๊ะฉลองการเลื่อนยศ พระบาทสมเด็จพระเจ้า-
 อยู่หัว พระราชทานพรแก่กรมขุนภูวไนยฯ มีเนื้อความว่า “พระ-
 องค์ท่านกรมขุนภูวไนยนี้ ท่านเป็นผู้มีพระอริยาศัยเรียบร้อย และ
 อีกอย่างหนึ่งความอดสาหะความเพียรของท่านก็มีมาก ได้รับราช-
 การกรากกรำมาแต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดยกย่องยศศักดิ์เป็นต่างกรม และพระราช-
 ทานรางวัล ครั้นถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้แล้ว ท่านก็ได้รับราชการต่าง ๆ
 โดยความอดสาหะเสมอมา คือได้ทำพระพุทธรูปรางปราสาทใน
 วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นต้น...และครั้งนี้ท่านกรมขุนภูวไนย
 นฤเบนทรานุรักษ์ได้เลื่อนยศบรรดาศักดิ์ใหม่ ขอท่านทั้งปวงจงมี
 ใจพร้อมกันยินดี”

วันพุธ เดือน 10 ขึ้น 11 ค่ำ (23 สิงหาคม) พระบาท-
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เสด็จ
 ประทับพระที่นั่งไทรน เสด็จออกแขกเมืองประเทศราชมลายู
 ดำรัสสั่งให้เจ้าพนักงานนำแขกเมืองไทรบุรี 4 นาย เมืองปลิด

7 นาย เมืองสตูล 4 นาย รวม 15 นาย เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถวายดอกไม้ธูปเทียน ต้นไม้ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงรับสั่งปฏิสันถารแก่แขกเมืองตามธรรมเนียมแล้วเสด็จขึ้น

เกี่ยวกับรายละเอียดต้นไม้ทองเงิน องค์บรรณาธิการใหญ่ ทรงจดขนาดและจำนวนดอกไม้ธูปเทียนละเอียด หาอ่านจากที่อื่นได้ยาก จึงขอคัดมาลงไว้ให้ในที่นี้ด้วย (รวมทั้งรายละเอียดจากเมืองตรัง กานู ซึ่งพระเจ้านองยาเธอพระองค์เจ้าดิศวรกุมารทรงบันทึกไว้)

ต้นไม้ทองเงิน จาก	ตรังกานู (จากหน้า 327)	ไทรบุรี	ปลิด (จากหน้า 381-382)	สตูล
สูง	3 ดอกคืบ 6 นิ้ว	5 ดอก	2 ดอก 5 นิ้ว	2 ดอก 4 นิ้ว
ฐาน	10 นิ้ว	—	—	—
ชั้น	5	7	4	4
กิ่ง	26	28	—	—
ดอกยอด	—	1	1	1
ดอกปลายกิ่ง	27	28	63	16
ใบ	424	594	208	238
ใบโพธิ์ห้อย	887	—	—	—

วันอาทิตย์ 10 กันยายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เจ้าพนักงานนำแขกเมืองปลิด 2 นาย เมืองสตูล 1 นาย เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สั่งให้แขกเมืองทั้งสามเข้ามายังหน้า

พระที่นั่ง โปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้แขกเมืองนำ
ไปพระราชทานพระยาอภัยนุราชฯ เป็นพระยาจางวางเมืองสตูล
มีนามยศว่า พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ฯ แล้วจึงพระราชทานสัญญา-
บัตรอีกฉบับหนึ่ง ให้พระปักษิณาสวรินทร์ เลื่อนขึ้นเป็นพระยา
อภัยนุราชฯ ผู้ว่าราชการเมืองสตูล อีกฉบับหนึ่งให้พระสุนทรธรรมา
เป็นพระยาวิเศษสงครามฯ ผู้ว่าราชการเมืองปัลลิต พระราชทาน
อิสริยยศ ตั้งมา ณ วันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2419

แล้วจึงพระราชทานเครื่องยศ และพระบรมราโชวาทสั่งสอน
ให้ประพฤติตามการรักษาดินแดนให้เรียบร้อยโดยยุติธรรม

วันเสาร์ เดือน 10 แรม 13 ค่ำ (16 กันยายน พ.ศ. 2419)
ข่าวพระราชพิธีถือน้ำ วันแรม 14 ค่ำ พระราชพิธีสารท แรม
15 ค่ำ พระสงฆ์รับพระราชทานฉันในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
จบ “คอต-ข่าวราชการ” รอบ 6 เดือนที่ 2 เพียงเท่านั้น

หนังสือ “คอต-ข่าวราชการ” ดังที่ได้้นำรายละเอียดบาง
ประการมาเสนอ ณ ที่นี้ เป็นผลงาน “ฝึกหัด” ของเจ้านาย รวม
11 พระองค์ด้วยกัน ในขณะที่ทรงพระชนมายุตั้งแต่ 14 ถึง 21
พรรษา ความสำคัญของหนังสือนี้ทำให้ผู้อ่านได้ทราบการเคลื่อนไหว
ของราชสำนักในระยะขบปี คือ กันยายน 2418 ถึง กันยายน
2419 ในส่วนความสำคัญซึ่งเป็นผลสืบเนื่องต่อมาก็คือ เรื่องการ
ทรงใช้ราชาศัพท์บางศัพท์ซึ่งดูเหมือนจะปรากฏเป็นครั้งแรก ๆ ใน
คราวนี้ เช่น “ทูลละอองธุลีพระบาท” เป็นต้น ส่วนการทับศัพท์
ภาษาอังกฤษ เช่น สปิซ กอบีไรต อีเวนนิ่งเดรส ฯลฯ ตลอด
จนถึง ฮิบ ฮิบ ฮูเร ต่อมาจึงมีผู้คิดศัพท์ไทยใช้แทนที่ ในทาง

ด้านเอกสารประวัติศาสตร์ ผู้อ่านจะได้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับหัวเมืองบักขี้ได้และประเทศราชมลายู ว่าสงครามการเมืองเข้ามาเฝ้าถวายบรรณาการรวมทั้งต้นไม้ทอง เงิน และรับพระราชทานสัญญาบัตรตราตั้งซึ่งจะหาทราบจากที่อื่นได้ยาก ในทางด้านการเมืองภายในประเทศ ผู้อ่านก็คงจะทราบได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่ทรงพระชนมายุเพียง 22 พรรษา ได้ทรงดำเนินวิเทโศบาย ซึ่งตัวแทนรัฐบาลอังกฤษในกรุงเทพฯ ได้รายงานไปว่า : “The young king was unwilling to submit to control and gradually got a party about him in opposition to the Regent—” (Newman) ในขณะที่พระองค์ทรงนำพระเจ้าน้องยาเธอ 10 กว่าพระองค์ในการดำเนินวิเทโศบายทางการเมือง พร้อมทั้งถวายการระแแต่พระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ ในไม่ช้าพระองค์ก็ทรงสามารถตัดกำลังพวกขุนนาง คือ “เล็กไพร่” ได้สำเร็จ ทรงรวมกำลังอำนาจทางการเมืองเข้าไว้ในพระองค์แต่พระองค์เดียว ส่วนในการสืบสันตติวงศ์ ได้ปรากฏชัด แต่ พ.ศ. 2417 (หนังสือพิมพ์ “ดรุณาวาท”) แล้วว่าเจ้านายและขุนนางกลุ่มหนึ่งดำเนินนโยบายที่จะให้ “พระบรมโอรสาธิราช” สืบราชอิสริยยศติดต่อน้องกัน ทั้งที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าวชิรชนก ยังมิได้ประสูติ จน 27 มิถุนายน พ.ศ. 2421 หนังสือ “คอตข่าวาราชการ” และหนังสือพิมพ์ “ดรุณาวาท” จึงแย้มให้เห็นวิเทโศบายของพระองค์ในฐานะ “นักการเมือง” ในมาตรฐานปัจจุบัน วิเทโศบายนี้จะก่อให้เกิดเหตุร้ายฉาวเกี่ยวกับวังหน้า ใน พ.ศ. 2417 ก็คงอยู่ในภาคคะเน แต่ที่มีได้เป็นเหตุใหญ่เกี่ยวกับพวกสกุล “ขุนนาคน” ด้วย ก็เห็นจะเป็นด้วย

ชะตาของบ้านเมืองยังขึ้นอยู่กับ การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเลิกแบบแผนของเก่า เช่น การสืบสันตติวงศ์ การปกครองแบบจตุสดมภ์ การปล่อย “ทาส” และ “ไพร่” ให้เป็นพลเมืองของประเทศ รวมทั้งวางรากฐานในสาธารณูปโภค ปัจจุบันมี การรถไฟ ไปรษณีย์ สาธารณสุข การศึกษา ในช่วงระยะเวลาน้อยกว่า 40 ปี ได้สำเร็จปราศจากเลือดตกยางออก ก็ควรนับได้ว่าเป็นชิ้นโบแดงในการนำประเทศที่ล้าหลังด้วยประการทั้งปวง ให้เข้าอยู่ในภาวะของประเทศสมัยใหม่ได้ประเทศหนึ่ง เราไม่มีทางทราบถึงรายละเอียดตลอดระยะเวลา 42 ปี ในรัชกาลของพระองค์ แต่อย่างน้อยเราก็มีทางทราบว่า ในระหว่าง พ.ศ. 2417 - 2419 พระองค์ได้ประกอบพระราชกรณียกิจอย่างใดบ้าง ในการที่พระองค์จะบรรลุถึงจุดหมายปลายทางที่พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ หนังสือ “คอต-ข่าวราชการ” จะให้รายละเอียดบางประการในข้อนี้ และในที่สุด “สิ่งใดที่เป็นที่กีดขวางในพระราชหฤทัย” สิ่งนั้นก็ “สำเร็จไปโดยพระราชประสงค์ทุกประการ” ก็เป็นจริงสมดังคำถวายพระพรไชยมงคลของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ์ ในคราวฉลองพระชนมายุ 57 พรรชนั้น

หมายเหตุท้ายเรื่อง

“ครุโณวาท” และ “คอต-ข่าวราชการ”

1. กรมพระเทเวศร์วรินทร์ - พระองค์เจ้าชายกลาง ประสูติ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2348 ในรัชกาลที่ 4 ทรงสถาปนา

เป็นกรมหลวงเทเวศวัชรินทร์ พ.ศ. 2394 ในรัชกาลที่ 5 เลื่อนเป็นกรมพระฯ พ.ศ. 2417 สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2419 พระชันษา 73 ปี เป็นต้นสกุล วัชรวิวงศ์

2. กรมพระบารามปรปักษ์ - เจ้าฟ้าชายกลาง ประสูติ 24 เมษายน พ.ศ. 2362 ในรัชกาลที่ 4 พระราชทานนาม เจ้าฟ้ามหามาลา และทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นปรปักษ์ เมื่อ พ.ศ. 2394 เลื่อนเป็นกรมขุนฯ พ.ศ. 2410 ในรัชกาลที่ 5 เลื่อนเป็นกรมพระฯ เมื่อ พ.ศ. 2417 แล้วเลื่อนเป็นกรมสมเด็จพระบารามปรปักษ์ฯ เมื่อ พ.ศ. 2428 สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2428 พระชันษา 67 ปี เป็นต้นสกุลมลากุล

3. กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ - พระองค์เจ้าชายสิงหรา ประสูติวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2369 ในรัชกาลที่ 4 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ เมื่อ พ.ศ. 2409 ในรัชกาลที่ 5 เลื่อนเป็นกรมขุนบดินทรฯ เมื่อ พ.ศ. 2419 โปรดให้ทรงกำกับกรมอักษรพิมพ์การ ฯลฯ แล้วเลื่อนเป็นกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ เมื่อ พ.ศ. 2439 สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2446 พระชันษา 77 ปี ต้นสกุล สิงหรา

4. หม่อมเจ้าชายปฤษฎางค์ ในกรมขุนราชสีหวิกรม ประสูติ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2394 ทรงสถาปนาเป็น พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ในรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2426 ได้เป็นราชทูต ณ กรุงลอนดอน และปารีส สิ้นพระชนม์ เมื่อ พ.ศ. 2477

5. กรมหมื่นนเรศวร - พระองค์เจ้าชายกฤษฎาภินิหาร ประสูติ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2398 ในรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนา

เป็นกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เมื่อ พ.ศ. 2418 เลื่อนเป็นกรมหลวงฯ เมื่อ พ.ศ. 2442 ได้เป็นราชทูตประจำ ณ กรุงลอนดอนและอเมริกา เป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาลและกระทรวงโยธาธิการ ในรัชกาลที่ 6 เลื่อนเป็นกรมพระฯ เมื่อ พ.ศ. 2454 เป็นสมุหมนตรีเสนาบดีกระทรวงมรุทธาทร สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2468 พระชันษา 71 ปี ต้นสกุล กฤษดาการ

6. พระองค์เจ้าคัคณางค์กุล ประสูติ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2398 ในรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาเป็น กรมหมื่นพิชิตปรีชากร เมื่อ พ.ศ. 2419 เลื่อนเป็นกรมหลวงฯ เมื่อ พ.ศ. 2428 เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ฯลฯ สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2452 พระชันษา 55 ปี ต้นสกุล คัคณางค์

7. พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ ประสูติ 5 เมษายน พ.ศ. 2399 ในรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เมื่อ พ.ศ. 2424 เป็นเสนาบดีกระทรวงวัง กระทรวงกลาโหม ฯลฯ เลื่อนเป็นกรมหลวงฯ เมื่อ พ.ศ. 2442 เป็นผู้บัญชาการทหารเรือ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2467 พระชันษา 69 ปี ต้นสกุล ทองใหญ่

8. พระองค์เจ้าชายเกษมสันต์โสภาคย์ ประสูติ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2399 ในรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ เมื่อ พ.ศ. 2426 เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ถึงรัชกาลที่ 6 เลื่อนเป็นกรมหลวงฯ เมื่อ พ.ศ. 2456 เป็นกรรมการศาลฎีกา สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2467 พระชันษา 69 ปี ต้นสกุล เกษมสันต์

9. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจาตุรนต์รัศมีฯ ประสูติ 13 มกราคม พ.ศ. 2399 ในรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรพรรดิพงษ์ เมื่อ พ.ศ. 2418 เลื่อนเป็นกรมพระจักรพรรดิพงษ์ เมื่อ พ.ศ. 2428 ได้ทรงบัญชาการกรมพระคลังมหาสมบัติ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2443 พระชันษา 44 ปี เป็นตันสกุล จักรพันธ์

10. พระองค์เจ้าชายเกษมศรีศุภโยค ประสูติ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2400 ในรัชกาลที่ 5 สถาปนาเป็นกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ เมื่อ พ.ศ. 2439 ทรงกำกับกรมช่างมุก สิ้นพระชนม์ รัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2458 พระชันษา 59 ปี ตันสกุล เกษมศรี

11. พระองค์เจ้าชายทองแถมถวัลยวงศ์ ประสูติ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2400 ในรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ เมื่อ พ.ศ. 2431 เลื่อนเป็นกรมขุนฯ พ.ศ. 2448 ทรงบังคับการกรมช่างมหาดเล็ก ในรัชกาลที่ 6 เลื่อนเป็นกรมหลวงวไลย เมื่อ พ.ศ. 2455 สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2462 พระชันษา 63 ปี ตันสกุล ทองแถม

12. พระองค์เจ้าชายเทวัญไทยวงศ์ ประสูติ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2401 ในรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ เมื่อ พ.ศ. 2424 เลื่อนเป็นกรมหลวงฯ เมื่อ พ.ศ. 2429 เป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ในรัชกาลที่ 6 เลื่อนเป็นกรมพระยาเมื่อ พ.ศ. 2454 แล้วเลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ เมื่อ พ.ศ. 2459 คงในตำแหน่ง

เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2466 พระชันษา 66 ปี ต้นสกุล เทวกุล

13. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายภาณุรังษีสว่างวงศ์ ประสูติ 11 มกราคม พ.ศ. 2402 ในรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาเป็น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช เมื่อ พ.ศ. 2424 เลื่อนเป็น เจ้าฟ้ากรมพระฯ เมื่อ พ.ศ. 2428 เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กระทรวงกลาโหม ถึงรัชกาลที่ 6 เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาว เมื่อ พ.ศ. 2454 เป็นจอมพลทหารบก จอมพลทหารเรือ ฯลฯ ถึงรัชกาลที่ 7 เป็นอธิบดีกรมมหาดไทยและทรงสถาปนาเป็น สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เมื่อ พ.ศ. 2468 ทิวงคตในรัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ. 2471 ต้นสกุล ภาณุพันธุ์

14. พระองค์เจ้าชายมกุษยนาคมานพ ประสูติ 12 เมษายน พ.ศ. 2402 ทรงผนวชแล้วทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เมื่อ พ.ศ. 2424 แล้วเลื่อนเป็นกรมหลวงฯ เมื่อ พ.ศ. 2449 ถึงรัชกาลที่ 6 ทรงรับมหาสมณุตมาภิเษกเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ฯลฯ ทรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระมหาสมณเป็นประธานสงฆ์บริษัทหัวพระราชอาณาเขต เมื่อ พ.ศ. 2453 ต่อมาทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เมื่อ พ.ศ. 2464 สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2464 พระชันษา 62 ปี

15. พระองค์เจ้าชายสวัสดิประวัติ ประสูติ 7 กันยายน พ.ศ. 2403 ในรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ เมื่อ พ.ศ. 2429 เลื่อนเป็นกรมขุนเมื่อ พ.ศ. 2443 เป็นเสนาบดี

ตำแหน่งราชเลขาการ และเป็นอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ถึงรัชกาลที่ 6 เลื่อนเป็นกรมพระสมมตอมรพันธุ์ฯ เมื่อ พ.ศ. 2454 สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2458 พระชันษา 57 ปี เป็นต้นสกุล สวัสดิกุล

16. พระองค์เจ้าชายดิศวรกุมาร ประสูติ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2405 ในรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เมื่อ พ.ศ. 2429 เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ ฯลฯ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2434 เลื่อนเป็นกรมหลวงฯ เมื่อ พ.ศ. 2442 ถึงรัชกาลที่ 6 เลื่อนเป็นกรมพระฯ เมื่อ พ.ศ. 2454 เป็นสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร พ.ศ. 2458 เป็นกรรมการชำระกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และกรรมการสภาการคลัง เมื่อ พ.ศ. 2465 เป็นเสนาบดีกระทรวงมรุทธฯ เมื่อ พ.ศ. 2466 ถึงรัชกาลที่ 7 เป็นอภिवิรรัตนตรี เมื่อ พ.ศ. 2468 เป็นนายกรัฐมนตรีสยาม เมื่อ พ.ศ. 2469 แล้วเลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพฯ เมื่อ พ.ศ. 2472 สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2486 พระชันษา 81 ปี ต้นสกุล ดิศกุล

[พระนามเจ้านายพร้อมทั้งรายละเอียด คัดมาจาก “ราชสกุลวงศ์” ตีพิมพ์ครั้งที่ 7 พ.ศ. 2507 มีแก้ไขเฉพาะรายการเดียวคือรายการ เจ้าฟ้ามหามาลาฯ เลื่อนเป็นกรมสมเด็จพระบวรราชปรมังคละฯ เมื่อ พ.ศ. 2428 ไม่ใช่ “สมเด็จพระบรมราชา” ดังปรากฏใน ‘ราชสกุลวงศ์’ หน้า 30 โดยอาศัยหนังสือ ‘เฉลิมยศเจ้านาย’ พ.ศ. 2472 หน้า 167 - 170 เป็นหลักในการแก้ไข]

“จดหมายเหตุ สยามไสมย”

ของหมอสมิธ

พ.ศ. 2425 – 2429

“หมอสมิธได้รับปริญญา Litt. D. คือดุษฎีบัณฑิตในวิชา
วรรณคดี ไม่ทราบจากมหาวิทยาลัยไหน ศรัทธาในการแผ่
ศาสนาของท่านมีน้อย แต่เป็นผู้เอาใจใส่ในปัญหาของสังคม
และความเจริญของบ้านเมือง หนังสือพิมพ์ของหมอสมิธ
จึงเป็นกระจกฉายให้เห็นภาวะของสังคมไทยในระหว่าง
พ.ศ. 2411 ถึง พ.ศ. 2429 ได้ดีกว่าหนังสือพิมพ์ของ
หมอแบร์ดเลย์”

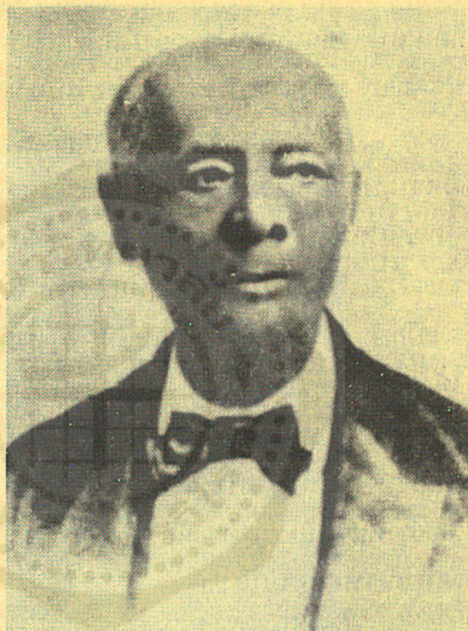
หนังสือพิมพ์เป็นเสมือนกระจกฉายให้เห็นภาวะของสังคม
ข่าวคราวการเคลื่อนไหวของชีวิตประจำวัน ถ้ามีความสำคัญควร
แก่ความสนใจ ก็ย่อมมีผู้เขียนนำลงไว้ให้ปรากฏ เมื่อหมอสมิธจัด
ออกจดหมายเหตุ “สยามไสมย” เมื่อ พ.ศ. 2425 กาลเวลาก็

ล่วงมาได้ 80 ปีเศษแล้ว เกินอายุคนรู้เห็นเหตุการณ์จะนำมาเล่า
สู่กันฟังได้ หนังสือพิมพ์ยุคนั้นจึงเป็นพยานเอกสาร ให้เราคัดเลือก
จัดสรรมาเรียงลำดับเล่าสู่กันฟังแทนผู้รู้เห็นหรือประจักษ์พยาน

Samuel

Jones Smith

หมอสมิธในวงการหนังสือพิมพ์

อีกประการหนึ่งจดหมายเหตุสยามสมัยของหมอสมิธ
ใช้กระดาษไม่สู้ดีมาตีพิมพ์ ในขณะนี้กระดาษนั้นมีสีเหลืองเปราะ
แตกออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย เห็นจะรักษาไว้ต่อไปอีกไม่ได้อีกแล้ว
ยุวชนของเราจึงหมดโอกาสจะได้อ่านจากต้นฉบับเดิมไม่เหมือน
หนังสือบางกอกรีคอร์ด บางกอกกาเลนดาร์ ของหมอแบร์ดเลย์
และหนังสือดุริยภาพ ของกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ ซึ่งหอสมุด
แห่งชาติยังคงรักษาต้นฉบับไว้ได้ ในสารคดีนี้ผู้เขียนจึงถือโอกาส

คัดข้อความจากจดหมายเหตุสยามไสมยมาลงไว้ให้มากที่สุดหน่อย เพื่อเป็นการอนุรักษ์ของเดิมซึ่งกำลังกรอบเหลืองจะสูญหายสลายไปในไม่ช้า ข่าวดังและประกาศราชการที่นำมาลงไว้ ถ้าทิ้งไว้ลอยๆ ความไม่สมบูรณ์ เพราะมีเหตุการณ์เบื้องต้นเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ก็ได้้นำเบื้องต้นนั้นมาประกอบให้สมบูรณ์ ผู้อ่านจะได้ทราบความสำคัญแห่งข่าวและประกาศราชการนั้นได้กระจ่างขึ้น

เมื่อหมอสมิธ [1] เริ่มออกหนังสือพิมพ์สยามไสมย ท่านมีความปรารถนาจะจัดออกเป็นรายวันฉบับหนึ่ง และรายสัปดาห์อีกฉบับหนึ่ง เมื่อออกเข้าจริง ๆ ท่านกลับเริ่มด้วยหนังสือพิมพ์รายเดือนเพียงฉบับเดียว ปีที่สองท่านจึงเปลี่ยนเป็นหนังสือพิมพ์รายปักษ์ ครั้นถึงปีที่ 3 และปีที่ 4 ท่านจึงจัดออกเป็นรายสัปดาห์ได้ แต่เมื่อครบปีที่ 4 แล้ว ท่านก็บอกกล่าวขอเลิกกิจการเมื่อ พ.ศ. 2429 หนังสือพิมพ์สยามไสมยจึงมีอายุด้วยกัน 4 ปี แต่จะเรียกว่าเป็นหนังสือพิมพ์รายเดือน รายปักษ์หรือรายสัปดาห์อย่างไร โดยอย่างหนึ่ง ก็ไม่ถูกต้องนัก จึงขอเรียกเป็นคำรวม ๆ ว่า “วารสารจดหมายเหตุสยามไสมย”

เมื่อหมอสมิธเริ่มออกจดหมายเหตุสยามไสมยนั้นท่านอายุได้ 62 ปีแล้ว และได้เข้ามาอยู่รู้เห็นเหตุการณ์ในกรุงเทพพระมหานครนานถึง 50 ปี คือท่านเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ พ.ศ. 2375 อันเป็นปีที่ 9 ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นท่านมีอายุเพียง 12 ปี ยังอยู่ในปกครองของหมอยอนเทเลอร์ โจนส์ บิดาของท่านคือนายสมิธ คงเป็นชาวอังกฤษ และเพราะเหตุนี้หมอสมิธจึงถือสัญชาติอังกฤษจน

ตลอดชีวิตทั้งที่ท่านมีวสันตอยู่ร่วมกับพวกอเมริกัน หมอสมิธเกิดในประเทศอินเดียดังท่านเขียนเล่าไว้ แต่ขณะที่เข้ามาอยู่ในประเทศพม่า ผู้ปกครองของท่านได้มอบให้หมอโจนส์เลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม เมื่อหมอโจนส์จะเข้ามาทำการสอนศาสนาคริสต์ในกรุงเทพฯ จึงพาเด็กชายสมิธอายุ 12 เข้ามาด้วย และเป็นการเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ก่อนหมอแบร์ดลีย์ 2 ปี แต่เพราะหมอสมิธขณะนั้นยังเป็นเด็ก ชีวิตในปฐมวัยของท่านจึงไม่ปรากฏว่าท่านเรียนหนังสือที่ไหนและทำอะไรบ้าง จวบจนพุทธศักราช 2392 ท่านจึงมีชื่อปรากฏในประวัติศาสตร์ของรัชกาลที่ 3 ว่า ท่านได้รับหน้าที่ล่ามประจำตัวทูตอเมริกัน คือ นาย บัลเลสเดียร์ และเป็นบุคคลที่ “มือหนึ่งหิ้วหีบใส่สารของประธานาธิบดีและแขนอีกข้างหนึ่งหนีบร่ม เดินตามทูตอเมริกันมาเพียงสองคน” เพื่อเปิดเจรจากับสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย และคณะเสนาบดีไทย

เรื่องราวของหมอสมิธ ทั้ง ๆ ที่ท่านมีชีวิตอยู่ในประเทศไทยถึง 76 ปี สืบหาได้ลำบากกว่าเรื่องของหมอแบร์ดลีย์ ผู้ซึ่งมีชีวิตอยู่ในประเทศไทยเพียง 38 ปี กิจกรรมของหมอสมิธเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์มีมากกว่าหมอแบร์ดลีย์ และการที่ท่านตีพิมพ์เรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ออกจำหน่ายจนร่ำรวยสร้างตึกได้ก็เป็นที่มิผู้จดจำไว้ แต่เหตุโจนส์ชื่อเสียงท่านจึงไม่โด่งดังเหมือนหมอแบร์ดลีย์ ทั้ง ๆ ที่ผู้ที่รู้จักท่านในขณะนี้ก็ยังมีชีวิตอยู่ เป็นเรื่องที่หาคำตอบได้ยาก แต่อย่างไรก็ดีเมื่อท่านจัดออกหนังสือพิมพ์ “สยามไสมย” ใน พ.ศ. 2425 หมอแบร์ดลีย์สิ้นชีวิตไปได้ 9 ปีแล้ว ภาวะความเป็นอยู่ของสังคมกรุงเทพฯ ในระหว่าง พ.ศ. 2425 ถึง พ.ศ. 2429

เราจึงต้องพึ่งหนังสือพิมพ์ของหมอสมิธ

ข่าวที่เตะตาผู้อ่าน “สยามไสมย” ใน พ.ศ. 2425 ก็คือ
 แจ้งความของท่านประกาศเปิดมหาวิทยาลัย หรือที่ท่านเรียกว่า
 “ยูไนเวอร์ซิตีสยาม” ที่บางคอแหลม โดยรับนักศึกษาเข้าเรียน
 วิชาต่าง ๆ “เพื่อจะเป็นคนมีปัญญาจะได้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่เป็นกำลัง
 แก่ราชการแผ่นดินสืบไป” ประกาศเปิดมหาวิทยาลัยเช่นนี้ดูจะเป็น
 การเหมาะสมกับกรุงเทพมหานครซึ่งมีอายุครบ 100 ปี ในปี
 นั้น แต่สังคมกรุงเทพฯ คงไม่พร้อมจะสนองรับเจตนาของท่าน
 ข้าราชการเกี่ยวกับ “มหาวิทยาลัยสยาม” จึงมิได้คลี่คลายเป็นเรื่อง
 จริงจังขึ้น อันที่จริงมีผู้เคยคิดจะเปิดมหาวิทยาลัยขึ้นก่อนหน้านี้แล้ว
 เมื่อราว พ.ศ. 2230 คือในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ มหา-
 วิทยาลัยนั้นจะมีชื่อว่า College of Constantine จัดตั้งที่เมืองลพบุรี
 คณาจารย์ผู้สอนก็ประกอบไปด้วยบาทหลวง คณะเยซุอิตหลายท่าน
 เป็นผู้ทรงความรู้ในทางดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ และวิชาสมัย
 ใหม่ของยุโรปเช่นวิชาทำแผนที่เป็นต้น แต่มหาวิทยาลัยนั้น จะ
 เปิดทำการสอนนานกี่วัน มีนักศึกษากี่คน ฯลฯ เราไม่สามารถ
 ทราบรายละเอียดได้ มหาวิทยาลัย “คอนสแตนติน” ก็ต้องล้มเลิก
 ไป เพราะเหตุการณ์บ้านเมืองผันผวนไม่ปกติ เช่นเดียวกับมหา-
 วิทยาลัยสยามของหมอสมิธ คือบ้านเมืองยังไม่พร้อม จำต้องรอ
 จน “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” จะสถาปนาสำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2459
 คือหลังจากริเริ่มเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ถึง 170 ปี

ข่าวชิ้นแรกของจดหมายเหตุ “สยามไสมย” คือการเปิด
 แสดงมหรหรรคมฉลองพระนครครบรอบ 100 ปี หรือที่เรียกกันว่า

“National Exhibition” ในปีนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ราชสมบัตินี้เป็นปีที่ 15 และทรงว่าราชการบ้านเมืองด้วยพระองค์เองเป็นปีที่ 10 จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้มีการมหกรรมฉลองพระนครถึง 3 เดือน “จดหมายเหตุ สยามไสมย” แถลงข่าวนี้ว่า “ในปีนี้ได้ดูการเอกซิบิชั่นที่กรุงเทพฯ การเช่นนี้ได้แต่คราวเดียวในชีวิตหนึ่ง ผู้ที่มีได้เห็นนั้นก็มีความเสียดายแต่คนเดียวคือตลอดชีวิตนั้น”

ในปีเดียวกันนี้การก่อสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทสำเร็จเรียบร้อย จึงมีการฉลองพระที่นั่งใหม่เป็นการมโหฬาร จดหมายเหตุสยามไสมยก็ได้นำข่าวมาลงไว้ให้ว่า “พระที่นั่งใหม่คือจักรีมหาปราสาท ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พวกเจ้านายขุนนาง ผู้หลักผู้ใหญ่ต่าง ๆ ได้จัดเอาดอกไม้ธูปเทียนไปถวายเตรียมการฉลองวังใหม่และได้มีการสวดมนต์เลี้ยงพระทุกวัน การฉลองพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเป็นการใหญ่กระทำเป็นอันเสร็จแล้ว”

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ชุมสาย

ข่าวราชการอีกข่าวหนึ่งเป็นการริเริ่มของใหม่ ในประเทศ คือการตั้งราชทูตคนไทยเข้าไปประจำอยู่ในราชสำนักต่างประเทศ ราชทูตไทยคนแรกหรือพระองค์แรกในที่นี้ หมายถึงหม่อมเจ้าปฤษฎางค์ ชุมสาย ผู้สำเร็จการศึกษาได้ปริญญาจากมหาวิทยาลัยลอนดอน คุณจะคนไทยคนแรกที่สามารถได้ปริญญาจากประเทศอังกฤษ (คู่กับหม่อมเทียนฮี้ สารสิน ผู้สำเร็จได้ปริญญาคนแรกจากมหาวิทยาลัยอเมริกัน) หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ ชุมสาย^[2] ได้ตำแหน่งราชทูตสยามประจำราชสำนักเซนต์เยมส์ (ทรงพระชนม์ได้ 32 พรรษา) เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2425 จดหมายเหตุสยาม-ไสมย ก็ได้ข่าวมาลงให้ไว้ “ราชทูตสยามที่กรุงลอนดอน ณ วันเสาร์เดือนแปดปถมาสฯ แรมสิบสี่ค่ำหม่อมเจ้าปรีศดาบ ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนางควีนอังกฤษที่กรุงลอนดอน ได้ถวายตราและพระราชสารสมเด็จพระนางควีนได้โปรดอนุญาต ให้ท่านรับราชการเป็นราชทูตสยาม ตั้งว่าการในกรุงลอนดอนตั้งแต่นั้นไป” นี่เป็นการแต่งตั้งคนไทยเป็นครั้งแรกเข้าไปประจำราชสำนักในต่างประเทศ ที่มีสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีต่อกัน โดยที่ตลอดเวลา 16 ปีที่ผ่านมา นับแต่ ค.ศ. 1856 เมื่อเริ่มเปิดทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศ ผู้เป็นตัวแทนรัฐบาลไทยประจำประเทศต่าง ๆ รัฐบาลไทยมีความจำเป็นต้องใช้คนต่างชาติ โดยเฉพาะคนอังกฤษให้เป็นตัวแทนรัฐบาล มีเซอร์ ยอน เบาริงเป็นต้น อันที่จริงเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ ชุมสาย เป็นราชทูตไทยเป็นองค์แรกนั้น ประเทศที่ท่านได้ทรงรับมอบหมายให้เป็นราชทูตรวมทั้งประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกาด้วย มิได้

ทรงรับมอบให้ดูแลแต่เฉพาะผลประโยชน์เกี่ยวกับประเทศอังกฤษ แต่ประเทศเดียว แต่หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ทรงตั้งสถานทูตที่ทำงานอยู่ในกรุงลอนดอน ควรกล่าวด้วยว่าสถานทูตไทยในกรุงลอนดอนแห่งแรกคือ Kensington Palace อยู่ที่นี่ได้ 4 เดือน ท่านชายก็ทรงให้ย้ายมาอยู่ที่ตึกหมายเลข 14 Ashburn Place อยู่ที่นี่ได้ 2 ปี ท่านราชทูตจึงทรงให้ย้ายมาตั้งเป็นสถานทูตไทยถาวร ณ ตึกหมายเลขที่ 23 Ashburn Place ตั้งแต่วันที่ 6 พฤษภาคม ค.ศ. 1885 ดังที่ผู้เคยผ่านกรุงลอนดอนทราบกันดีอยู่แล้ว

เกี่ยวกับข่าวการค้าขาย เศรษฐกิจทั่วไปและความเป็นอยู่ของประชาชน จดหมายเหตุสยามไสมยลงข่าวว่า พิชพันธุรัษฎานุหาร และโดยเฉพาะข่าวในนา พ.ศ. 2425 อุดมสมบูรณ์ “ชาวนาเป็นอันมากก็กล่าวกันว่าต้นข้าวทุกแห่งปีนี้งามนัก ดีกว่าปีก่อนเป็นอันมาก” โรงสีไฟที่สำหรัแลที่บุคคลโลมิงานสีข้าวดำเนินกันอย่างคึกคัก เรือกำปั่นก็บรรทุกสินค้าติดต่อกับประเทศจีน ญี่ปุ่นตลอดทั้งประเทศห่างไกลเป็นการเจริญรุ่งเรือง การเศรษฐกิจทั่วไปอยู่ในภาวะน่าชื่นชมจึงได้ดึงดูดให้คนจีนหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทำมาหากินกันมากมาย ส่วนความเป็นอยู่ของราษฎรนั้นสิ่งที่น่าสังเกตก็คือ โจรผู้ร้ายชุกชุมมาก จดหมายเหตุสยามไสมยจึงนำลงเป็นข่าวให้ทราบกันทั่วไปว่า “โจรผู้ร้ายปล้นในทุกวันนี้คนเช่นนี้ชุกชุมขึ้นนัก ราษฎรในตำบลต่าง ๆ มักบ่นร้องกันว่าโจรผู้ร้ายเป็นหมู่ ๆ มักถือปืนถือดาบถืออาวุธข่มเหงลักข้าวของเอาไป เมื่อโจรมาถืออาวุธครบมือดังนี้ หลายคนด้วยเจ้าของทรัพย์ไม่รู้ที่จะทำอะไรจะสู้ก็เกรงกลัวเขา เพราะจนใจจึงต้องยอมให้มันเอาของไปเสีย ๆ เมื่อราษฎร

กลัวผู้ร้ายดังนี้ โจรผู้ร้ายมักมีใจกำเริบ อดอาจกล้าทำร้ายเป็นอันมาก บัดนี้เพราะคนยากจนมาร้องทุกข์ดังนี้หลายรายแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นภูวเรศธำรงศักดิ์ ได้ตีพิมพ์หนังสือหมายประกาศ แจ้งความว่าจะประทานรางวัลสินบนถึงห้าชั่งให้แก่คนที่จะสืบจับตัวผู้ร้ายให้ได้ ถ้าผู้สืบได้เป็นความแน่นอนด้วยผู้ร้ายเช่นนี้ประการใดแล้ว แต่ไม่มีกำลังจะจับผู้ร้ายได้เชิญให้ผู้นั้นนำเอาความไปแจ้งต่อเจ้าพนักงานพระนครบาลฯ จะออกส่วยออกจับตัวผู้ร้ายปล้นให้จงได้ เชิญให้ท่านทั้งหลายทั้งปวงอ่านคำประกาศนั้น และให้เต็มใจช่วยพวกกรมพระนครบาล ในการที่จะป้องกันรักษาทั้งชีวิตทั้งทรัพย์สินของราษฎรทั่วพระนครด้วยเทอญ”

การที่โจรผู้ร้ายชุกชุมทั่วราชอาณาจักรเมื่อ พ.ศ. 2425 ก็ไม่ใช่สิ่งแปลกประหลาดสำหรับประเทศไทยเรา เพราะจวบจนกระทั่งปัจจุบันนี้สถิติอาชญากรรมทั่วประเทศก็ยังมีอยู่มากมาย และคดีอาญาตามโรงศาลก็มีอยู่ไม่น้อยทั้ง ๆ ที่สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ได้เปลี่ยนแปลงวิวัฒนามาเป็นอันมากแล้ว แต่เมื่อพุทธศักราช 2425 นั้น สภาพความเป็นอยู่ของราษฎรยังไม่อิสระเสรี เช่นในกาลต่อมา คือพวกราษฎรทั่วราชอาณาจักรในครั้งนั้น ต้องถูกเกณฑ์ทำราชการงานโยธาในปีหนึ่งถึง 3 เดือนเต็ม (คือเข้าเวรเดือนหนึ่งออกเวร 3 เดือน ซึ่งเป็นการผ่อนคลายกฎเกณฑ์เก่าจากเข้าเดือนนอกเดือน ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี เป็นเข้าเดือน-ออกสองเดือน ในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และเข้าเดือนออกสามเดือนเริ่มในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) การที่ราษฎรต้องถูกเกณฑ์มาทำราชการ

งานโยธาเป็นเวร ๆ กัน ผู้ที่มีสวนมินา ก็ต้องเสียภาษีอากร ผู้ที่มีหนี้สินก็ต้องเสียดอกเบี้ย เมื่อมาทำงานหลวงก็จำต้องหาเสบียงอาหารมาเลี้ยงตัวเอง ไข่ว่าหลวงท่านจะเลี้ยงดูให้ข้าวปลาอาหารเมื่อไร เช่นนี้ยังมีเครื่องล่อใจให้ประพฤติชั่วประพฤติชราอยู่รอบตัว คือบ่อนเบี้ย บ่อนโป โรงฝิ่น ซ่องโจรผู้ร้าย การที่ราษฎรจะต้องหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง หาเงินมาเสียภาษีอากร รักษาตัวจากอบายมุขทั้งหลาย และหาทางปกปักรักษาบ้านช่อง เรือกสวนไร่นาของตนในขณะที่ไปปฏิบัติราชการงานโยธา ผู้ที่รักษาตัวได้ตลอดรอดฝั่งจากภัยพิบัติทั้งมวลเหล่านี้ ดูจะเป็นสิ่งที่ทำได้ยากกว่าพวกเราในปัจจุบันเป็นไหน ๆ ผู้ที่เกิดเป็นทาสโดยมูลเหตุอื่นอีกไม่ช้าก็จะหลุดพ้น ได้ความเป็นไททั่วหน้ากันแล้ว ส่วนพวกที่เป็นไพร่หนีธิ ทำอย่างไรจึงจะหลุดพ้นจากความเป็นไพร่หลวง คือการถูกเกณฑ์ไปทำราชการงานโยธา การที่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินต่อมาได้ทรงโปรดให้หลุดพ้นความเป็น “ข้าแผ่นดิน” หรือไพร่หลวง เป็นสิ่งซึ่งดูจะมีความสำคัญเหนือไปกว่าการเลิกทาสเสียอีก

อย่างไรก็ดี ในการเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปีมะเมีย จุลศักราช 1244 นั้น จดหมายเหตุสยามไสมยได้ลงพระบรมราโชวาท ทรงตรัสสอนตอบการถวายชัยมงคลจากพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และพวกทูตต่างประเทศว่า

“ท่านพระบรมวงศานุวงศ์ ท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อย และท่านผู้แทนคอเวอนเมนต์ต่างประเทศประชุมพร้อมกันให้พรเราในวันมหามงคลไสมยบันจวบรอบปีที่คล้ายกับวันเกิดของเราด้วย

ถ้อยคำที่จะให้เป็นศิริสวัสดิมงคลแก่เราสืบไปนั้น เรามีความยินดี
ขอบใจท่านทั้งปวงเป็นอันมาก

ในปีที่ล่วงไปนี้ราชการก็เป็นไปโดยปกติ ด้วยโชคลาภ
อันดีเหมือนอย่างปีในรัชกาลของเราที่ล่วงไปแต่ก่อนนั้น ราษฎร
ของเราที่ในกรุงสยาม ลาว แลมลายู ก็ได้อยู่โดยความสงบ ไม่มี
การศึกสงคราม ฤๅขบถ ฤๅทุพภิกขะภัย สิ่งหนึ่งสิ่งใด แลราย
งานซึ่งผู้ว่าราชการเมืองกรมการ ได้บอกมานั้นก็เป็นที่น่าพอใจของ
เราว่า นำฝนต้นข้าวในปีนี้จะบริบูรณ์ดี ตามฤดูกาล

การที่พัฒนาบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ที่ในกรุงเทพฯ แลพลเมือง
ซึ่งยังมีได้ตั้งอยู่เป็นหลักแหล่งเที่ยวไปมามากขึ้น ทั้งความที่เปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นไปตามกาลตามเวลาอันนี้ เป็นเหตุที่สมควรจะต้อง
จัดการอำเภอก แลไปลิสให้มั่นคงแข็งแรงขึ้นกว่าที่มีมาแต่ก่อน ซึ่ง
พอควรแก่เวลานั้น การอันนี้เราได้คิดจัดการอยู่ ไปลิสที่กรุงเทพฯ
นี้ เราได้มอบให้น้องของเรา กรมหมื่นภูธรธำรงศักดิ์เป็นผู้ดูแล
ว่าการ แลเราหวังใจว่า น้องของเราคงจะจัดการอันนี้ ให้ดีขึ้นได้
ตามประสงค์ แลด้านทางซึ่งเป็นเขตแดน ที่ติดต่อกันกับต่างประเทศ
ซึ่งมีทางพระราชไมตรีอันสนิทกับเรา ก็ได้ให้ปรึกษาตั้งขอพระ-
ราชบัญญัติ จัดการรักษาโจรผู้ร้ายให้มั่นคง แข็งแรงขึ้นในกรุงสยาม
ถ้าจะเทียบกับประเทศอื่นแล้ว เหตุที่เป็นมหันตโทษที่ร้ายกาจนั้น
มีน้อย เพราะฉะนั้น ผู้ร้ายปล้นซึ่งเกิดขึ้นในเร็ว ๆ นี้จึงเป็นเหตุ
ให้เป็นที่หวาดหวั่นมาก เรามีความยินดีที่ได้ทราบว่า กรมพระนคร-
บาลได้เป็นธุระสืบเสาะ ต้นเหตุผู้กระทำร้ายได้ และจับตัวผู้ร้าย
ทั้งของกลางได้มากแล้ว แลเราได้เอาเป็นธุระแข็งแรงที่จะจับผู้ร้าย

เหล่านี้ข้าราชการทำโทษตามกฎหมาย เรามีความหวังใจว่า การที่เราได้คิดจัดการรักษาความสงบเรียบร้อยของราชภฏนั้น คงจะเป็นการสำเร็จตลอด ให้ราชภฏอยู่เย็นเป็นสุขแลเป็นที่เกื้อกูลแก่ทางค้าขายให้เจริญยิ่งขึ้นทั่วไป

การซึ่งพวกจีนเข้าเป็นพวกเป็นเหล่า เพื่อจะช่วยซึ่งกันและกันนี้ เป็นการสำคัญที่จะให้เราดำริจัดการอยู่ ถ้าจีนที่เข้ากันเป็นพวกเป็นเหล่า เพื่อแต่จะช่วยพวกกัน ในการที่ป่วยไข้หรือขัดสนไม่มีการที่จะทำ ฤ็าเพื่อจะเรียไ้กันเป็นการกุศลสนุกนี้ ซึ่งปรากฏว่าจะไม่เป็นที่หวาดหวั่นแก่ราชภฏแล้วการก็ควรจะให้เป็นการดั่งนั้นได้ แต่เมื่อพวกจีนที่เข้ากันเป็นพวกเหล่าทำการเกินไปกว่านี้ เป็นที่หวาดหวั่นแก่อาณาประชาราษฎรแล้ว จะยอมให้เป็นไปไม่ได้ สายโทรเลขที่ต่อเมืองพระตะบองเมืองไซ่ง่อนก็ได้ลงมือทำกันอยู่แล้ว เมืองเราคงจะมีทางโทรเลขไปมากันกับประเทศยุโรปแลจีนได้โดยเร็ว ทั้งทางเมืองไซ่ง่อนและเมืองทวายด้วยกัน

อนึ่ง คลองที่ขุดออกไปลำแม่น้ำจะเชิงเทราให้ทางไปมากับกรุงเทพฯ แลหัวเมืองตะวันออกในลำแม่น้ำนั้นย่านทางใกล้เข้าก็สำเร็จบริบูรณ์แล้ว ได้ให้คุณสุริวงษ์ไวยวัฒน์ ที่สมุหพระกลาโหมไปเปิดคลองให้ราชภฏไปมาโดยสะดวก ให้ชื่อว่าคลองประเวศบุรีรมย์ ราชภฏก็ได้จับจองทำสวนทำนาขึ้นอีกเป็นอันมาก ทั้งสองฟากคลอง

อนึ่ง ในปีนี้ ได้จัดการเดินสวน รังวัดที่ตรวจนับต้นไม้ได้จำนวนชัดเจนแน่นอน ทำนาไ้จนดเปลี่ยนแปลงให้แก่ราชภฏตามประเพณีมาแต่ก่อนนั้น แม่กลองข้าหลวงซึ่งไปทำการออกรางวัล

นับต้นไม้นั้น เราไว้ใจว่าจะทำการเรียบร้อยตลอดไปได้ ตามประสงค์ของเรา และในปลายปีนี้ ก็จะแต่งตั้งข้าหลวงออกไปเดินรังวัดนาทำตราแดงให้ใหม่ในคราวเดียวเหมือนกัน

กรมทหารที่ได้จัดขึ้นในปีที่ล่วงไปนั้น เราได้เอาใจใส่ในการฝึกหัด แลการบังคับบัญชาเจริญดีขึ้นในปีนี้ เราไว้ใจว่าจะจัดให้แข็งแรงพอที่จะรักษาบ้านเมือง แลป้องกันความสุขของราษฎรในกรุงสยาม แลได้ให้ซ่อมแซมป้อมที่เมืองสมุทรปราการและจะจัดการรักษาให้ดีขึ้น

เหตุใหญ่ที่เป็นสิ่งสำคัญการเป็นที่ระงุกในปีนั้น ได้มีการสมโภชพระนครบันจบรอบร้อยปีเป็นการใหญ่ เราได้ทำการใหญ่ให้สำเร็จไป 3 อย่าง คือวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นาแซนแนลเอกซฮิบิแซน แลพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท การนาแซนแนลเอกซฮิบิแซนนั้นได้สำเร็จไปได้ดี เกินกว่าความที่นึกหมายของเรา แลเราไว้ใจว่าการที่ทำได้นี้ จะเป็นที่น่าพอใจให้ราษฎรของเราได้เห็นทางซึ่งจะเป็นคุณประโยชน์แก่เมืองเรา

ในระหว่างปีนี้เจ้าประเทศราชใหญ่ ฝ่ายมลายู ว่างลงสองประเทศ เราได้ตั้งให้ตนกูฮามิด พระเสนีณรงค์ฤทธิ์รามุดา ผู้บุตรเจ้าพระยาไทรบุรี แลตนกูปสา พระไชยเอนทรฤทธิ์รังค์ บุตรพระยาตรังกะนุ ให้เป็นพระยาตรังกะนุ สืบสันตติวงศ์ปกครองประเทศราชต่อไป เราไว้ใจพระยาทั้งสองนี้ จะรักษาบ้านเมืองให้เรียบร้อย แลรักษาความซื่อสัตย์สุจริตต่อเราตั้งบรรพบุรุษได้รักษาการบ้านเมืองมาแล้ว

ทางพระราชไมตรีของเรากับประเทศยุโรปเป็นไปอยู่ โดยเป็นที่ยินดีและเจริญขึ้นเสมอ เรามีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะจัดการในระหว่างทางพระราชไมตรีกับเมืองต่างประเทศให้เป็นการเจริญและสนิทยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน โดยการที่จะปลูกหาราชการให้เข้าใจง่ายขึ้นเราจึงได้ตั้งราชทูตให้อยู่ประจำการ ในประเทศยุโรปและอเมริกา ซึ่งเราแน่ใจว่า จะเป็นประโยชน์อันใหญ่ในการที่จะรักษาทางพระราชไมตรีสัมพันธมิตรให้เจริญถาวรมั่นคงแข็งแรงขึ้นไป เรามีความยินดีที่จะได้ทราบความว่า ความตั้งใจอันดีของเรานี้ก็ได้เป็นที่ยินดีแก่ประเทศทั้งหลายซึ่งเป็นพระราชไมตรีอย่างของเราเหมือนกัน

ท่านทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ให้พรแก่เราในเวลาวันนี้ก็ดี ที่ได้จุดโคมเป็นการช่วยเราในวันนี้ก็ดี ขอจงได้รับความขอบใจของเรา ขอให้สิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสากลโลก จงแผ่อิทธิยานุภาพปกครองรักษาท่านทั้งหลายทั้งปวงให้ปราศจากทุกข์ เจริญสุขทุกประการเทอญ”

การเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิจารณาจากสมุดบันทึกประจำวันของหมอบรัดเลย์ว่าทรงเริ่มเป็นพระราชพิธีเป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช 2412 เมื่อพระองค์ทรงพระชนม์ได้ 16 พรรษา พระราชพิธีนี้ พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ตลอดจนข้าราชการของรัฐบาลต่างประเทศ พร้อมกันถวายชัยมงคล แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสตอบพวกฝรั่ง จดหมายเหตุไว้ว่า พระองค์ทรงพระราชทาน Birth Day Speech แต่ไทยเราเรียกว่า

“พระบรมราชาบาท” เป็นพระราชพิธีซึ่งริเริ่มแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อพุทธศักราช 2394 ในพระบรมราชาบาทที่ตรัสตอบคำถวายชัยมงคลนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรัสสรุปเหตุการณ์ในรอบปีที่ผ่านมาให้ไว้เป็นหลักฐาน (ถ้าจะได้มีการประมวลพระบรมราชาบาทประจำรัชกาลที่ 4 และที่ 5 พิมพ์เป็นเล่มไว้ให้ได้ศึกษา ก็จะเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้เรื่องราวการพัฒนาประเทศเป็นอันมากทีเดียว) เฉพาะพระบรมราชาบาทประจำ พ.ศ. 2425 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตรัสสรุปเหตุการณ์ประจำปีโดยทั่วไปว่าเป็นโชคลาภอันประเสริฐที่บ้านเมืองไม่มีศึกสงครามหรือภัยพิบัติใด ๆ นำฝนต้นข้าว ก็บริบูรณ์ บ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาขึ้นเป็นอันมาก เป็นเหตุให้ต้องจัดที่ว่าการอำเภอและสถานีตำรวจให้มั่นคงขึ้นกว่าเดิม เหตุการณ์ใหญ่ซึ่งสมควรกล่าวถึงก็คือการสมโภชพระนครครบรอบ 100 ปี มีการบูรณะจัดวัดพระศรีรัตนศาสดาราม การแสดงเอกซิบิแซน และการเฉลิมพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ส่วนการแต่งโคมไฟ และประดับซุ้มในที่ต่าง ๆ รอบวังในปีนี้มีถึง 4 คั่น การเฉลิมพระชนมพรรษาซึ่งตรงกับวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2425 ก็ได้ผ่านไปโดยเรียบร้อยสนุกสนานกันเป็นปกติ

หลังจากพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาได้ 10 วัน จดหมายเหตุสยามไสมยลงข่าวดาวหางไว้ว่า “ได้เห็นดาวหางขึ้นทิศตะวันออก ทางบัดไปข้างทิศตะวันตกเฉียงใต้ ดวงดาวหางครั้งนี้ใหญ่กว่าดวงดาวหางที่เคยมีขึ้นในแผ่นดินสยามมาแต่กาลก่อน

หางของดาวครั้งนี้สีขาวใหญ่ ยาวผิวดาวหางแต่ก่อนมาก ท่านทั้งหลายที่ยังมิได้เห็น จงคอยดูตั้งแต่ 10 ทุ่มขึ้นไป คงเห็นอีกหลายวัน ถ้าฟ้าไม่มัวด้วยเมฆเกินที่จะเห็นนั้น” เมื่อดาวหางใหญ่ผิวดกเกิดขึ้นให้เห็นในกรุงเทพมหานครในครั้งนั้น ประชาชนคงจะพากันหวาดกลัวต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย หมอสมิทจึงได้นำความรู้สมัยใหม่เรื่องดวงดาวมาลงไว้ให้ เป็นการชี้ให้เห็นว่าดาวหางก็เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ ไม่น่าจะเป็นเหตุให้ผู้คนตกใจ เพราะ “พระเยซูเจ้าเราได้ทรงสร้างของทั้งปวงให้เป็นของที่อาศัยกันและกัน เป็นของมีคุณค่าต่อกันและกัน แม้เรายังไม่เห็นถนัดว่า คุณนั้นจะมาอย่างไร จะมาแต่ไหน จงไว้วางใจในพระเยซูเจ้าเราเถิด ถ้าอย่างจะรู้ความละเอียดเชิฐข้อตำราดาวที่ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์บางคอแหลม—” อย่างไรก็ตามเจดหมายเหตุสยามไสมยประจำเดือนอ้าย ได้ลงข่าวเรื่องดาวหางต่อไปว่า “ณ เวลากลางคืนทุกวัน ตั้งแต่เที่ยงคืน แหงนตาดูฟ้า ข้างตะวันออกคงจะเห็นดาวหางจณสว่าง แต่เดี๋ยวนี้หางมชัดเหมือนในเดือน 11 ไม่ บัดนี้ดาวหางนี้เล็กเข้าแลไม่ชัดแจ่มดังคราวก่อน ไม่ช้านักก็จะหายไป”

ในหน้าเกี่ยวกับข่าวเรื่องดาวหาง เจดหมายเหตุสยามไสมยได้ลงข่าวเกี่ยวกับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ว่า “สมเด็จพระบัตินี้ถึงอายุศม์ 74 ท่านชราอ่อนกำลังมาก ท่านมีชื่อเสียงเลื่องลือกันนักตั้งแต่หนุ่มขึ้นมา ฉลาดนักในราชการบ้านเมือง ได้ทำคุณไว้แก่แผ่นดินบ้านเมืองเป็นอันมาก ได้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทั้งสาม แผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าพระเจ้ากรุงสยาม แผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้าพระ-

เจ้ากรุงสยาม และแผ่นดินสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ท่านนี้เป็นที่นับถือกันทั่วตลอดพระราชอาณาเขตสยามนี้ และประเทศฝรั่งทุกประเทศด้วย”

ข่าวดาวหางขึ้นเหนือท้องฟ้าในพระนครแต่เดือน 10 เห็นงามแจ่มชัดตลอดคืนเดือน 11 เดือน 12 พอเดือนอ้ายดาวหางเห็นเล็กเข้า ไม่ชัดแจ่มดังแต่ก่อน และข่าวสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ท่านทราบก่อนกำลังมากจนเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์จะเป็นเรื่องบังเอิญหรืออย่างไรก็เหลือทราบ แต่ต่อมาอีก 2 - 3 วัน ก็ปรากฏข่าวพิราลัยของสมเด็จพระเจ้ายาตั้งนี้ “สมเด็จพระเจ้าพระยาที่กรุงเทพ ณ วันศุกร์ เดือนอ้ายขึ้นสิบเอ็ดค่ำเวลาห้าทุ่ม สิบมินิต สมเด็จพระเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ โรคชราอายุศม์เจ็ดสิบห้า”

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อพิราลัย อายุ 75 ในขณะที่กรุงเทพพระมหานคร อายุครบ 100 ปี ท่านเกิดในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เป็นปลายรัชกาล แล้วท่านเข้าพิธีโกนจุกในปลายรัชกาลที่ 2 ในเมื่อยอนครอเฟิดเข้ามาเจรจาทางพระราชไมตรี ท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก และมีหน้าที่ต้อนรับให้ความสะดวกสบายแก่ท่านทูตเซอร์เฮมสบรดในปลายรัชกาลที่ 3 ท่านได้เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหพระกลาโหม และเป็นกำลังสำคัญของรัชกาลที่ 4 ในการจัดประเทศให้เข้าสู่ระบบใหม่ ในการเปิดประเทศสมาคมคบหากับประเทศมหาอำนาจ มีอังกฤษ ฝรั่งเศสและอเมริกา เป็นต้น ท่านเป็นผู้หนึ่งซึ่งได้รับมอบหมายให้ความอภิบาลแด่สมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าฯ ในขณะที่ทรงเยาว์พระชนม์ และในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ท่านได้ถวายอภิบาลพระมหากษัตริย์ และปกครองประเทศจวบจนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงราชาภิเศกและทรงว่าราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เอง เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2416 แล้วท่านก็กราบถวายบังคมลาไปพักอยู่เมืองราชบุรีจวบจนพิราลัยเมื่อ พ.ศ. 2425 ตลอดระยะเวลาที่ท่านเป็นอดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดินนั้น เมื่อทรงมีพระราชประสงค์จะปรึกษาความเมืองที่สำคัญๆ ไม่ว่าในคราวใดเรื่องใด ท่านก็รีบรุดเข้าเฝ้าถวายคำปรึกษาแด่พระมหากษัตริย์ด้วยความจงรักภักดีและเต็มสติกำลัง การสูญเสีย “รัตนบุรุษ” ผู้นี้จดหมายเหตุสยามไสมยจึงได้เกริ่นข่าวไว้เป็นการให้ทราบกันล่วงหน้าว่า “ท่านชราอ่อนกำลังลงแล้ว” และในฉบับต่อมาก็ได้ลงข่าวว่า “ท่านได้ถึงแก่พิราลัยแล้ว”

วาระสุดท้ายของสมเด็จพระเจ้าพระยา ผู้เขียนได้อ่านพบในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค 13 เห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจ และดูจะไม่เป็นที่ทราบกันแพร่หลาย จึงขอคัดมาลงไว้ให้ ณ ที่นี้ด้วย เป็นการบันทึกวาระสุดท้ายของท่านผู้ซึ่งหมอบเร่ดลีย์ได้กล่าวไว้ว่า “เป็นเสมือนหนึ่งพระหัตถ์ข้างขวาและพระเนตรข้างซ้ายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ดังนี้

“เสาร์เดือนยี่ขึ้นสิบสองค่ำปีมะเมียจัตวาศก จุลศักราช 1244 (20 มกราคม) เวลาบ่ายรุ่งทำราชการกิจวรภัตรเข้ามากราบบังคมทูลพระกรุณาว่า สมเด็จพระเจ้าพระยาเมื่อป่วยหนักออกไปอยู่ที่ราชบุรี

แล้ว ครั้นเมื่อไปฉลองศาลาที่ท่านสร้างไว้ที่มะขามเตี้ย ไปถึง
กลอนโคขึ้นไปเก็บมะขามป้อมบนบก ห้ามไปกลางเขตเวลาเที่ยง
ไม่ให้ไปก็ไม่ฟัง ครั้นไปถึงต้นมะขามป้อมก็ไปนอนหลับตาซึ่มอยู่
กลับมาถึงเรือตัวร่อนอาการมากจึงปรึกษาพร้อมกันเอาจกลับมาเมือง
ราชบุรีมานอนท่าพระแท่นดงรังครึ่งคืน แล้วล่องลงมาถึงเมือง
ราชบุรีเวลาบ่ายโมงเศษ ห้ามขึ้นบกพอถึงต้นมะขามหน้าบ้านก็
เป็นลมคอพับจึงห้ามเข้าไปแก้ไขกันอยู่ได้เวลานั้นลมก็จัด
เอาลับแลเข้าบังไว้ ครั้นเจ้าสุรวงศ์และญาติซึ่งตามมา
ภายหลังมาถึง จึงพร้อมกันนำท่านลงเรือมาเวลาบ่าย 5 โมงเศษ
วานนี้ เรือไฟจุมาพันคลองดำเนินสะดวกแล้วจะเข้าคลองภาษี
เจริญติดน้ำ น้ำแห้งจึงไปรอน้ำอยู่ที่ปากคลองกระทุ่มแบน ถึง
ปากคลองเวลา 5 ทุ่มเศษ ชักเรือโกล่น้อยหนึ่ง ก็ถึงแก่พิราลัย
ที่ปากคลองกระทุ่มแบนนั้น ครั้นน้ำขึ้นจึงรีบเอาศพเข้ามาถึงจวน
เวลากู้ ๆ ครั้นเวลาเที่ยงเศษทรงเครื่องดำเสด็จออกรอกระบวน
เสด็จอยู่ แต่โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายในโปรด
น้ำเสียก่อน ครั้นเวลาบ่ายโมงเศษเสด็จทรงพระราชนาไปประทับ
ท่าราชวรดิษฐ์ เสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งกรมไปประทับสะพาน
หน้าบ้านเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เสด็จขึ้นทรงพระราชนาไปประทับ
ตึกใหม่หลังบ้านประทับตรัสกับเจ้าพระยาสุรวงศ์ครุหนึ่ง เสด็จ
เข้าไปในห้องซึ่งตั้งเตียงคลุมศพท่านไว้ นั้น ทรงรอนำพระราชนา
และพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้ารดแล้ว แต่งศพตามอย่างธรรมเนียม
ของท่านเอง มีเสื้อคาดตัว 1 ซ้อนชั้นในเสื้อครุยตัวหนึ่ง
แล้วโปรดให้เจ้าพระยาสุรวงศ์หวิศรีระห่อศพลงโกศลงในของ

ท่านสั่งมาเตรียมไว้ ทรงสวมชฎาพระราชทานแล้วเสด็จไปประทับ ณ หอหน้าบ้านยกโกศตั้งบนแว่นฟ้าของท่าน ทำประกับโกศกุดั่นน้อย เปลี่ยนเอาทองน้อยมาทรงกรมขัดดียวกัลยาไว้นั้น ทรงทอดผ้าไตรพระราชทานพระสงฆ์มาบังสุกุล 50 รูป แล้วเสด็จทรงพระราชยานที่หน้าบ้าน เสด็จกลับประทับหน้าบ้านเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เสด็จลงเรือพระที่นั่งกลับพระบรมมหาราชวังเวลาบ่าย 4 โมงเศษ ทรงฉลองพระองค์และพระภูษาเยียรบับตราเครื่องราชอิสริยยศ จุลจอมเกล้า เสด็จลงส่งพระเจ้าลูกเธอที่เกยข้างในแล้วเสด็จทางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาททรงพระราชยานไปประทับพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ ครั้นแห่มาทรงรับพระเจ้าลูกเธอไปทรงสดับพระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ ครั้นจบแล้วแห่กลับเหมือนเวลาวานนี้ แล้วเสด็จขึ้น ในการที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัยครั้งนี้โปรดเกล้าให้พระบรมวงศานุวงศ์ไว้ทุกข์กำหนด 7 วัน”

ข่าวสุดท้ายประจำปีมะเมีย จุลศักราช 1244 มีข่าวกิจกรรมของฝรั่งเศสในอาณานิคมประเทศญวนเริ่มจะมีความสำคัญยิ่งยวดขึ้นไปจวบจนสิ้นรัชกาลที่ 5 คือข่าวกงสุลฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ ชื่อ ม. อามนต์ ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นคอมมิสซาร์ เชนรัลฝรั่งเศสประจำตองกิน ข่าวกองทัพฝรั่งเศส ส่งกำลังเพิ่มเติมเข้าตีเมืองชานอยและข่าวตั้งนายพลบูเอให้เป็นแม่ทัพใหญ่เพิ่มกำบับรบผู้คน เครื่องศาสตราวุธ เสบียงอาหารพร้อมให้ไปจัดการที่ต้องกินให้ราบคาบลงได้ นี่เป็นข่าวในปลายปี พ.ศ. 2425 ในขณะที่ประเทศฝรั่งเศสกลัวเสี่ยงสู้รบกับประเทศจีน เพื่อยึดประเทศญวนมาให้ได้ และเมื่อได้ประเทศญวนแล้วก็จะถึงคราวอ้างสิทธิญวน

ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย
เหนือประเทศลาว และบริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง เพื่อยื้อแย่ง
ไปจากประเทศไทย เป็นปีที่สมเด็จพระยาตากสินมหาราชถึงแก่พิราลัย และ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตรัสในการเฉลิม-
พระชนมพรรษาในปีถัดมาว่า

“กรุงสยามมีความเศร้าโศกอย่างหนึ่ง ซึ่งต้องเสียท่านผู้
มีบุญญาผู้ชำนาญในราชการมาช้านาน และเป็นที่ไว้พระราชหฤทัย
ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินซึ่งได้สืบบรมราชสันตติวงศ์
ลำดับมาทั้งสามพระองค์ เป็นที่รักใคร่ของข้าราชการและราษฎร
ทั้งปวง ยากที่จะหาได้เหมือนอีกนั่นคือ สมเด็จพระยาบรมม-
หาศรีสุริยวงศ์ซึ่งถึงแก่พิราลัยไปแล้วนั้น แต่ท่านมีอายุเต็มไข
แล้วระหว่าง 3 ปี 4 ปี ที่สุดนี้ ท่านค่อยๆ ละราชการทำแต่
เล็กน้อย เว้นไว้แต่เป็นการใหญ่ที่สำคัญ เมื่อเราจะกล่าวความถึง
การพิราลัยของท่านซึ่งเป็นผู้สำคัญ และเป็นผู้สนิทชิดชอบพระ-
ราชอัยยาไศรย ความพิราลัยของท่านนั้นทำให้เราต้องระวังรักษา
ราชการหนักขึ้นมาก เราได้รับการนี้ไว้ได้เพราะมีความเชื่อว่า เรา
จักมีเจ้านายขุนนางและอาณาประชาราษฎร์ช่วยอุดหนุนแลทั้งเมือง
ต่างประเทศทั้งหลายก็มีความสงสารรักใคร่ในกรุงสยามด้วย จึง
หวังว่าเราคงจะสามารถที่จะชักภากรุงสยามให้เดินไปในทางเจริญ
รุ่งเรืองพันสัรรพอันตรายได้”

ในการแห่ใหญ่ศุภสมเด็จเจ้าพระยา ฯ ออกมณูเมรุท้องสนาม
วัดบุปผาราม โดยมีมหกรรม 4 วัน 4 คืน เมื่อ พ.ศ. 2426
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับอยู่ที่พระเมรุประชุม
พร้อมด้วยเจ้านายเสนาบดี ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยและราชทูตกงสุล

ต่างประเทศทุกภาษา อันมีหนังสือสัญญาเป็นทางราชไมตรีต่อกัน กับประเทศสยาม ในเวลาห้าทุกคืนตลอด 4 คืน ในหลวงเสด็จพระราชทานเพลิงจุดดอกไม้และแจกทาน แจกฉลากแก่ท่านทั้งหลายทั้งปวงที่มาช่วยการศพ จดหมายเหตุสยามไสมยได้บันทึกข่าวไว้ “การเมรุของสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์คราวนี้ใหญ่โตงามนักสมกับवासนา ท่านได้เป็นผู้ใหญ่สูงไม่เห็นเหมือนคราวนี้ไม่——” ในคราวเดียวกันนี้ ผู้แทนรัฐบาลอังกฤษได้ส่งรายงานแสดงความเห็นไปยังรัฐบาลของตนว่า “ฉาปนกิจศพอดีตผู้สำเร็จราชการรัฐบุรุษผู้สามารถเหนือผู้อื่นใดของกรุงสยามนับแต่สัญญาทางพระราชไมตรี” และรัฐบาลอังกฤษได้จัดส่งเรือรบเข้ามายังพระนครเพื่อเป็นการให้เกียรติยศแก่ท่านผู้พิราลัย

ในจดหมายฉบับหนึ่งของสมเด็จพระยาฯ เขียนไปถึงรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศอังกฤษก่อนที่จะถึงแก่พิราลัยไม่นานนัก สมเด็จพระยาฯ กล่าวท้าวความถึงตัวท่านว่า “เป็นผู้หนึ่งที่คิดอ่านให้มีทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศ และท่านก็ได้เพียรพยายามรักษาทางพระราชไมตรีนั้นมีให้เศร้าหมองกับทุกประเทศเสมอมา บัดนี้อายุขัยของท่านก็ได้ล่วงเลยมามากแล้ว และในวัยร่วงโรยชราภาพนี้ ท่านมีความห่วงใยอยู่สิ่งหนึ่งจึงขอฝากฝังไว้กับรัฐบาลอังกฤษให้ช่วยเป็นพี่เลี้ยงรัฐบาลไทยด้วย ท่านกล่าวท้าวถึงความพยายามของรัฐบาลฝรั่งเศสภายใต้การนำของพระเจ้าจักรพรรดินโปเลียนที่สาม และความเห็นอกเห็นใจของรัฐบาลมหาชนรัฐในกาลต่อมา ส่วนทางด้านอังกฤษนั้นความไม่เห็นอกเห็นใจของกงสุลใหญ่ Knox เป็นเหตุให้เกิดความขุ่นเคืองโดยไม่

จำเป็นในเรื่องเมืองเชียงใหม่ และการสัมปทานป่าไม้ในภาคเหนือ ขอรัฐบาลอังกฤษได้ช่วยผดุงส่งเสริมรัฐบาลไทยในการพยายาม ปฏิบัติตามสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีต่อไปด้วย”

เมื่อสมเด็จพระยาฯ ถึงแก่พิราลัย เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2425 และได้รับพระราชทานเพลิงศพเสร็จสิ้นแล้ว ข้าราชการใน กรุงเทพมหานครตามที่จดหมายเหตุสยามไสมยรายงานข่าวก็คือเรื่องการเปิดสายโทรเลขทางทิศตะวันตก คือตั้งแต่กรุงเทพฯ ไปถึงเมืองนครชัยศรี เมืองกาญจนบุรีทะลุออกไปต่อสายโทรเลขของอังกฤษ ที่ตำบลเขาแดง สำนักงานไปรษณีย์โทรเลข เมื่อ พ.ศ. 2426 ตั้งอยู่ที่ตึกริมแม่น้ำเหนือปากคลองโอ่งอ่าง และที่โรงภาษีริมแม่น้ำข้างล่าง จึงนับแต่ พ.ศ. นี้เป็นต้นไป การติดต่อสื่อสารจากกรุงเทพฯ ก็เชื่อมโยงกับเมืองแรงกูน เมืองกัลกัตตา และเมืองมัทราสในประเทศอินเดียได้ แต่ต้องยกเว้นในฤดูฝน อีกข่าวหนึ่งคือข่าวโรงละคร “ปรีนส์เทียร์เตอร์” ของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงค์ เป็นโรงละครเปิดให้ประชาชนซื้อบัตรเข้าไปชมได้ อันเป็นการริเริ่มของใหม่ในพระนคร แต่ก็มีข่าวว่า ผู้ที่เข้าไปชมละครติดเกี่ยกล่อมเอานางเอกละครออกมาเสียบ้าง เป็นเหตุให้โรงละครต้องปิดบ่อย ๆ

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงค์ มีตำแหน่งหน้าที่ในราชการเป็นผู้บัญชาการกรมพระสุรัสวดี จึงมีประกาศของท่านลงในจดหมายเหตุสยามไสมยบ่อย ๆ เกี่ยวกับการสักเลขและการชำระเลขไพร่สมให้เป็นไพร่หลวง แล้วก็มีข่าวเกี่ยวกับโรงละครของท่านด้วยเสมอ ๆ จึงดูจะเป็นบุคคลในข่าวของยุคนั้น

ข่าวอีกข่าวหนึ่งใน พ.ศ. 2427 ที่น่าสนใจคือ ข่าวอนิจกรรมของมิสเตอร์เฮนรี อาลบาสเตอร์ จดหมายเหตุสยามไสมยลงไว้ว่า “ท่านไม่สู้สบาย สักครูหนึ่งขาตระไกรแข็งเลยพูดไม่ออกจนสิ้นใจ คนทั้งบ้านทั้งเมืองพอรู้ข่าวมีความทุกข์เสียใจเป็นอันมาก” มีการลงรายละเอียดว่าท่านผู้นี้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯพระมหานคร-แต่ พ.ศ. 2401 โดยรับราชการอยู่กับสถานกงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ ลาออกจากราชการอังกฤษแล้วจึงได้เข้าช่วยพระในราชการไทย เมื่อ พ.ศ. 2416 “ได้ทำการหลายทำหนักหนา เป็นธุระจัดห่อหนังสือฝรั่งสำหรับในหลวง จัดการดูแลให้สวนหลวง สวนสราญรมย์ เป็นที่งดงาม เป็นสนามเล่นเพลินใจ ทั้งคนชาวนอกทั้งคนชาวในด้วย ให้หาต้นไม้แปลกประหลาดทั้งของสวนของป่าของอาศัยดิน ของอาศัยลมหลายชนิดเป็นอันมากได้เป็นธุระจัดลำดับของในมิวเซียม...เป็นธุระเชอร์เวย์และสอนพวกข้าราชการให้เข้าใจในการเชอร์เวย์นั้นด้วย ได้เป็นครูสอนให้พวกข้าราชการเรียนรู้วิชาสายโทรเลข สายเตลิโฟน ท่านก็ได้เป็นครูนำในการตั้งการไปรษณีย์ คนทั้งปวงทั้งหนังสือในตู้ไปรษณีย์เป็นแม่กองจัดซ่อมแซมทำถนนต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ให้ม้าให้รถ ให้คนอาศัยเดินได้ทุกฤดู ครั้นรู้ข่าวว่าท่านถึงอนิจกรรมแล้ว คนทั้งปวงพร้อมกันช่วยจัดการศพ ในหลวงได้ทรงพระมหากรุณาโปรดจัดประทานให้มีวอ ให้พวกเจ้า พวกขุนนาง พวกทหาร พวกแตรทหาร พวกแตรหลวงไปช่วยการแห่ศพ ให้เป็นที่แสดงใจรักและใจนับถือ คนอันได้รับอาสาทำราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริตหลายปีหนักหนา--”

ประเภทบทนำ จดหมายเหตุผลยามไสมยลงไว้บทหนึ่งให้ชื่อว่า “วิบากทุกข์” เป็นบทนำแสดงภาวะความเป็นอยู่ของราษฎรไทยในเวลานั้นว่ามีความเดือดร้อนประจำตัวอย่างไร จึงขอคัดมาลงไว้เพื่อเป็นเอกสารสังคมสำหรับเป็นประโยชน์การศึกษาวิชาสังคมวิทยาต่อไป

“ข้าพเจ้าจะขอกเล่าโดยสุภาพ มิได้กล่าวคำเป็นผรุสวาทมุสาบาท ด้วยข้าพเจ้าพิจารณาเห็นคนที่เกิดมาเป็นไพร่อยู่ในประเทศกรุงสยามได้ความลำบากมีประจำตัวเป็นต้นคือเกิดมามีอายุ 16-17 ปี จะอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ ต้องหาเจ้าหม่มมูลนายนำสักไว้เป็นข้าเจ้าบ่าวชำระราชการเสียเงินปี (6 บาท) แล้วก็ไปทำสวนทำไร่ทำปลาหากิน ก็ต้องเสียอากรสมภักษรค่าน้ำค่าน้ำ ถ้าจะไปทำกินออกร้านขายของต้องเสียภาษีโรงร้าน จะลงเรือจอดขายของต้องเสียภาษีเรือ จะไปทำตาลต้องเสียภาษีมีด แล้วต้องเสียภาษีเตาเคี้ยวน้ำตาล ๆ เป็นน้ำตาลดีแล้วต้องเสียภาษีหม้อตาล ถึงไม่ใส่หม้อจะทำน้ำตาลปึกก็ต้องเสียภาษีเหมือนกัน จะไปทำปลาก็ต้องเสียภาษีค่าน้ำตามเครื่องมือ ครั้นได้ตัวปลามาต้องเสียภาษีปลาสด จะนึกไปทำกินทางไหนมีแต่ภาษีอากรไปรอบตัว ไปเที่ยวทำมาหากินผลประโยชน์น้อย ไม่พอกิน เงินค่าราชการปีค้างเขาเกาะเอาตัวมาจำตรวน ต้องขายบุตรภรรยาเสียค่าราชการแลค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ได้พันทุกข์ไป ครั้นอยู่มานายตายต้องชำระสักเป็นไพร่หลวงมิได้มีความผิดสิ่งใดเลย มีความผิดแต่ที่ชื่อนายตายเท่านั้น ต้องติดตรวนเสียค่าธรรมเนียมแล้ว มีหน้าต้องตกไปเป็นไพร่หลวงแล้วไปอยู่บ้านเดิม ต้องเสียเงินค่าราชการปีละสี่ตำลึงห้าตำลึงก็มี

ครั้นผู้นั้นไปทำมาหากินลงทุนซื้อช้างซื้อเกวียนไว้สำหรับทำกิน มีราชการกรมการเขาเกณฑ์เอาช้างเอาเกวียนไปปรับข้าหลวง ส่ง ข้าหลวง ตัวก็ต้องคุมช้างเกวียนของตัวไปกว่าจะเสร็จราชการ กิน เสบียงของตัวด้วยความอดอยาก บางทีไปหามาไม่ทันเขาต้องถูก ฝืน และป่วยการทำกินเงินค่าราชการค้างเขา ก็ต้องขายช้างขาย เกวียนโคกระบือ ความทุกข์ของไพร่จำพวกนี้มีอยู่ดังนี้ เป็นที่น่า สังเวชนัก--”

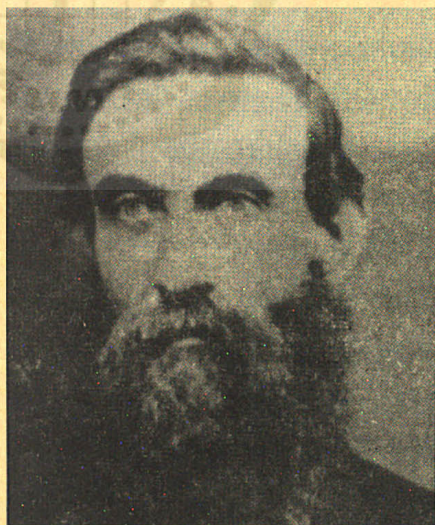
บทนำเกี่ยวกับความทุกข์ยากของพวกไพร่ จะเป็นปัจจัย ทำให้มีการปรับปรุงฐานันดรไพร่ ให้มีภาวะความเป็นอยู่ดีขึ้น หรืออย่างไรก็ทราบไม่ได้ แต่นับแต่ พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา รัฐบาล แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทดลองใช้วิธีการต่าง ๆ ที่จะ ผ่อนคลายความทุกข์ยากของไพร่ทั้งหลายและในที่สุดได้ยุบเลิก ฐานันดรไพร่ เมื่อ พ.ศ. 2448 การเกณฑ์ผู้คนไปใช้งานราชการ จึงเปลี่ยนรูปเป็น “การเกณฑ์ทหาร” และเกณฑ์เสมอหน้ากันหมด ไม่ว่าจะเป็นเจ้านายขุนนางหรือไพร่ผู้ดี ฐานันดรไพร่อันเป็นสถาบัน ของชาติไทยมานานนับร่วม 600 ปี จึงมาสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2448 นี้เอง (เรื่องฐานันดรไพร่ นับแต่แรกจนยุบเลิกมีพิมพ์เป็นเรื่องไว้ ในที่อื่น)

ในปีนั้น จดหมายเหตุสยามไสมยลงข่าว ทรงพระกรุณา- ธิคุณโปรดพระราชทานให้เงินเลี้ยงชีพแก่ภรรยาหม้ายของมิสเตอร์ อาลบาสเตอร์ตลอดชีวิตปีละ 300 ปอนด์ คือสามสิบบ้าง และ พระราชทานให้เป็นส่วนเลี้ยงบุตรของนางปีละ 200 ปอนด์ คือ ยี่สิบบ้าง การทรงพระมหากรุณาธิคุณเช่นนี้ก็เคยทรงโปรดฯ แก่

กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
อธิบดีกรมศึกษาธิการ

ศาสตราจารย์ S.J. McFarland
แห่งโรงเรียน “สวอนนันท”

ครอบครัวของแฮมมอนด์ คราวหมอมอนต์ไปถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2417 ครั้งนี้จดหมายเหตุสยามสมัยลงความเห็นว่าการคุณซึ่งในหลวงทรงพระกรุณาโปรดทำครั้งนี้ เป็นที่ให้เห็นว่า ควรที่ขุนนางข้าราชการทั่วไปจะอาสาทำหน้าทำราชการสนองพระเดชพระคุณเป็นการซื่อสัตย์สุจริตต่ออาณาประชาราษฎร์ด้วย--"

ข่าวการตั้งโรงเรียนตามแผนใหม่ ก็เป็นข่าวปรากฏลงในจดหมายเหตุในปีนั้น คือการทรงพระกรุณา โปรดฯ ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยพระองค์เจ้าดิศวรกุมาร พระยาศรีสุนทรโวหาร พระยาภาษากรวณ พระยาสมุทบุรณรักษ์ พระยาสาธิตพลพันธ์ ขุนโอภาทวรกิจ และ Reverend McFarland โรงเรียนชื่อว่า "นันทอุทยาน" [3] เป็นโรงเรียนนอกพระราชวังแห่งแรกที่จัดตั้งขึ้นโดยรัฐบาล เปิดทำการสอนเมื่อวันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2421 โดยมีศาสตราจารย์แมคฟาร์แลนด์เป็นผู้ปกครอง ครั้นถึง พ.ศ. 2427 จึงทรงตั้งคณะกรรมการพิจารณาหาทางปรับปรุงให้ดีขึ้น

เกี่ยวกับโรงเรียน "นันทอุทยาน" หมอสมิท ได้เขียนบทความจากประสบการณ์ของตัวเอง เป็นข้อความที่ฉายให้เห็นภาวะของโรงเรียนในสมัยเริ่มแรกนั้นว่า "ข้าพเจ้าผู้แต่งหนังสือนี้เคยไปฟังไปดูการไล่เสียงนั้นทุกปีมิได้ขาดสักปีเดียว พวกนักเรียนนั้นก็ได้รับความรู้สมกับเวลาที่เขาได้ไปเรียนนั้น พวกครูมักบ่นว่าพวกนักเรียนนั้น มาบ้างมิได้มาบ้างที่เว้นมากเกินธรรมดาคนอื่นอยากจะเป็นคนชำนาญในหนังสือแลวิชาการ ซึ่งมีได้มานะเพียรไปเรียนทุกวันจะเป็นโทษของลูกศิษย์เอง หรือจะเป็นโทษของ

บิดามารดา มิได้เอาใจใส่คิดอ่านให้บุตรติดใจรักการเรียนวิชาความรู้นั้น ให้ทั้งสองฝ่ายคือบิดามารดาและนักเรียนตริกตรองให้ละเอียดอย่าไปใส่โทษแก่คนอื่นไม่ควรจะเป็นโทษนั้นเลย พวกฝรั่งชาวนอกที่เคยไปดูการนั้นทุกปี มีความสงสัยเสียดยเป็นอันมาก ว่าสฤทธนี้เป็นสฤทธในหลวงดีพระทัย จำหน่ายพระราชทรัพย์จ้างครูแมคฟาร์แลนด์ เป็นคนมาอาศัยอยู่ในประเทศสยามยี่สิบปีมาแล้ว ทั้งครูทั้งภรรยาทั้งบุตรชายเป็นคนชำนาญในภาษาสยาม แลเป็นคนเรียนรู้มากในภาษาของตัวเอง ในภาษาอื่นแลในตำราต่าง ๆ พวกครูเหล่านี้เมื่อจะสอนพวกนักเรียนอธิบายความให้พวกนักเรียนเข้าใจความละเอียดไปได้ พวกนักเรียนก็ได้เรียนรู้จริงได้ในทั้งสองภาษา ครั้นจะจ้างครูชาวนอกที่รู้จักแต่ภาษาของตัวเอง ไม่รู้จักภาษาสยามด้วย ครูเช่นนี้สอนได้แต่เพียงภาษาฝรั่ง แต่จะแปลความให้พวกนักเรียนเข้าใจของที่เรียนนั้นก็จนทำไม่ได้ นักเรียนจะเรียนได้แต่เหมือนนกขุนทอง พูดได้แต่ขึ้น ๆ แต่ไม่เข้าใจความอะไร จะหาครูอื่นเป็นคนเหมาะแก่การ เช่นครูแมคฟาร์แลนด์และภรรยาและบุตรนั้นก็ยากอยู่ เมื่อมีครูอย่างคืออย่างครูแมคฟาร์แลนด์ ควรที่ผู้หลักผู้ใหญ่ทั้งบิดามารดา พวกนักเรียนแลคนทั้งเมืองจะให้ทั้งครูทั้งนักเรียน เต็มใจดีใจเพียรกระทำการให้เป็นอันสำเร็จไปได้”

พร้อมกับข่าวการตั้งคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุง ร.ร.อัสสัมชัญ มีการตอบโต้เพิ่มเติมขึ้นใหม่ว่า “แต่ก่อนมีครูสอนแต่ผู้เดียว ตั้งแต่นี้ไปจะมีครูสั่งสอนถึง 4 ครู จะสอนเป็น 3 ภาษา เรียนให้รู้อ่านรู้เขียนรู้เลข รู้จินตตามณีรู้แผนที่ แขนบ้านเมือง รู้พงศาวดาร รู้แต่งเรื่องราวคติต่าง ๆ ค่าเล่าเรียนเดือนละ 4 บาท...”

บาทหลวงคอสม์เบต์ แห่งโรงเรียนอัสสัมชัญ

ลพทุธศักราช 2428 จดหมายเหตุดุสิตสยามได้ดำเนินการพิมพ์ออกจำหน่ายเป็นรายสัปดาห์เข้าปีที่ 2 แต่มีอายุเป็นปีที่ 4 นับแต่แรกออก ก็มีข่าวใหญ่ในกรุงเทพฯ คือข่าวทิวังคต กรมพระราชวังบวรสถานมงคล มีพระบรมราชโองการสั่งให้พวกข้าราชการที่ต่าง ๆ ลดธงไว้ทุกข์ถึง 7 วัน ครั้นถึงวันเฉลิมพระชนมพรรษา

แหม่มโคล์ (Cole)
โรงเรียนสตรีวังหลวง

จดหมายเหตุสยามไสมยนำพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาลงไว้ว่า “ปีนี้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทิวงคตเสียขาดญาติพี่น้องผู้ใหญ่ที่เคยเห็นกันในที่ประชุมนี้ไปผู้หนึ่ง การที่เธอทิวงคตเสียในเวลาฆัฉฉิมวัยเร็วไปเช่นนี้ เป็นที่เรามีความสลดใจเป็นอันมาก แต่ตำแหน่งนี้เราได้ปรึกษาพร้อมกันแล้วว่า จะดไว้ จะไม่ตั้งขึ้นอย่างเดิมอีกต่อไป แต่พนักงานสรรพกิจการอันเนื่องด้วยตำแหน่งนั้นคงเป็นอันสมทบกันอยู่ตามพระราชกำหนดกฎหมาย และประเพณีบ้านเมืองกว่าเราจะคิดผ่อนผันจากการให้สมควรกับการของบ้านเมืองสืบไปภายหน้า...”

ชาวต่างประเทศใน พ.ศ. 2428 มีชาวใหญ่เกี่ยวกับเมืองญวน และเมืองพม่า เกี่ยวกับเมืองญวนนั้นฝรั่งเศสกับจีนทำศึกสงครามกันมาได้หลายปี กองทหารจีนและกองทหารจีนฮ่อ ได้

ทำการสู้รบกับกองทัพฝรั่งเศสเนื่อง ๆ จดหมายเหตุสยามไสมย
ย่อข่าวลงไว้ว่า “ในประเทศจีนพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า
กองสูฮองเต้ พระนามเดิมชื่อไต้เตียน ได้ราชสมบัติเมื่อวันที่ 22
มกราคม ค.ศ. 1875 พระชนม์ได้ 4 ปี บัดนี้พระชนม์ได้ 14 ปี
ฮ่องไทเฮาพระราชมารดาว่าราชการแทน หลัของข้างเป็นเสนาบดี
ผู้ใหญ่ ตะเซงเป็นราชทูตอยู่ประจำประเทศอังกฤษ และประเทศ
ฝรั่งเศส จีนแต่งกองทัพปลอมเป็นพวกโจรสลัด เข้ามารบกองทัพ
ฝรั่งเศสในแขวงตองกีนเนื่อง ๆ แพ้ฝรั่งเศสเป็นหลายครั้งเสีย
ทแก่ลัทธิทหาร และเครื่องอาวุธแก่ข้าศึกเป็นอันมาก อนึ่งประเทศ
ญวนและตองกีน เป็นเมืองออกแก่พระเจ้าแผ่นดินจีนมาประมาณ
หลายร้อยปี ผู้ครองฝ่ายญวนและตองกีนได้เคยส่งเครื่องบรรณา
การแก่จีน 3 ปีครั้งหนึ่งก็นับว่าอยู่ในอาณาจักรของจีนทั้งสิ้น ฝ่าย
รัฐบาลฝรั่งเศสมีความโลภเจตนาหวังจะได้อาณาเขตญวนและ
ตองกีนให้หมด รวมกับเมืองไซ่ง่อนและเขมรซึ่งเป็นกอลิณเมือง
ขึ้นของฝรั่งเศสอยู่แล้ว จึงแสวงหาเหตุที่จะก่อการวิวาทเรื่อรบ
ฝรั่งเศสยิงป้อมปากน้ำเมืองโฮ (เว้) ทหารญวนยิงโต้ตอบกันอยู่
3 วัน ทหารญวนตายประมาณ 600 คน ที่เหลือก็ยกหนีไป พระ
เจ้าทูกก็เสด็จหนีไปจากกรุงโฮ กรุงโฮเสียแก่ฝรั่งเศสเมื่อวันที่
20 สิงหาคม ค.ศ. 1883 หนังสือสัญญา (สงบศึก) ทำที่กรุงโฮ
เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม ค.ศ. 1883 เมื่อทำหนังสือสัญญานี้แล้ว
มีข่าวลือว่ารัฐบาลฝรั่งเศสจะให้เงินแก่พระเจ้ากรุงญวนและขุนนาง
รวมปละ 2 ล้าน 5 แสนฟรังส์ ประมาณ 10,000 ชั่ง และการ
จัดราชการเงินแผ่นดินนั้นอยู่ในอำนาจของฝรั่งเศสทั้งสิ้น

ข่าวการสูญเสียประเทศญวนทั้งหมดให้แก่ฝรั่งเศสยังเป็นข่าวสด ๆ ร้อน ๆ อยู่ก็มีข่าวประเทศพม่าต้องเสียแก่อังกฤษติดตามมา แต่ข่าวที่พระเจ้าที่บอเสียเมืองหลวงแก่กองทัพอังกฤษนั้น จดหมายเหตุสยามไสมยมิได้ย่อข่าวไว้ให้ ข่าวที่พระเจ้าที่บอแลพระนางศุภยลัตถกนำตัวจากกรุงมณฑลขึ้นเกวียนมาลงเรือรบแล่นลงตามแม่น้ำออกสู่ทะเลหลวงแล้วถูกนำตัวไปกักขังไว้ยังประเทศอินเดีย จดหมายเหตุสยามไสมยมิได้นำลงไว้ให้ด้วย ถ้าได้นำลงคงจะเกิดความรู้สึกเอนใจนาถรุ่นววยกันในกรุงเทพฯ บ้างเป็นแน่ แต่แทนที่จะมีข่าวเช่นนี้ จดหมายเหตุสยามไสมยได้นำจดหมายเปิดผนึกมาลงไว้ให้มีความว่า “ด้วยมีข่าวเล่าลือโจทก์กันว่าเมืองอังวะนั้นเสียกับอังกฤษนี้แหละเป็นที่พิศวงสงสัยนัก ด้วยเมืองพม่านั้นถิ่นฐานบ้านเมืองแข็งแรงนัก ทั้งทแกลัทธิทหารก็พร้อมบริบูรณ์ ไม่เป็นที่น่าเชื่อเลยว่าเสียเมืองกับอังกฤษง่าย ๆ โดยเร็วนั้น ด้วยเมืองนั้นตั้งมาช้านาน มิได้เสียกับผู้หนึ่งผู้ใดเลยหรือชะรอยจะเป็นเหตุให้เสียบ้านเมืองนั้น จะเป็นเพราะเจ้านายเลินเล่อถือทิฏิมานะ แก่งแย่งให้เกิดการแตกร้างฉานกันขึ้นเองและราษฎรคงจะได้ความเดือดร้อน และเอาใจออกห่าง เมื่อแผ่ปัจจามิตร จึงมีช่องโอกาสทำร้ายบ้านเมืองได้ ถ้าเจ้านายและราษฎรรักใคร่ประนีประนอมกันดีอยู่แล้วที่ไหนเลยจะเป็นถึงเช่นนี้”

ข่าวที่เล่าลือว่าประเทศพม่าต้องเสียแก่อังกฤษนั้นเป็นความจริง โดยที่กองทัพอังกฤษบุกขึ้นมาทางลำน้ำอิรวดี ไม่ถึงเดือนก็ได้เมืองในปลายเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2428 การที่พม่า

ต้องสูญเสียเอกราชในครั้งนั้น คงเป็นข่าวประหลาดใจแก่ผู้ใด
ได้อ่านข่าวเป็นอันมาก

ส่วนประเทศไทยเล่า กำลังดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว เมือง
ญวนเมืองเขมรก็เสียแก่ฝรั่งเศส พม่าและมลายูก็ตกอยู่ภายใต้การ
ปกครองของอังกฤษ ประเทศจีน ญี่ปุ่น ก็ถูกการบีบบังคับทาง
สนธิสัญญาอนุนาประการ เมืองไทยจะหลบหลีกรอดตัวไปได้
อย่างไร ปี พ.ศ. 2428 และต่อมากงจะเป็นปีที่ท่านผู้ใหญ่นอง
รัฐบาลต้องปวดเศียรเวียนเกล้าเพียงใดก็เหลือที่จะเดา

ใน พ.ศ. 2428 นั้น จดหมายเหตุสยามไสมยลงบทนำ
เรื่องทาสและจดหมายเหตุฉบับหนึ่ง นัยว่าทาสผู้หนึ่งเป็นผู้
เขียนขึ้น บทนำ บทความและจดหมายล้วนแล้วแต่ความเห็นว่าย
ไม่ควรจะเลิกทาส ทั้งนี้เพราะกฎหมายเลิกทาสประกาศใช้แต่ปี
มะโรงจุลศักราช 1230 บัดนี้ถึงปีจอ จุลศักราช 1248 เกือบจะ
ครบพิภักตเกษียณอายุถูกทาสตามกฎหมายนั้นแล้ว จึงเกิดความ
ตื่นเต้นวิตกกังวลกันต่าง ๆ นานา จดหมายเหตุเขียนขึ้นไว้มี
ข้อความน่าฟัง จึงขอคัดมาลงไว้ ณ ที่นี้คือ :-

“ข้าพเจ้าผู้เกิดปีมะโรง ขอคำนับมายังครูสมิธ ขอให้ท่าน
เมตตากับสัตว์ผู้ยากช่วยลงพิมพ์ให้ข้าพเจ้าด้วย ข้าพเจ้าได้ทราบ
หมายพิภักตเกษียณอายุเด็กปีข้าพเจ้าเกิดว่า เกิดครบอายุ 21 ปี
หลุดจากทาสได้เป็นไทยนั้นข้าพเจ้าก็มีความยินดีเป็นที่ยิ่ง บัดนี้
ข้าพเจ้าทราบว่า มีคำสั่งบังคับอำเภอมามากกว่าห้ามมิให้ผู้หนึ่งใดขาย
เด็กปีมะโรงเป็นอันขาดนั้น ข้าพเจ้าก็เห็นเป็นการกระชั้นมามาก
แล้วมีความยินดีขอยกมือขึ้นถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้ง

เวลาเช้าเวลาเย็นมิได้ขาด ด้วยมีความยินดีว่าตั้งแต่เกิดมาก็ไม่รู้จักรสไทยเลย บัดนี้จะได้เป็นไทกับเขาขึ้นมาบ้างแล้ว แต่มาตริตรองไปก็ยังมีความวิตกอยู่อย่างหนึ่งว่าถ้าพ้นทาสแล้ว ข้อมือยังขาวอยู่ เขาจะจับเอาไปเป็นไพร่หลวง หรือทหารดอกกระมัง ถ้าเป็นดั่งนั้นก็จะมิโดนเป็นสองโขกไปหรือ เพราะเป็นทาสเขานั้นยังได้เงิน เขามาใช้บ้างถ้าเป็นไพร่หลวงแล้วเงินก็ไม่ได้แล้วจะต้องเสียเงินปีละ 18 บาทอีก แล้วก็เป็นการหมดอดถึงบุตรแลหลานเลยทีเดียว”

คราวเดียวกันที่มีบทความและข่าวคราวเกี่ยวกับพวกลูกทาสเกิดปีมะโรง จะครบพิศัดเกษียณอายุ ได้หลุดพ้นออกเป็นไทใน 2-3 ปีข้างหน้า นั้น ก็มีประกาศกรมพระสุรัสวดีเรื่องเลิกไพร่หลวง ไพร่สม มูลเหตุจากเจ้าหม่อมขุนนางปิดบังพวกเลิกเหล่านี้ไม่เอามาซักให้สิ้นเชิง ไพร่หลวงที่จะจับจ่ายใช้ราชการงานโยธาก็เบาบางลง ไม่พอจะใช้สอยในราชการแผ่นดิน จึงมีประกาศของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เพิ่มอาญาผู้ที่สมรู้ร่วมคิดปิดบังเลิกให้มีโทษ ถูกตีเฆี่ยน ถูกจำคุก ส่วนตัวไพร่หลวง ไพร่สม ที่หลบหนีราชการนั้นจะต้องเสียสินบนนำจับ 5 ตำลึงแล้วถูกจำคุกให้ทำงานหนัก 6 เดือน ครบ 6 เดือน แล้วจึงจะปล่อยตัวให้ไปรับราชการตามปกติ ปัญหาเรื่องไพร่หลบหนีราชการ จนต้องมีสินบนนำจับประการหนึ่ง ปัญหาที่เลิกเหล่านี้ขึ้นสังกัดอยู่กับวังต่าง ๆ และบ้านขุนนางเป็นอันมากนอกเหนือไปจากขึ้นอยู่กับทางราชการ ส่วนกลางจะเป็นปัญหายืดเยื้อต่อไปอีกนาน จนกว่ารัฐบาลของสมัยนั้นจะตัดสินใจล้มเลิกพวกไพร่ทั้งหลายทั้งปวงโดยปรับปรุงให้เข้ามาอยู่ในข่ายพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 126 อันที่จริง

ฐานันดรไพร่ซึ่งมีรากฐานก่อตั้งขึ้นมานานได้ 600 ปี ก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จะมายุบเลิกในปี พ.ศ. 2448 นี่ก็เป็นการรวมกำลังรื้อพลชายฉกรรจ์ให้มาขึ้นอยู่แต่ส่วนกลางส่วนเดียวประการหนึ่ง เพื่อเป็นการฝึกกำลังไว้รับเหตุการณ์รอบบ้านเมืองซึ่งกำลังรุกคืบเข้ามาจนประเทศญวน ประเทศพม่า ต้องสูญเสียเอกราชไปอีกประการหนึ่ง รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องฐานันดรไพร่มีปรากฏเป็นเรื่องละเอียดต่างหากออกไป จะหาอ่านได้ในที่อื่น

เมื่อ “จดหมายเหตุสยามไสมย” จะเลิกกิจการใน พ.ศ. 2429 นั้น ได้นำเรื่องราวแสดงถึงสภาพของกรุงเทพพระมหานครมาลงไว้ เห็นเป็นการสมควรที่จะคัดลงไว้ ณ ที่นี้ด้วย เพราะถึงจะเป็นข้อความที่ยาวสักหน่อย ก็ขอได้ถือว่าข้อความนี้เป็นบันทึกหลักฐานของสภาพกรุงเทพฯ ในครั้งนั้น ซึ่งท่านผู้อ่านจะหาจากที่อื่นไม่ได้

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบารมีประเสริฐเป็นอัศจรรย์ ควรชาวเราทั้งหลายต้องชมสรรเสริญพระบารมีตั้งแต่ได้เสวยศิริราชสมบัติอาณาประชาราษฎร์มั่งมีศรีสุขเจริญไปด้วยทรัพย์สินสมบัติ ทวยราษฎร์ทุกวันนี้ที่นุ่งห่มแต่งตัวก็ดูหมดจดงดงามผิดกว่าแต่ก่อน ชนชั้นเล็กหมิ่นน้อย พลเรือนแต่งตัวนุ่งผ้าถุงแพรคาดเข็มขัดสวมเสื้อปิดหมวกกางร่ม เสื้อขาวนั้นก็ซักรีดสะอาดหมดจด เป้าอกแขวนนาฬิกาพก มีหีบเงินใส่หมาก ชองเงินใส่บุหรี่ยู่มากนัก ฝ่ายสตรีก็กินกลองเงินหีบเงินชุกชุมมาก เพราะความเจริญมั่งมีขึ้นกว่าคนแต่ก่อน ในถนนหลวงก็รถม้าออกเดินไปทุกถนน ท้องน้ำก็เรือกลไฟแล่นขึ้นล่องออกพลาญไป บ้าน

เรือนก็ลั่นแล้วไปด้วยตึกมั่งคั่งเป็นที่สง่าแก่พระนคร เมื่อแต่ก่อนตั้งแต่ได้วัดทองธรรมชาติลงไป ทั้งสองฟากแม่น้ำคูเป็นบ้านสวน เรือนจากห่าง ๆ กัน เดี่ยวนี้ลั่นตึก และเรือนฝากระดานคับคั่งไปถึงบางน้ำชน ถึงบางคอแหลม ทางบกถนนบำรุงเมือง แต่ก่อนเป็นปารกเรือกสวน เดี่ยวนี้ก็เป็นที่ตึกเป็นโรงมากแล้วเกือบจะไม่มีที่ว่าง บ้านเรือนในกรุงเทพฯ ทุกวันนี้คนประกอบไปด้วยความมั่งมี แต่ก่อน ๆ ฤดูหนาวฤดูหนึ่งเกิดเพลิงไหม้หลายสิบตำบล เดี่ยวนี้ไม่มีใครมีเพราะบ้านเรือนเป็นตึกไปมาก ซึ่งเป็นไปดังนี้ก็ด้วยบุญพระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปกเกล้าฯ อาณาประชาราษฎร์จึงได้สมบุญมั่งคั่งและประกอบไปด้วยความฉลาดรู้จักทำการวิชาช่างอย่างชาวประเทศยุโรป คนชาวประเทศทุกวันนี้มีความฉลาดมากกว่าแต่ก่อน เพราะได้เห็นของวิเศษของประหลาดต่าง ๆ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้มีมิวเซียมขึ้นในพระบรมมหาราชวัง แลมีการเนชันแนลเอกซฮิบิชันได้ดูของประหลาดของวิเศษต่าง ๆ แนะนำให้คนมีปัญญาฉลาด ๆ แล้วก็ย่อมจะประกอบทรัพย์ให้เจริญมั่งมี จะขอกล่าวคำสรรเสริญพระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยวิธานพิสดารด้วยทรงพระปัญญาหาที่เปรียบมิได้ ซึ่งทรงบำเพ็ญทานการพระราชกุศล คือทำการร้อยปีสิบหกปีที่ได้ทรงล่วงแล้วไปเป็นที่นักปราชญ์ชมสรรเสริญพระปัญญาอย่างยิ่งที่สุด อนึ่งทรงพระมหากรุณาแก่สมณพราหมณาประชาราษฎร์ทรงเลือกคัดจัดสรรคนมาหัดเป็นทหารสำหรับจะได้รับรักษาราชการทั้งทหารบก ทหารเรือ เป็นที่สง่างามมากคับคั่งพระนคร มิให้อริราชศัตรูก่อการกำเริบขึ้นได้ ฝ่ายทหารบกก็โปรด

เกล้าฯ ให้สร้างตึกเป็นที่อยู่ของทหารสองสามชั้นกว้างขวางใหญ่โต เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศแห่งหนึ่งและเป็นที่ย้ายมันอยู่ในพระนคร ฝ่ายข้างตะวันตกก็โปรดเกล้าฯ ให้ทำเป็นที่ทหารเรืออยู่ ก่อเป็น กำแพงรอบกว้างขวางใหญ่โต ภายในมีที่สนามหัดแต่คนทหารอยู่ ก็เป็นค่ายมันตั้งอยู่ฝั่งน้ำตะวันตกแห่งหนึ่ง ในลำน้ำเจ้าพระยา แลลำน้ำนนทบุรี ก็โปรดเกล้าฯ ให้มีทหารกองลาดตระเวน รักษา หน้าที่ลำน้ำแลบนบก ทรงบริจาคพระราชทรัพย์พระราชทานให้ เป็นเบี้ยเลี้ยงเงินเดือนแก่ทหารที่รักษาหน้าที่ เพราะจะมีให้มีใจ ผู้ร้ายคนพาลเบียดเบียนข่มเหงราษฎรลูกข้าวนิชให้ได้รับความ เดือดร้อน บัดนี้ได้บริจาคพระราชทรัพย์ ทรงสร้างศาลยุติธรรม สำหรับจะได้ตัดสินคดีสุขทุกข์ของราษฎรให้แล้วโดยเร็ว อนึ่งทรง พระมหากรุณาแก่อำนาประชาราษฎรจะมีให้เป็นหนี้เป็นทาสกัน จึงได้โปรดเกล้าฯ ออกประกาศห้ามเด็กมีอายุต่ำกว่า 18 ปี มิให้ ขายและช่วยขายไว้เป็นทาสจะช่วยขาย ได้ก็แต่ตามเกษียณอายุที่ โปรดเกล้าฯ ไว้ เพราะทรงพระมหากรุณาแก่อำนาประชาราษฎร เป็นอันมาก อนึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งโปสไปรษณีย์ให้ เป็นคุณประโยชน์แก่ราษฎรที่จะมีกิจธุระฝากหนังสือถึงกันและกัน แต่ก่อนเหมือนคนฝ่ายหนึ่งอยู่บางคอแหลมจะมีหนังสือไปถึงมิตร สหาย มิตรสหายอยู่บ้านวัดชีเหล็กดลิ่งชัน ถ้ามีข่าวก็จะต้องใช้ข่าว ทาสให้ถือหนังสือไปต้องป่วยการวันหนึ่ง และจะต้องเป็นธุระหา เรือให้ไป บางทีใช้ทาสไปมันเกียจคร้านก็จะพูดจาต่าง ๆ ว่าไม่รู้ จักบ้านคนนั้นอยู่ไหน ชักไขว่เขว พูดพะยะพะเยไปต่าง ๆ ถ้าไม่มี ทาสจะจ้างคนอื่นให้ถือหนังสือไปตามระยะทางดังกล่าวก็ต้องเสีย

เงินค่าจ้างถึงสลึง สลึงเฟื้องจึงจะสำเร็จประโยชน์ เดียวนี้เสียอัฐไพ๋พเดียวก็สำเร็จประโยชน์ด้วยเดชพระบารมีได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปกเกล้าฯ พระเดชพระคุณหาที่เปรียบไม่มีสิ่งใดเท่า ชาวเราทั้งหลายควรมีความสวามิภักดิ์กตัญญูต่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยทรงประกอบไปด้วยบุญญาธิการหาษัตริย์องค์ใดเปรียบมิได้ กษัตริย์พระองค์ใดในครั้งแผ่นดินกรุงเก่า ได้ทรงพระที่นั่งราชยานทองคำลงยาราชาวดีประดับพลอยบ้าง และทรงสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศสง่างาม กษัตริย์พระองค์ใดจะมีพระที่นั่งจักรีมหาปราสาททั่วทุกพระองค์เห็นจะไม่มี อนึ่งทรงสร้างเรือพระที่นั่งศรีที่พระราชทานนามว่า เอนกชาติพยุขงค์ ก็เห็นจะไม่มีเรือพระที่นั่งของกษัตริย์พระองค์ใด ตลอดแผ่นดินกรุงเก่ามีเรือพระที่นั่งดังเรือพระที่นั่งลำนี้ ด้วยงามหาที่เปรียบมิได้ สิ่งของทั้งปวงนี้ซึ่งเป็นของดี ของเอกแลไพเราะฟ้าผ่าแผ่นดินสมบูรณ่มั่งมีขึ้นเป็นไป ทั้งนี้ก็ด้วยอำนาจพระบารมีอันยิ่งสูงสุดประดุจเกจิอาจารย์ กล่าวไว้ในศาสนาพระศรีอาริยมุตไทรคนจะมั่งมี ไม่มีคนจนเข็ญใจ ฉันทก็ฉันนั้น คนชาวเราที่อยู่ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงพากันมั่งมีทรัพย์เจริญตามกันด้วยบารมี ควรจะคิดถึงพระเดชพระคุณ บุษาบวงสรวงเทวดาอารักษ์พระเสื้อเมืองทรงเมือง ให้บันดาลถวายพระพรให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดำรงทรงอยู่ในพระบรมราชสมบัติ นับด้วยร้อยปี”

ก่อนที่จะจดหมายเหตุสยามไสมยจะเลิกล้มกิจการได้ลงข่าวกำหนดพระศพนกรมพระราชวังบวรสถานมงคลและข่าวทรงพระ

กรมหลวงเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ

กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าดิศวรกุมาร
ทรงกรมมีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้อง
ยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ และข่าวการเลื่อนตำแหน่งยศ
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ ขึ้นเป็นกรม

หลวงเทเวศร์โวหาร ครั้นแล้วจึงในวันพุธ เดือน 9 แรม 5 ค่ำ ปีมะเมีย จุลศักราช 1248 (18 สิงหาคม 2429) “จดหมายเหตุสยามไสมย” จึงกล่าวคำอำลาเลิกกิจการไป โดยแสดงเหตุผลว่า “เพราะขาดทุนมาทุก ๆ ปี ทั้งสี่ปีเนื่องกันมาจึงต้องเลิก” เราจึงมีจดหมายเหตุสยามไสมยอยู่เพียง 4 ปี เป็นกระจกฉายให้เห็นภาวะของสังคมกรุงเทพฯ ในระหว่าง พ.ศ. 2425-2429 เหตุการณ์ความเคลื่อนไหวของโลก และชีวิตประจำวันในกรุงเทพฯ พระมหากษัตริย์จะเป็นอย่างไรต่อไป ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสจะดำเนินนโยบายเกี่ยวกับประเทศไทยอย่างไร และประเทศไทยจะหลุดพ้นจากการขยายอำนาจของสองมหาประเทศ จนได้สัญญารับรองเอกราชของประเทศไทย เมื่อพุทธศักราช 2439 ราวอย่างไร เราจะได้จากข่าวและบทความในหนังสือพิมพ์บางกอกใหม่ ซึ่งรับข่าวเริ่มจัดออกเป็นรายสัปดาห์นับแต่ พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา

(ตีพิมพ์ครั้งแรก ในหนังสือพิมพ์ ‘พิมพ์ไทย’ ฉบับประจำวันที่ 1 - 8 มกราคม พ.ศ. 2506)

หมายเหตุท้ายเรื่อง

1. ประวัติของหมอสมิธ (Samuel John Smith, Litt. D.) ยังหาได้ไม่บริบูรณ์ ท่านเกิดในอินเดีย เมื่อ ค.ศ. 1821 บิดาซึ่งเป็นชาวอังกฤษนำมาประเทศพม่า บิดาตาย ศาสนาจารย์ John Taylor Jones สังกัดในคณะแบปติสต์รับเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม แล้วพาเข้ากรุงเทพฯ เมื่อ ค.ศ. 1833 ขณะนั้นสมิธอายุได้ 12 ปี

ต่อจากนั้นเรื่องราวเรียบหายไป มาไพล่เอาใน ค.ศ. 1850 เมื่อ หมอสมิทอายุได้รวม 30 ปี ในฐานะล่ามพิเศษของทูตอเมริกัน ชื่อ บัลเลสเตอร์ เมื่อ บัลเลสเตอร์ กลับออกไปแล้ว หมอสมิทก็สังกัด อยู่ในคณะแบปติสต์ที่กรุงเทพฯ แต่ท่านจะไม่เลื่อมใสในการ ออกไปแพร่ศาสนาตามตลาด ตามวัด เหมือนหมอแบรด์เลย์ ใน รัชกาลที่ 4 ท่านคงจะเข้ารับราชการในสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ในฐานะเลขานุการส่วนพระองค์ ท่านอยู่ในตำแหน่งนั้นมาจนสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคต ในค.ศ. 1865 ท่านจึงออกมาตั้งโรงพิมพ์ ขึ้นที่บางคอแหลม รับพิมพ์บทสวดมนต์ทางพุทธศาสนา โดยเจ้า-พระยาทิพากรวงศ์ เป็นผู้ว่าจ้าง

ในต้นรัชกาลที่ 5 คือ ค.ศ. 1869 ท่านจัดออกหนังสือพิมพ์ พร้อมกัน 2 ฉบับ คือ Siam Weekly Advertiser เป็นรายสัปดาห์ และ Siam Repository เป็นรายสามเดือน หนังสือพิมพ์ฉบับหลัง ออกเพียง 6 ปี ก็เลิก แต่หนังสือพิมพ์ฉบับแรก จัดออกรวมได้ 17 ปี จึงหยุดกิจการ ในระหว่าง 4 ปีหลังก่อนหยุดกิจการ (คือ ค.ศ. 1882 - 1886) ท่านออกหนังสือพิมพ์ภาษาไทย ‘จดหมายเหตุ สยามไสมย’ ขึ้น หนังสือพิมพ์ทั้ง 3 ฉบับดังกล่าว มีอยู่แต่ 2 ฉบับ ยังหา Siam Weekly Advertiser (1869 - 1886) ไม่ได้ เข้าใจว่าถ้า เย็บปกแข็ง คงได้เป็นเล่มใหญ่ ๆ ปีละเล่มถึง 17 เล่ม

หนังสือที่ท่านเขียนไว้แต่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ คือ Reminiscences (ความทรงจำ) และ Brief Sketches of Siam from 1833 - 1909 ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์บางคอแหลม ค.ศ. 1909 แต่ยังหาหนังสือนี้ไม่ได้

เหตุที่ท่านเลิกกิจการหนังสือพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1886 เป็นเพราะหนังสือพิมพ์ของท่านถูกฟ้องคดีหมิ่นประมาท ศาลตัดสินให้ท่านแพ้ต้องเสียค่าปรับ ท่านจึงหันมาพิมพ์วรรณคดีไทย เช่น ‘พระอภัยมณี’ ออกจำหน่าย ได้ความว่าขายดีมีกำไรจนสร้างตึกอยู่ได้

ต่อมา เมื่อ ค.ศ. 1893 คราวเกิดเรื่องกับฝรั่งเศสใน ร.ศ. 112 Tilleke และ Ward ร่วมกันจัดออกหนังสือรายวันชื่อ Siam Observer ยังไม่มีโรงพิมพ์ของตนเอง จึงมาจ้างโรงพิมพ์ของ หมอสมิธตีพิมพ์ แต่จะเป็นเวลาที่ยังหาเรื่องราวไม่ได้ เฉพาะหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ในครั้งนั้น มีคำขวัญปลอบใจคนไทยตีพิมพ์ในหน้าแรกเป็นประจำว่า “ฝรั่งเศสยังไม่ออกไปจาก จันทบูรณ แต่สักวันหนึ่งเขาต้องไป” หมอสมิธถึงแก่กรรมภาพใน ค.ศ. 1909 อายุได้ 88 ปี เข้ามาอยู่เมืองไทยทั้งหมดถึง 76 ปี

พิจารณาเปรียบเทียบคุณลักษณะของผู้ยิ่งใหญ่ทั้ง 2 ในวงการหนังสือพิมพ์ยุคแรก คือระหว่างหมอแบร์ดเลย์และหมอสมิธ หมอแบร์ดเลย์เกิดก่อน 17 ปี ทำงานหนังสือพิมพ์ก่อน 25 ปี นอกจากความรู้ในวิชาแพทย์ หมอแบร์ดเลย์มีแต่ศรัทธาในการจะแผ่ศาสนา เป็นคนดีมีอารมณ์ร้อน พูดจาขวานผ่าซาก ไม่ถูกหูคน แต่เพราะท่านเป็นคนมีเจตนาดีมีใจเอื้อเพื่อช่วยเหลือคนในยามเจ็บไข้ จึงไม่มีใครถือโกรธท่าน (ยกเว้นพวกมิชชันนารีในคณะเดียวกัน) ส่วนหมอสมิธ ท่านได้รับปริญญา Litt. D. คือดุษฎีบัณฑิตในวิชาอักษรศาสตร์ (ไม่ทราบว่ามีมหาวิทยาลัยอะไร) ศรัทธาในการแผ่ศาสนาไม่น้อย แต่เป็นผู้เอาใจใส่ในปัญหาสังคมและความเจริญ

ของบ้านเมือง หนังสือพิมพ์ของหมอสมิธจึงเป็นกระจกฉายให้เห็นภาวะของสังคมไทยในระหว่าง พ.ศ. 2411 ถึง 2429 ได้ดีกว่าหนังสือพิมพ์ของหมอแบร์ดเลย

2. ปฤษฎางค์ - หม่อมเจ้าในกรมขุนราชสีหวิกรม ประสูติ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2394 ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2426 ชีวิตการศึกษานอกประเทศของพระองค์ เริ่มที่สิงคโปร์แล้วเสด็จประเทศอังกฤษ ในต้นรัชกาลที่ 5 ทรงเข้าศึกษาใน King's College (ซึ่งต่อมาเป็นมหาวิทยาลัยลอนดอน) ได้รับรางวัลเป็นเยี่ยมหลายวิชาจากนายกรัฐมนตรี Gladstone ทรงเข้ารับราชการเป็นราชทูตไทยองค์แรก ประจำราชสำนักเซนต์เจมส์เมื่อ พ.ศ. 2425 แล้วย้ายไปเป็นราชทูตประจำกรุงปารีสใน พ.ศ. 2426 เสด็จกลับพระนครใน พ.ศ. 2429 ทรงช่วยงานในกรมไปรษณีย์ ชีวิตงานในพระนครเลื่อนลงหารายละเอียดไม่ได้ และพระประวัติตอนจะออกจากราชการสืบสนเมื่อไปราชการประเทศญี่ปุ่นพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุรังษีสว่างวงศ์แล้วไม่เสด็จกลับพระนคร เสด็จไปลังกา ผนวชเป็นพระภิกษุจนทรงพระชราจึงลาผนวชกลับเข้ามาในพระนคร ประมาณ พ.ศ. 2475 พระองค์สิ้นพระชนม์ในพระนคร พ.ศ. 2477 พระประวัติยังเลื่อนลง

พระประวัติตรัสเล่ามีในหอสมุดแห่งชาติ แต่บางหน้าถูกฉีกออก เข้าใจว่าพระองค์คงทรงทำลายด้วยพระองค์เอง

3. นันทอุทยาน - โรงเรียน หรือเรียกโดยสามัญว่าโรงเรียน 'สวนอนันต์' เปิดสอนแต่วันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2421

โดยมี S.G. McFarland เป็นอาจารย์ใหญ่ และหม่อมเป็นอาจารย์ผู้ปกครอง โรงเรียนนี้ควรนับว่าเป็นโรงเรียนชายแห่งแรกในประเทศไทยตามมาตรฐานสมัยใหม่ ในปีแรกมีนักเรียน 130 เป็นเจ้านาย 8 พระองค์ นอกนั้นเป็นบุตรขุนนางและราษฎรสามัญ มี ด.ช.ยอช แมคฟาแลนด์ และ ด.ช.เลิด (แห่งรทเมล์ขาว) เป็นต้น โรงเรียนมัธยมชายที่เปิดสอนตามมาตรฐานสมัยใหม่ต่อจากนี้คือ

ร.ร.อัสสัมชัญ เปิดสอน 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2428
 อาจารย์ใหญ่บาดหลวง กอลัมเบต์

ร.ร.กรุงเทพคริสเตียน (กุฎีจีน) พ.ศ. 2431 อาจารย์ใหญ่
 จอห์น เจ. เอกิน

ร.ร.นันทอุทยาน เป็นต้นค้าของโรงเรียนสวนกุหลาบ (พ.ศ. 2436) และโรงเรียนเทพศิรินทร์ (พ.ศ. 2445) อาจารย์ใหญ่คือพระยาศึกษาสมบุรณ์ และพระยาโอวาทวรกิจ

4. อาลบาสเตอร์, เฮนรี จากแฟ้มของกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ เฮนรี อาลบาสเตอร์ ได้รับแต่งตั้งในตำแหน่งผู้ช่วยคนที่ 1 ของกงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ (คือ เซอร์ โรเบิร์ต ซอมเบ็ก) เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2401 รองจากตัวกงสุล และล่ามประจำกงสุลคือ โทมัสยอช นอซซ์ [?] เวลานั้น นายแพทย์แคมเบล เป็นหมอประจำสถานกงสุล และนิวแมนเป็นนักเรียนล่าม เมื่อนอซซ์ได้เลื่อนเป็นกงสุลใน พ.ศ. 2408 อาลบาสเตอร์ก็ได้เลื่อนเป็นที่สองในสถานกงสุล แต่บุคคลสองคนนี้อุปนิสัยไม่ลงรอยกันมาแต่ต้น ครั้นเกิดเรื่อง 'ธง' กับรัฐบาลไทยในระหว่างนอซซ์ลาพักราชการไปยุโรปเมื่อ พ.ศ. 2411 และอาล

บาลสเตอร์รักษาการแทน นอกซ์กลับมา ประจวบกับถึงเวลาอาลบาลสเตอร์ได้ลาพักไปยุโรป นอกซ์จึงทำรายงานเสนอกระทรวงต่างประเทศอังกฤษว่า “อาลบาลสเตอร์ชักธงอังกฤษลงจากเสาในสถานกงสุลถึง 4 วัน เป็นการขู่ขวัญรัฐบาลไทย จึงควรย้ายไปอยู่ที่อื่นเสียดีกว่าให้อยู่ในกรุงเทพฯ” กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษทำการสอบสวนเจ้าหน้าที่อังกฤษในกรุงเทพฯ คือ เคนดี รายงานเข้าข้างอาลบาลสเตอร์ แต่เสนอบติกระทรวงการต่างประเทศ (คือกรมขุนวรจักรนุภาพ) ในเวลานั้นมีความเห็นตรงกันข้าม กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษจึงตัดสินใจจะย้าย อาลบาลสเตอร์ไปอยู่ที่อื่น อาลบาลสเตอร์จึงเสนอขอย้ายไปประจำอยู่เมืองย่างกุ้ง แต่กระทรวงการต่างประเทศกลับสั่งย้ายไปประจำอยู่เมือง Cayenne เป็นตำแหน่งเล็ก และเงินป็นน้อยกว่าเดิม (เดิมปีละ 500 ปอนด์ ตำแหน่งใหม่ ปีละ 400 ปอนด์) อาลบาลสเตอร์จึงตัดสินใจลาออกจากราชการแต่วันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2414 (ในหนังสือลาออกครั้งนี้ อาลบาลสเตอร์แนบหนังสือลาออกแต่เดิม ลงวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2407 แต่ไม่ได้ส่งให้กระทรวงต่างประเทศทราบ หนังสือนั้นชี้แจงเหตุผลว่า ตัวท่านไม่เป็นที่โปรดของสมเด็จพระยาฯ และก็ไม่ได้ถูกกับกงสุลนอกซ์ด้วย จึงไม่ประสงค์จะปฏิบัติงานต่อไปภายใต้บังคับบัญชาของกงสุลนอกซ์)

อาลบาลสเตอร์กลับเข้ามากรุงเทพฯ ราวเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2416 แล้วขอเข้ารับราชการในรัฐบาลไทย เวลานั้นสมเด็จพระยาฯ ยังอยู่ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ และนอกซ์ก็อยู่ในตำแหน่งกงสุลใหญ่ แต่รัฐบาลไทยก็รับอาลบาลสเตอร์เข้ารับ

ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย
ราชการให้ช่วยกิจการหลายอย่าง เป็นที่ปรึกษาในกิจการเป็นอันมาก
จวบจน พ.ศ. 2427 ท่านจึงถึงแก่อนิจกรรม

ชีวิตของ อาลบาสเตอร์ และผลงานของท่านในเมืองไทย
นำรวบรวบมาไว้เพื่อประกอบการพิจารณาในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อนั้น
ท่านศึกษาจาก King's College ลอนดอน ก่อน ม.จ.ปฤษฎางค์
ชุมสาย รว 20 ปี

(5) นอกซ์, ยอช - จากแฟ้มของกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ ยอช นอกซ์ อยู่ในกรุงเทพ ฯ แล้วแต่ ค.ศ. 1848
คือปลายรัชกาลที่ 3 ก่อนเข้ามาในกรุงเทพ ฯ ท่านเป็นนายทหาร
อยู่ในอินเดีย 2 ปี ท่านสมัครเข้าทำงานในสถานกงสุลอังกฤษที่
กรุงเทพ ฯ ซึ่งเปิดขึ้นใหม่ใน ค.ศ. 1857 กระทรวงต่างประเทศ
รับรองการแต่งตั้งยอช นอกซ์ ในตำแหน่งล่ามประจำกงสุล ลง
วันที่ 7 กรกฎาคม ค.ศ. 1857 ผู้แต่งตั้งคือผู้รักษาการในตำแหน่ง
กงสุลอังกฤษชื่อ Gringle เมื่อเซอร์โรเบิร์ต ซอมเบ็ก เข้ามาถึง
พระนครในระยะต่อมา ยอช นอกซ์ประจำอยู่ในตำแหน่งล่ามแล้ว

ยอช นอกซ์ได้เลื่อนเป็นตัวกงสุลใน ค.ศ. 1865 และ
เลื่อนตำแหน่งเป็นกงสุลใหญ่ใน ค.ศ. 1868 และอยู่ในตำแหน่ง
นี้จนโดนเรียกตัวกลับ เมื่อ ค.ศ. 1879 (กงสุลใหญ่คนต่อมาคือ
Palgrave)

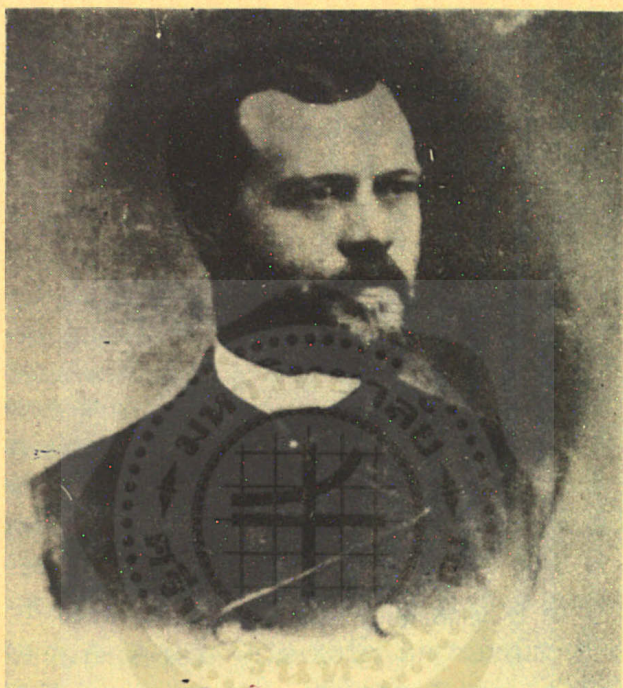
เมื่อกระทรวงต่างประเทศไม่สามารถจะส่งตัวท่านกลับ
มาอยู่กรุงเทพ ฯ เพราะรัฐบาลไทยไม่พึงประสงค์ รัฐบาลอังกฤษ
จึงจำต้องปลดออกให้รับบำนาญ แต่เสนอขอพระราชทานให้ดำรง

โรงเรียนคริสเตียนวิทยาลัย ที่กุ๊กจิน (พ.ศ. 2431)

ตำแหน่งขุนนางมียศชั้น Sir เพื่อตอบสนองของคุณความดีในอดีต
(เป็น Sir Thomas George Knox)

ชีวิตของท่านผู้นี้ มีบทบาทอยู่ในกรุงเทพฯ กว่า 30 ปี
เรื่องราวมีมาก เท่าที่ทราบกันทั่วไปท่านฝึกฝอยอยู่กับวังหน้ามาแต่
ต้นรัชกาลที่ 4 แต่เมื่อเข้ารับตำแหน่งในสถานกงสุลอังกฤษแล้ว
เรื่องราวเงียบไป มาใหม่เป็นเรื่องใหญ่โตในรัชกาลที่ 5 ตอนคดี
พระปริชาลการ รายละเอียดตอนนี้มีปรากฏในหนังสือ ‘สมเด็จพระ
เจ้าพระยา’ ของคุณณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม หนังสือเรื่อง Fanny

ศาสตราจารย์ จอห์น เจ. เอकिन แห่งโรงเรียนคริสเตียนวิทยาลัย

(Knox) and the Regent เป็นนิยายในเนื้อเรื่อง ห่างไกลจากความจริง ไม่ควรเชื่อถือเป็นเอกสารประวัติศาสตร์

เงินปีครั้งสุดท้ายที่ได้รับ คือปีละ 1,800 ปอนด์ แต่ ค.ศ. 1875 ถึง ค.ศ. 1879 เงินบำนาญต่อจากนั้น คือปีละ 1,026 ปอนด์ 13 ชิลลิง 4 เพนนี อาชญากรรมในกรุงเทพฯ 22 ปี 3 เดือน

154444

หนังสืออ้างอิง
ใช้เฉพาะในห้องสมุดเท่านั้น

อ 079.59 ข129ก 2526

ขจร สุขพานิช.

ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย

SWU 31011102425550

